

**Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка**

Семенов О.М.

**Академічна культура дослідника: європейський
та національний контексти**

Навчальний посібник

With the support of the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Semenog O.M.

**Researcher's Academic Culture:
European and National Contexts**

Handbook

Суми – 2021

УДК 008-028.42(4+477)(075.8)

СЗ0

Друкується згідно з рішенням вченої ради
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
(протокол № 11 від 16.04.2021 р.)

Рецензенти

Бідюк Н. М. доктор педагогічних наук, професор,
Хмельницький національний університет;
Симоненко Т. В. доктор педагогічних наук, професор,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького;
Сбруєва А. А. доктор педагогічних наук, професор,
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка.

СЗ0 Семенов О.М. Академічна культура дослідника: європейський та національний контексти: навчальний посібник. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 216 с.

ISBN 978-966-698-318-6

Посібник підготовлено в межах реалізації проекту програми Еразмус+ Жан Моне Модуль «Європеїзація докторських програм у галузі освіти на засадах інтердисциплінарного та інклюзивного підходів», що реалізується в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка (<https://jmm.sspu.edu.ua/>). У посібнику викладено науковий апарат курсу, схарактеризовано специфіку академічної культури, культурно-освітній простір університету, узагальнено моделі класичного університету в контексті академічної культури, академічні традиції університетів України, окреслено сутність, структуру, методи дослідження академічної культури дослідника, окреслено лінгвокультурологічний аспект академічної культури дослідника, основи академічної доброчесності у вищій освіті, розкрито деякі аспекти лінгвоперсонології, культури наукового наставництва.

Для студентів, аспірантів, викладачів закладів вищої освіти, широкої наукової громади.

The handbook is published within the framework of implementation of the Erasmus+ Jean Monet Module project "Europeanization of Doctoral Programs in Education on the Principles of Interdisciplinary and Inclusive Approaches" in Sumy Makarenko State Pedagogical University (<https://jmm.sspu.edu.ua/>).

The handbook describes the of academic culture. Also, it is characterized the cultural and educational space of the university, generalized the models of classical university in the context of academic culture, academic traditions of Ukrainian universities. It is outlined the essence, structure, research methods of academic culture of the researcher, features of linguistic and cultural aspects of academic culture of the researcher. It is revealed the specifics of linguo-personology, the culture of scientific mentoring.

For students, postgraduates and teachers of higher education institutions, a wide scientific community.

ISBN 978-966-698-318-6

УДК 008-028.42(4+477)(075.8)

Підтримка Європейської Комісії утворенні цього видання не означає схвалення змісту, який відображає лише погляди авторів, і Комісія не може нести відповідальність за будь-яке використання інформації, що міститься в ньому.

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein

© Семенов О.М., 2021
© СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021

ЗМІСТ

Розділ 1. АКАДЕМІЧНА КУЛЬТУРА ДОСЛІДНИКА: ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ, ЦІННОСТІ	10
1.1. Предмет і завдання, ключові поняття курсу.....	10
1.2. Неперервна освіта: якість і професійний розвиток особистості дослідника.....	16
1.3. Європеїзація як чинник розвитку вищої освіти в Україні та академічна культура дослідника	23
Завдання для самопідготовки	29
Розділ 2. ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДОСЛІДНИКА В РЕТРОСПЕКТИВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ДОСВІДУ	30
2.1. Культурно-освітній простір університету	30
2.2. Моделі класичного університету та академічна культура університету	33
2.3. Академічні традиції університетів України	35
2.4. Інноваційні проекти в умовах університетах.....	52
Завдання для самопідготовки	60
Розділ 3. СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДОСЛІДНИКА.....	63
3.1. Сутність академічної культури.....	63
3.2. Методи дослідження академічної культури	65
3.3. Структура академічної культури.....	66
Завдання для самопідготовки	74
Розділ 4. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДОСЛІДНИКА	75
4.1. Наукові підходи щодо формування і розвитку мовнокомунікативної культури майбутнього доктора філософії.....	75
4.2. Мовнокомунікативна культура дослідника.....	79
4.3. Культура наукового текстотворення.....	86
4.4. Культура читання наукового тексту. Компресія наукового тексту.....	98
4.5. Культура усного фахового мовлення.....	126
Питання для самопідготовки	139
Завдання для самопідготовки	139

Розділ 5. АКАДЕМІЧНА КУЛЬТУРА Й ЕТИКА У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ, НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІРИ	142
5.1. Інноваційні підходи щодо формування академічної культури: концептуальні основи.....	142
5.2. Міжнародні організації з питань академічної доброчесності й етичної поведінки в дослідженнях.....	145
5.3. Наукова доброчесність у науковому середовищі.....	145
5.4. Морально-етичні цінності дослідника.....	150
Завдання для самопідготовки.....	152
Розділ 6. ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЯ. КУЛЬТУРА НАУКОВОГО НАСТАВНИЦТВА.....	160
6.1. Наставництво в освіті і науці.....	160
6.2. Лінгвоперсонологія: теоретичні основи.....	166
6.3. Мовний портрет наукового наставника у вимірах лінгвоперсонології.....	171
Тема та питання круглого столу	185
Додатки. Завдання до розділу 6.....	186
Короткий термінологічний словник	194
Рекомендована література до навчального курсу.....	201

ВСТУП

Мета і завдання навчального курсу

Мета навчального курсу полягає у формуванні цінностей академічної культури, зокрема норм академічної доброчесності, мовнокомунікативної компетентності особистості дослідника, системи знань з питань національних та європейських практик академічної етики, культури академічної комунікації; когнітивно-дискурсивних умінь операційної обробки і моделювання академічних текстів різних жанрів, у тому числі засобами цифрових технологій; готовності здійснювати ефективне діалогове спілкування у процесі презентації матеріалів та результатів дослідження з науковою спільнотою, зокрема, в межах міждисциплінарного та/або міжнародного експертного середовища на основі суб'єкт-суб'єктних відносин.

Завдання навчального курсу:

- формувати цінності академічної культури, зокрема норми академічної доброчесності;
- сприяти кращому розумінню особливостей розвитку глобального, регіонального та національного просторів вищої освіти;
- формувати розуміння шляхів підвищення якості освіти як чинника успішної кар'єри фахівця на національному та європейському ринках праці;
- формувати систему знань з питань національних та європейських практик академічної культури, етики, академічного наставництва, культури академічної комунікації;
- формувати когнітивно-дискурсивні уміння операційної обробки і моделювання академічних текстів різних жанрів, у тому числі засобами цифрових технологій;
- формувати уміння здійснювати ефективне діалогове спілкування у процесі презентації матеріалів та результатів дослідження з науковою спільнотою, зокрема в межах міждисциплінарного та/або міжнародного експертного середовища на основі суб'єкт-суб'єктних відносин.

Після завершення вивчення навчального курсу аспіранти повинні застосовувати:

- системно-суб'єктний, аксіологічний, андрагогічний, акмеологічний, праксеологічний, текстово-жанровий, когнітивно-візуальний, наративно-цифровий підходи до формування академічної/мовнокомунікативної культури дослідника в умовах цифрового творчого середовища;

знати/розуміти:

- специфіку аксіологічного, мотиваційно-етичного, наративно-цифрового, мовнокомунікативного, праксеологічного, поведінково-інтерактивного компонентів/аспектів академічної культури;

- сутнісні зміни у компонентах академічної культури дослідника у світі, в різних країнах Європи, що пов'язано із процесами глобалізації, інтернаціоналізації, фундаменталізації, інформатизації, крос-культурності, університетизації, інновацій, які проявляються в лінгвокультурологічному, когнітивному, креативно-технологічному аспектах формування академічної культури;

знати:

- специфічні риси писемної та усної форм наукового дискурсу, основні жанрові різновиди, традиційні стильові ознаки української наукової мови;

- особливості побудови і культури читання наукового тексту, особливості конспектування, анотування, реферування наукових джерел;

- мовні засоби організації наукової інформації в науковому тексті, вимоги до оформлення покликань, цитат, мовні кліше для написання наукової статті, тез, анотації, рецензії, відгуку;

- композиційно-логічну побудову усної наукової доповіді, повідомлення, виступу.

Аспіранти повинні вміти:

- аналізувати академічні традиції університетів, узагальнювати зіставляти український та європейський досвід підготовки докторів філософії на лінгвокультурологічних засадах;

- проектувати і здійснювати моніторинг рівнів сформованості академічної культури; досліджувати чинники впливу інформаційного суспільства на формування культури наукового наставництва;
- аналізувати стан формування академічної культури на освітніх рівнях бакалавр – магістр – доктор філософії (PhD) у закладах вищої освіти Європи, України; розробляти освітньо-дослідницькі проекти засобами цифрових технологій;
- вилучати необхідну інформацію з лексикографічних, наукових, архівних, довідникових видань й аналізувати, коментувати, зіставляти, критично оцінювати її;
- аналізувати тексти наукового стилю різних жанрів і часових епох; здійснювати операційну обробку наукового тексту: поділяти текст на смислові частини, співвідносити вилучену інформацію з наявними знаннями;
- досліджувати функціональне навантаження наукової мови учених як елітарних мовних особистостей;
- здійснювати інформаційно-пошукове (бібліографічне /переглядове, ознайомлювальне, вивчальне, аналітико-критичне), творче читання наукового тексту;
- сприймати, критично осмислювати; виділяти головне, суттєве, пояснювати причиново-наслідкові зв'язки в науковому тексті;
- виділяти в науковому тексті основні проблеми, визначати їх актуальність, пояснювати ключові слова, індивідуальну манеру письма науковця, робити логічні висновки;
- дотримуватися в науковому тексті правильності, смислової точності, логічної послідовності, змістовності, інформаційної і змістової насиченості; володіти лексичними, морфологічними, синтаксичними нормами;
- моделювати зв'язний науковий текст з урахуванням структурно-смислових, жанрово-композиційних особливостей та принципів текстової організації, новизни та пізнавальної цінності професійно орієнтованої інформації, проблемності назви;
- редагувати (вчитувати, обробляти, переробляти) науковий текст; здійснювати самоконтроль виконаної роботи на змістовому, логічному, мовностилістичному рівнях;

- дотримуватися відповідних вимог щодо цитування з першоджерел, «непрямого» цитування, «некоректного цитування» з наукових джерел; оформлювати цитати-тези або докази; цитати-аргументи;

- «згортати», компресувати інформацію, готувати конспект, анотацію, науковий відгук і наукову рецензію; здійснити критичний аналіз взаємозв'язку змісту і форми, оцінку послідовності, логічності викладу матеріалу, аргументованості висновків, мовностилістичну правку тексту;

- володіти культурою усного виступу, дотримуватися правильності, чистоти, точності, логічності, виразності мови; володіти морфологічними, лексичними, синтаксичним нормами; брати участь у науковій дискусії, полеміці, суперечці;

- здійснювати ефективне діалогове спілкування у процесі презентації матеріалів та результатів дослідження, зокрема у межах міждисциплінарного та/або міжнародного експертного середовища на основі суб'єкт-суб'єктних відносин).

Компетентності, які повинні бути сформовані або розвинуті:

- здатності розв'язувати складні завдання і проблеми інноваційного та дослідницького характеру у процесі професійної діяльності в галузі освітніх педагогічних наук та / або навчання, що передбачає удосконалення вмінь та навичок професійно-педагогічної комунікації державною мовою;

- здатність оволодівати найбільш передовим концептуальним та методологічним знанням у галузі науково-дослідної діяльності на дисциплінарному та міждисциплінарному рівнях;

- здатність до розуміння та цілісного застосування сучасних методологічних підходів до аналізу педагогічних процесів на макро-, мезо- та мікрорівні їх функціонування;

- здатність здійснювати критичний аналіз концептуальних та методологічних знань у галузі науково-дослідної та професійної діяльності і на межі предметних галузей, інтерпретувати їх, синтезувати нові ідеї;

- здатність оволодівати та демонструвати на високому рівні професійні мовнокомунікативні уміння у процесі презентації матеріалів та результатів наукового дослідження у вигляді наукових статей, доповідей, мультимедійних презентацій відповідно до вимог стандартів міждисциплінарного та/або міжнародного професійного співтовариства;
- здатність операційно обробляти наукові тексти різних жанрів наукового дискурсу (реферування, анотування, конспектування, редагування, перекладу та ін.);
- здатність моделювати зв'язні наукові тексти різних жанрів (створювати глосарії ключових термінів; готувати наукові статті, тези, доповіді, повідомлення, виступи, наукові звіти, посібники) згідно з вимогами наукового стилю, у тому числі з використанням інформаційних технологій;
- здійснювати ефективне діалогове спілкування у процесі презентації матеріалів та результатів дослідження, зокрема у межах міждисциплінарного та/або міжнародного експертного середовища на основі суб'єкт-суб'єктних відносин);
- здатність саморозвиватися і самовдосконалюватися протягом життя, нести відповідальність за навчання інших.

Методи навчання: проблемний, дослідницький, частково-пошуковий, інтерактивно-комунікативний (участь студентів у вебінарах, тренінгах, конференціях).

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання: тестування, наукові статті, відгуки-рецензії, підготовлені аспіранти, наукові проєкти, презентації результатів виконаних студентами завдань та досліджень, виступи (доповіді, промови, організація дискусії на наукових конференціях тощо).

Розділ 1

АКАДЕМІЧНА КУЛЬТУРА ДОСЛІДНИКА: ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ, ЦІННОСТІ

Мета заняття: окреслити предмет і завдання, ключові поняття курсу, розширити коло знань стосовно неперервної освіти, європеїзації як чинника розвитку вищої освіти в Україні, академічної культури дослідника.

Питання

- 1.1. Предмет і завдання, ключові поняття курсу.
- 1.2. Неперервна освіта: якість і професійний розвиток особистості дослідника.
- 1.3. Європеїзація як чинник розвитку вищої освіти в Україні та академічна культура дослідника.

Виклад питань

1.1. Предмет і завдання, ключові поняття курсу

Національна система підготовки здобувачів ступеня доктора філософії потребує реформування з метою формування спектру оновлених професійних компетентностей. Відповідно до викликів часу актуалізується і проблема формування академічної доброчесності, мовнокомунікативної компетентності дослідника.

У зв'язку з розгортанням Болонського процесу (1999) та реалізацією концептуальних положень Лісабонської стратегії з підвищення конкурентоспроможності (2000), міжнародного проєкту «Гармонізація освітніх структур в Європі» (TUNING, 2000), спрямованого на узгодження освітніх структур та освітніх програм на основі різноманітності й автономності, зростають вимоги до аспірантури як ключової у становленні майбутніх педагогів-дослідників. Про модернізацію структури освітньо-кваліфікаційних рівнів, запровадження трициклової системи підготовки фахівців з вищою освітою (бакалавр – магістр – доктор філософії) зазначається в Законі України «Про вищу освіту» (2014). Специфіку підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації окреслено в Постановах Кабінету Міністрів України «Про

затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» (2015), «Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти» (2015), «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» (2015), «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» (2016).

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» (2016) підготовка в аспірантурі передбачає виконання особою відповідної освітньо-наукової або наукової програми вищого навчального закладу (наукової установи) за певною спеціальністю та проведення власного наукового дослідження. Фахівці (В.Захарченко, В.Луговий, Ю.Рашкевич, Ж. Таланова¹.) характеризують, зокрема програму Educational programme як систему освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти. Одним із важливих етапів проектування освітньої програми є визначення профілю, самобутніх рис загальних та фахових компетентностей, які будуть розвинуті у випускника програми, а також його потенційну здатність до працевлаштування.

Предметом навчального курсу є зміст, цінності академічної культури, а мета полягає у формуванні цінностей академічної доброчесності, мовнокомунікативної компетентності особистості дослідника, системи знань з питань національних та європейських практик академічної етики, культури академічного дискурсу та комунікації, професійної готовності до здійснення самостійної науково-дослідної і педагогічної діяльності у навчальних закладах різних рівнів акредитації, в закладах системи додаткової професійної освіти; в закладах системи підвищення кваліфікації, в інституціях управління

---

¹ Захарченко, та ін. В.М. (2014). Розроблення освітніх програм методичні рекомендації За ред. В.Г.Кременя. К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 120 с.

освітою різного типу; інформаційно-аналітичних, консультаційних центрах, що розробляють і реалізують освітні, соціально-культурні проекти, у формуванні здатності розв'язувати комплексні проблеми професійної та дослідницької інноваційної діяльності. Пронизує освітньо-наукову програму навчального курсу виховна мета – сприяти загальнокультурному і професійно-етичному розвитку особистості, розвитку творчої активності, відповідальності, громадянськості.

В основу змістового наповнення навчальної дисципліни покладено положення щодо пріоритету гуманістичної парадигми, ідеї випереджувального підходу, положення інтердисциплінарного, компаративного, інклюзивного підходів. Зокрема, положення інклюзивного підходу реалізуємо шляхом застосування інтерактивних методів навчальної та екстракурикулярної діяльності, залучення дослідників до діяльності наукових лабораторій, студентських наукових гуртків та проблемних груп.

Важливий для курсу і безпековий підхід. Експертна група Американської Ради з міжнародних відносин (Council on Foreign Relations) дослідила питання освіти як проблеми національної безпеки і прийшла до висновку, що «військова сила вже не є достатньою умовою для гарантування безпеки держави.

Національна безпека – це «здатність держави захищати свої інтереси та реалізувати свої цілі у сфері безпеки як усередині держави, так і за її межами ² ; «...основа для конструктивної взаємодії органів державної влади, організацій і суспільних об'єднань для захисту національних інтересів України і забезпечення безпеки особи, суспільства і держави».³

В основу визначення поняття «людська безпека» фахівцями покладено «гуманізацію безпеки» ⁴ , ціннісні пріоритети людини та її інтересів⁵ ; «людський розвиток»⁶ - для означення права «надання людям

---

² Ліпкан, В.А. (2008). Національна безпека України: навчальний посібник. Національна академія внутрішніх справ України, Кондор, 5551с. Режим доступу: <https://books.google.com.ua>

³ Абрамов, В.І., Афоніна, О.Г. Національна безпека як філософська категорія. Режим доступу: academy.gov.ua/ei/11/txts/10avibtk.pas.

⁴ Workshop «Measurement of Human Security». Summary of Deliberations. Harvard University JFK School of Government, November 30, 2001. <http://www.humansecurity-chs.org/activities/outreach/measure.html>. – Last access 27.07.2010

⁵ The Human Security Framework and National Human Development Reports: (2006) A Review of Experiences and Current Debates. NHDR Occasional Paper 5 / Ed. by R. Jolly and D. Basu Ray. – New York: UNDP P. 5.

можливості розвивати власний потенціал повною мірою, жити продуктивно і творчо в гармонії зі своїми потребами та інтересами», мати доступ до ресурсів, необхідних для гідного стандарту життя і брати участь у суспільному житті.

Національна безпека тісно пов'язана з людським капіталом, а його сила чи слабкість країни визначається станом системи освіти. Поняття «людський капітал» на особистісному рівні означає знання та навички, яких людина набула шляхом навчання, практичного досвіду; на мікроекономічному – сукупну кваліфікацію та професійні здібності працівника, його здобутки у справі ефективної організації праці; на макроекономічному рівні, освіта, професійна підготовка і перепідготовка⁷.

Для зміцнення інноваційної національної безпеки держави в освітньому процесі важливо дотримуватись академічної культури (дет)⁸.

«Ціннісним скарбом», «необхідною умовою сталого розвитку»⁹, важливим індикатором національної безпеки держави дослідники називають освіту, що формує «культурний капітал людства на принципах людиноцентризму, толерантності, гуманності, виховання інтеркультурної комунікабельної особистості»¹⁰. «Освіта почала сприйматися державами і народами як найвище право і ціннісний скарб Людини¹¹, а її «філософсько-педагогічна ідея, – доводить І.Зязюн, – це невинне цілеспрямоване засвоєння людиною соціокультурного досвіду»¹². Справджується теза Я. Коменського про те, що «усе наше життя – це школа особиста ..., це покликання; це праця»¹³. «Освіта додає людині

---

⁶ ПРООН: Доклад о развитии человека за 1999 г. Нью-Йорк, 1999.

⁷ Ничкало, Н.Г. (2014). Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів монографія К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. 125 с.

⁸ Semenog, O. (2020). Academic culture as a composition of national innovation security. UNESCO Chair Journal "Lifelong Professional Education in the XXI Century", (2), 48-53. [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(2\).2020.48-53](https://doi.org/10.35387/ucj.2(2).2020.48-53).

⁹ Report of Commission of the European Communities. Memorandum on Lifelong Learning [Electronic resource] Brussels., 2018. Retrieved from: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf. (viewed on 18.11. 2019). – Title from the screen.

¹⁰ Кремень, В. Освіта як запорука миру: шлях до людини. Освіта для миру = Edukacja dla pokoju : зб. наук. пр. [редкол.: В. Г. Кремень, В. П. Коцур, Н.Г.Ничкало, Ф. Шльосек та ін.]. Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2019. Т. 1. С.6.

¹¹ Філіпчук, Г.Г. Націєтворчість освіти. Чернівці: "Зелена Буковина", 2014. 400 с.

¹² Зязюн, І.А. (2003) Філософські засади освіти: освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії. Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: монографія. К., 2003. с.13

¹³ Коменский, Я.А. Избранные педагогические сочинения. В 2 т. М.: Педагогика, 1982. Т. 2. С. 383–384.

гідності», – наголошував французький мислитель доби просвітництва Дені Дідро (1713 -1784)¹⁴.

Виконуючи інтегративну місію щодо реально здійснюваних інновацій в усіх сферах соціально-культурного й економічного розвитку, освіта покликана вивести людину на цивілізаційну платформу європейського та світового спілкування. Актуальна проблема концептосфери *освіта* перебуває в полі дослідницької уваги законодавців, філософів (В.Андрущенко, В.Кремень, І.Зязюн), українських і польських педагогів (Н.Ничкало, С.Сисоєва, З.Вятровський, Т.Новацький), мовознавців (Р.Гжегожевська, Л.Мацько, І.Серебрянська, О.Тараненко)(дет.¹⁵).

Аналіз наукових джерел засвідчує: освіта натеper є важливим чинником духовної і матеріальної скарбниці Європи та сучасного світу. Дійсно, «...зміни, які відбулися в останні роки, були, принаймні, такими ж радикальними, як і перетворення, що відбулись у ХІХ столітті, коли створювалися дослідницькі університети...Академічні перетворення в кінці ХХ і на початку ХХІ століть мають більш широке охоплення в силу свого глобального характеру, а також чисельності закладів та кількості людей, що залучені до цього процесу...»¹⁶.

До тезаурусу освітніх термінів фахівці відносять лексеми, що номінують поняття і явища цієї галузі та використовуються для професійного і науково-теоретичного спілкування фахівців освіти. С.Сисоєва та І.Соколова¹⁷ характеризують тезаурус як сукупність понять певної галузі науки, що відтворює обсяг і якість інформації, якою володіє наука про предмет дослідження. Для освітнього дискурсу важливі зв'язки між термінами, які належать до однієї чи кількох галузей знань.

Зафіксовані у вітчизняних законодавчих документах (Закони України «Про вищу освіту» (2014), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016), «Про освіту» (2017) терміни на позначення

---

¹⁴ Антологія афоризмів: [упор. Л. П. Олексієнко]. Донецьк : Сталкер, 2004. С.349.

¹⁵ Семенов, О. М. (2019). Концептосфера освіта в українському та польському дискурсах: міждисциплінарний підхід. СумДПУ імені А.С.Макаренка.

¹⁶ Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution. A Report Prepared for the UNESCO 2009 World Conference on Higher Education. Philip G. Altbach, Liz Reisberg, Laura E. Rumbley. Executive Summary, Published in 2009 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Paris, p. http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf. (viewed on 18.11.2019). – Title from the screen.

¹⁷ Сисоєва, С. О., Соколова, І. В.(2019). Проблеми непервної освіти: тезаурус наукового дослідження наук. видання НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих, МОН. Маріупольський держ. гуманітарний ун-т. К. : ЕКМО, 2010. с.327.

національної системи освіти І.Серебрянська¹⁸ об'єднує в кілька основних лексико-семантичних груп:

– «Освіта та її види, загальні поняття» (*освіта, академічна свобода, безоплатна освіта, електронний підручник, індивідуальна освітня траєкторія, інклюзивне навчання, освітній процес, освітня діяльність, освітня послуга, освітня програма, результати навчання, рівень освіти тощо*);

– «Заклади освіти» (*неприбутковий заклад освіти, прибутковий заклад освіти, автономія закладу освіти, управління закладом освіти, наглядова (пiклувальна) рада закладу освіти, університет, академія, інститут, коледж, національний вищий навчальний заклад, дослідницький університет тощо*), *школа*;

– «Забезпечення якості освіти» (*система забезпечення якості освіти, гарантування якості освіти, система та механізми забезпечення академічної доброчесності, ліцензування освітньої діяльності, акредитація освітньої програми, академічний плагіат, самоплагіат, моніторинг освітніх програм, оцінювання, якості вищої освіти, контроль якості тощо*);

– «Учасники освітнього процесу» (*здобувач освіти, здобувач вищої освіти, студент, курсант, аспірант, докторант, слухач, особа з особливими освітніми потребами, іноземний студент, науковий працівник, науково-педагогічний працівник, педагогічний працівник, доцент, професор, академічний персонал тощо*), *номінації осіб, які здійснюють педагогічну діяльність (викладач, учитель, педагог, наставник, професор, освітянин)*;

– «Освітній менеджмент» (*Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, Національна академія наук України, засновник вищого навчального закладу, орган громадського самоврядування у сфері вищої освіти і науки, керівник закладу вищої освіти, вчена рада, керівник факультету/навчально-наукового інституту/кафедри, завідувач (начальник) кафедри, наглядова рада, робочий та дорадчий орган, студентське самоврядування, наукове товариство студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих учених тощо*),

---

¹⁸ Серебрянська, І. М. (2018). Освіта в Україні : спостереження крізь призму мовної картини світу : [монографія]. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. 416 с.

– «Освітній процес» (рейтинговий список вступників, зарахування поза конкурсом, зовнішнє незалежне оцінювання, очна (денна, вечірня) форма навчання, заочна (дистанційна) форма навчання, самостійна робота, практична підготовка, контрольний захід, індивідуальне заняття тощо).

У посібнику, характеризуючи концепт *освіта* в законодавчо-нормативних документах, спираємось на наукові розвідки вченої.

Здійснюючи аналіз концепту *освіта*, керуємось також положеннями міждисциплінарного підходу, в якому поєднані методи лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, педагогічної аксіології, положення когнітивно-дискурсивного, лінгвокультурологічного, лінгвоаксіологічного, праксеологічного підходів. Міждисциплінарні дослідження, – зазначає С.Сисоєва¹⁹, – це дослідження, що передбачають узаємодію різних галузей наукового знання у вивченні одного й того ж об'єкта складної реальності. До основних ознак міждисциплінарних досліджень науковці відносять поєднання різних галузей наукового знання, аналіз та інтерпретацію результатів із позиції «провідної» дисципліни.

1.2. Неперервна освіта: якість і професійний розвиток особистості дослідника

Поняття «*неперервна освіта*» в «Енциклопедії освіти» представлено як процес, що охоплює усе життя людини і забезпечує поступовий розвиток творчого потенціалу особистості, всебічне збагачення її духовного світу як цілеспрямовану систематичну пізнавальну діяльність щодо освоєння і вдосконалення знань, умінь і навичок, одержаних у загальних і спеціальних установах, а також шляхом самоосвіти²⁰.

«Неперервна освіта», «пожиттєва освіта», «освіта дорослих», «освіта, що продовжується» в наукових іноземних джерелах *esurrent education*, *adult education*, *further education* – ці та інші сполуки заповнили освітній ландшафт (термін С.Терепищого²¹), стали важливими факторами інтелектуального і творчого життя суспільства початку третього

---

¹⁹ Сисоєва, С. Сфера освіти як об'єкт дослідження. Освітологія: польсько-український /українсько-польський щорічник. К.: ВП «Едельвейс». 2012. Вип. І. С. 23.

²⁰ Енциклопедія освіти [гол. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України]. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С.580.

²¹ Терепищий, С.О. (2016). Сучасні освітні ландшафти . К.: «Фенікс», 2016. С.3.

тисячоліття (дет.²²). У національні освітні простори, глосарії²³, наукові дослідження поступово входить міжнародна аббревіатура «LLL» – *lifelong learning*, що означає можливий рух особистості лабіринтами освітніх шляхів, терміни «пожиттєва освіта» (*life long education*), «освіта дорослих» (*adult education*), «освіта, що продовжується» (*continuing education, continuous education*) та ін., семи яких означені акцентом на самоосвіту, самовиховання, індивідуалізацію навчання; інтердисциплінарність знань. Терміни *Lifelong learning* і *Lifelong education* уживають як абсолютні синоніми.

Основні положення неперервної освіти знайшли відображення у документах ЮНЕСКО «Навчатися аби жити», в ухвалених міжнародних конвенціях, рекомендаціях, деклараціях (*Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region*²⁴; *Memorandum on Lifelong Learning* (2018)²⁵; *World declaration on higher education for the twenty-first century: vision and action*²⁶; *Workshop «Measurement of Human Security». Summary of Deliberations*²⁷; *The Human Security Framework and National Human Development Reports: A Review of Experiences and Current Debates*²⁸).

3-поміж ознак неперервної освіти фахівці називають, зокрема, охоплення освітою всього життя людини (йдеться і про дошкільне виховання, і про основну, послідовну, повторну, паралельну освіту, що об'єднує й інтегрує всі рівні та форми); включення в систему освіти поряд

---

²² Семенов, О., Вовк, М. (2016). Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету. СумДПУ імені А.С.Макаренка.

²³ Національний освітній глосарій: вища освіта [2-е вид., перероб. і доп.] / [авт.-уклад. : В.М.Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова; за ред. В.Г.Кременя]. Київ : Плеяди, 2014. 100 с.

²⁴ *Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region*. [Electronic resource] – Mode of access: http://www.iau-aiu.net/sites/all/files/Bucharest_Dec_0.pdf.

²⁵ Report of Commission of the European Communities. *Memorandum on Lifelong Learning* [Electronic resource]. Brussels., 2018. Retrieved from: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf. (viewed on 18.11.2019). – Title from the screen.

²⁶ *World declaration on higher education for the twenty-first century: vision and action* [Electronic resource]. – 9 October 1998. Paris – Mode of access: http://www.unesco.org/education/educprog/wche/declaration_eng.htm (data of appeal: 12.11.2019).

²⁷ Workshop «Measurement of Human Security». Summary of Deliberations. Harvard University JFK School of Government, November 30, 2001 // <http://www.humansecurity-chs.org/activities/outreach/measure.html>. – Last access 27.07.2019).

²⁸ *The Human Security Framework and National Human Development Reports: A Review of Experiences and Current Debates*. NHDR Occasional Paper 5 / Ed. by R. Jolly and D. Basu Ray. [Electronic resource]. – New York: UNDP, 2006. – – Mode of access: <http://hdr.undp.org/en/content/human-security-framework-and-national-human-development-reports> (data of appeal: 12.11.2019).

з навчальними закладами і центрами підготовки формальних, неформальних та позаінституційних форм освіти; горизонтальну інтеграцію (дім – сусіди – місцева соціальна сфера – суспільство – світ праці – засоби масової інформації – рекреаційні, культурні, релігійні організації та ін.); вертикальну інтеграцію (зв'язок між окремими етапами освіти (дошкільним, шкільним, післяшкільним), між різними соціальними ролями, що виконуються людиною на різних етапах життєвого шляху); універсальність і демократичність освіти; можливість створення альтернативних структур для здобуття освіти; взаємозв'язок загальної і професійної освіти; акцент на самоврядування, самоосвіту, самовиховання, самооцінку; індивідуалізацію навчання; навчання в умовах різних поколінь (у сім'ї, суспільстві); розширення світогляду; інтердисциплінарність знань, їхня якість; гнучкість і різнобічність знань, засобів, методик, часу і місця навчання; здатність асиміляції нових досягнень науки; вдосконалення вмінь вчитися; стимулювання мотивації до навчання; реалізація творчого та інноваційного підходів; полегшення змін соціальних ролей в різні періоди життя; пізнання і розвиток власної системи цінностей; підтримку якості індивідуального та колективного життя шляхом особистого і професійного розвитку. Отже, неперервна освіта є натеper вже не тільки засобом, а насамперед метою професійного розвитку людини.

На думку академіка І.Зязюна, «філософсько-педагогічна ідея неперервної освіти уособлює в собі обшир декількох змістовних цілеспрямувань. Це, передусім, усвідомлення освіти як процесу, що охоплює все життя; невинне цілеспрямоване засвоєння людиною соціокультурного досвіду з використанням усіх ланок існуючої освітньої системи; це дотримання означеного принципу організації освіти, освітньої політики, спрямованої на створення умов для навчання людини впродовж усього її життя, забезпечення взаємозв'язку і спадковості різних ланок освіти»²⁹.

Мета розвитку неперервної педагогічної освіти – відтворення людського капіталу та інтелекту суспільства для забезпечення сталого людського розвитку країни через якісну підготовку та підвищення

---

²⁹ Зязюн, І. А. (1996). Філософія неперервної освіти. Система неперервної освіти: здобутки, пошуки, проблеми: Міжнарод. наук.-практ. конф.: матеріали у 6 кн. Чернівці: Митець, Кн. 1. С. 13.

кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників на основі поєднання національних надбань світового значення та усталених європейських традицій, забезпечення розвитку педагогів, здатних у процесі постійного вдосконалення здійснювати професійну діяльність на засадах гуманізму, демократії, вільної конкуренції та високих технологій.

Д.Сопова на основі узагальнення наукових джерел характеризує мету неперервної освіти в різні десятиліття ХХ- початку ХХІ століття: у 1970-90-х рр. неперервна освіта спрямована на надання незаможним громадянам освіти і нової спеціальності; на початку 2000-х рр. безперервна освіта для дорослих мала на меті пристосування громадян до швидкоплинних змін у технологіях, формування мотивації до самовдосконалення і саморозвитку людини.

На Лісабонському саміті Ради Європи у 2000 р. був схвалений «Меморандум освіти протягом життя» (A Memorandum of Lifelong Learning)³⁰. У документі зазначається, що освіта протягом життя має стати домінантним політичним напрямом для громадян, залученості до професійної діяльності та суспільної єдності.

Основні положення розвитку неперервної педагогічної освіти ґрунтуються на засадах Педагогічної конституції Європи, прийнятій на II-ому форумі ректорів педагогічних університетів європейського простору (2013); Закону України «Про вищу освіту» (2014); Концепції розвитку освіти в Україні на 2015-2025; Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2013); Концепції освіти дорослих в Україні (2011), а також на вимогах документів ЮНЕСКО, Міжнародної організації співробітництва й розвитку освіти, Доповіді міжнародної Комісії з освіти ЮНЕСКО для ХХІ століття, в якій наголошено на необхідності підвищення якості професійної освіти педагога, її неперервності, гуманістичній спрямованості, демократизації, всебічності й варіативності.

У ХХІ столітті, яке міжнародними організаціями визнано «століттям якості», освітянська громада все частіше зацентровує увагу на проблемі *якості неперервної освіти*, що значною мірою забезпечує конкурентоспроможність фахівця на сучасному ринку праці. Якісна освіта, зазначає В.Кремень, має формувати потребу в постійному

---

³⁰ A Memorandum of Lifelong Learning <https://uil.unesco.org/document/europeancommunities-memorandum-lifelong-learning-issued-2000>

саморозвитку особистості за допомоги формальної, неформальної та інформальної освіти – від народження й упродовж життя³¹, що тісно між собою взаємопов'язані та взаємодоповнювані. Неформальна освіта відображає й задовольняє особистісні потреби й запити, мобілізуючи тим самим природну здатність до самовдосконалення, духовного внутрішнього зростання, забезпечує умови для самореалізації. Інформальна освіта є індивідуальною пізнавальною діяльністю особистості в культурно-освітньому просторі (спілкування, читання, відвідування установ мистецтва і культури, здійснення подорожей тощо), що сприяє індивідуальному та професійному розвитку.

У нормативних національних та європейських документах виокреслено сему **якість**, що означає покращення життя, якісні показники (рівень довіри мешканців, суспільної активності, ефективності установ, конкурентоспроможність та інноваційність економіки³². Сема **якість** відображена і в лексемі «Україна-2030» (назва стратегії розвитку держави «Україна-2030»).

У Стратегії розвитку освіти, зокрема, Польщі до 2020 року теж акцентована увага на лексемі **якість** (терміносистема *культура якості* є пріоритетною для досліджень польських науковців в останні десятиліття³³, на потребі якісного розвитку вищої школи та науки.

Лексема **якість** знаходить вияв й у визначенні вищої освіти, яке пропонується в Законі України «Про вищу освіту» (2014): це «сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти»³⁴.

---

³¹ Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін. Доповідь Президента НАПН України В.Г. Кременя на Загальних зборах НАПН України 30 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mext.go.jp>.

³² Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do 2020 roku [Electronic resource] – Mode of access: : http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_05/595799e6efaec82014d6d5be081ca23.pdf (viewed on June 18, 2019). – Title from the screen.

³³ Kwiek M., Maassen P., (Eds.) National Higher Education Reforms in a European Context: Comparative Reflections on Poland and Norway, Szołtysek A. E. Filozofia pedagogiki : podstawy edukacji : teoria, metodyka, praktyka, Tokarski R. Słownictwo jako interpretacja świata)

³⁴ Закон України «Про вищу освіту» (2014). Відомості Верховної Ради, № 37–38, ст. 2004 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

Загалом ідеться про відповідність результатів навчання вимогам, що встановлені законодавством, про відповідність стандарту освіти, про певний рівень знань і вмінь, розумового, фізичного й морального розвитку, якого досягають випускники освітнього закладу відповідно до запланованих цілей навчання і виховання (*Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти*).

На якість неперервної освіти впливають чинники, що:

1) визначають зміст професійної підготовки, особливості організації та реалізації освітнього процесу у вищому навчальному закладі;

2) безпосередньо проявляються в освітньому процесі (освітньо-професійні та наукові програми, навчальні плани підготовки фахівця; форми, методи та засоби навчання; упровадження сучасних інноваційних та інформаційних технологій; професійна і практична спрямованість освітнього простору; інтеграція наукового дослідження в навчальний процес; чітке формування цілей результатів навчання, забезпечення ефективної взаємодії викладачів та студентів);

3) результати освітнього процесу (професійний та особистісний розвиток фахівця, затребуваність випускника на ринку праці, професійна самореалізація випускника).

Якісна освіта, на переконання В.Кременя, має формувати потребу в постійному розвитку і саморозвитку особистості засобами формальної, неформальної та інформальної освіти. Якісні результати навчання значною мірою досягаються культурою навчання, дослідницької роботи, тобто академічною культурою, академічною грамотністю учасників освітнього процесу.

Національний глосарій подає таку характеристику поняття «академічний» (Academic): стосується освіти, навчання, викладання, досліджень³⁵. У тлумачних словниках подано і такі визначення: навчальний (стосується вищих навчальних закладів); теоретичний; дотримується традицій, канонів; високохудожній; почесний; кращий.

За визначенням С. Гончаренка, *культура* (від лат. *culturura* – виховання, освіта розвиток) – це сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах

---

³⁵ Захарченко, та ін. В.М. (2014). Розроблення освітніх програм методичні рекомендації За ред. В.Г.Кременя. К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 120 с.

продуктивної діяльності. У вужчому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької)(...). Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності ³⁶

Поняття «академічна культура» фахівці характеризують як культуру університету³⁷; інтелектуально-етичну систему цінностей, мотивацій, переконань та сприйняття, які визначають професійну діяльність в освіті та науці ³⁸; систему цінностей, традицій, норм, правил, зразків поведінки проведення наукового дослідження, способів діяльності, принципів спілкування, що ґрунтується на педагогічно адаптованому досвіді наукової пізнавальної діяльності; культуру високої духовності і моралі, культуру особливої поведінки і спілкування людей, які професійно покликані забезпечувати трансляцію культурних цінностей; культуру високої якості праці і відповідальності за її результати, культуру толерантності і педагогічного оптимізму.

Академічна культура відображає ставлення до відносин, цінностей і способів поведінки, які є спільними для всіх, хто працює і навчається в університеті³⁹.

Академічну культуру дослідника розглядаємо як один із складників «м'яких» навичок (soft skills). Світовий досвід свідчить про орієнтацію професійної освіти на формування «м'яких» (soft skills) і «жорстких» (hard skills), а так само «цифрових»(digital skills) навичок у їх єдності. У країнах Європейського Союзу формується поняття м'яких навичок (soft skills), враховуючи нагальну потребу освіти щодо включення здобувача вищої освіти в найважливішу складову освітнього середовища – продукування та вдосконалення знань.

Британська платформа інтернет-навчання SkillsYouNeed виділяє персональні навички (тайм-менеджмент, саморозвиток, управління емоціями), інтерперсональні (комунікація, робота у команді, ведення

---

³⁶ Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 374 с.

³⁷ Захарченко, В.М. (2014). Розроблення освітніх програм методичні рекомендації За ред. В.Г.Кременя. К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 120 с.

³⁸ Захарченко, В.М. (2014). Розроблення освітніх програм методичні рекомендації За ред. В.Г.Кременя. К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 120 с.

³⁹ Analysing Academic Culture In Different Countries English Language Essay. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukessays.com/essays/english-language/analysing-academic-culture-in-different-countries-english-language-essay.php>

переговорів, конфлікт-менеджмент), лідерські здібності, проведення презентацій, а також письменницьку майстерність і базові математичні знання.

На Всесвітньому економічному форумі в Давосі фахівці розглядали питання щодо умінь, важливі як у 2020 році, так до 2030 р.:

- 1) комплексне багаторівневе рішення проблем (Complex problem solving);
- 2) критичне мислення (Critical thinking);
- 3) креативність в широкому сенсі (Creativity);
- 4) уміння управляти людьми (People management);
- 5) взаємодія з людьми (Coordinating with others);
- 6) емоційний інтелект (Emotional intelligence);
- 7) формування власної думки та прийняття рішень (Judgment and decisionmaking);
- 8) клієнтоорієнтованість (Service orientation);
- 9) уміння вести переговори (Negotiation);
- 10) гнучкість розуму (Cognitive flexibility).

Натепер актуалізуються тренди освіти 4.0, що впливають також і на підготовку майбутніх докторів, невід'ємним складником якої є м'які навички. Глобалізація ставить перед університетами завдання підготовки фахівців в умовах кращих вітчизняних та європейських напрацювань.

1.3. Європеїзація як чинник розвитку вищої освіти в Україні та академічна культура дослідника

До концепту «освіта» у 1990-2000 рр. увійшов термін „європейський вимір в освіті” на позначення нормативного пакету знань про європейські країни, мови, культурні особливості, традиції, економічний стан держав, щоб сформувати сукупне розуміння про країни Європейського Союзу.

З-поміж лексем, актуалізованих у наукових працях⁴⁰, відзначимо лексему «європейський вимір освіти»⁴¹, яка увиразнилася в сучасному

---

⁴⁰ Концептосфера непрерывного образования : опыт лингво-педагогического исследования : [в 3 ч.] [И. А. Колесникова, Н. С. Барымова, М. С. Гвоздева, Е. В. Игнатович, И. А. Котюрова, И. В. Кренёва, С.Р.Недбайлик, Л. А. Нечаева, Е. И. Соколова, Н. И. Токко] ; под ред. профессора И. А. Колесниковой ; 2016. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptosfera-nepreryvnogo-obrazovaniya-logika-i-metodologiya-izucheniya>

українському та, зокрема, польському суспільствах з метою «рівнятися на світові стандарти» і знайшла відображення в низці спільнокореневих слів: *європеєць, європейський, по-європейському, європейськість*.

Серед лексем, які увиразнюють концепт *освіта* в міжнародних документах (Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region; Memorandum on Lifelong Learning (2018); World declaration on higher education for the twenty-first century: vision and action; Workshop «Measurement of Human Security». Summary of Deliberations; The Human Security Framework and National Human Development Reports: A Review of Experiences and Current Debates), яскравого забарвлення набуває лексема «Європа-2020»(дет.⁴²).

Французький вчений М.Форбек зауважує, що „Європа є передусім об'єднанням цінностей, що ґрунтуються на ідеї демократії і прав людини”⁴³.

У Болонській декларації сформульовано завдання формування європейського простору вищої освіти (The European Higher Education Area)⁴⁴. Європеїзація вищої освіти означає здійснення інтеграції національних систем освіти в єдиний європейський освітній простір. Теоретичні та практичні засади європеїзації вищої освіти досліджують В. Андрущенко, Н.Бідюк, О. Заболотна, Н.Ничкало, А. Сбруєва та ін.

У документі задекларовано завдання «сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти»⁴⁵, акцентовано увагу на «розумний розвиток», що ґрунтується на знаннях та інноваціях; на сталий розвиток і більш ефективне використання ресурсів, захист довкілля; на розвиток, що сприяє соціальній та територіальній згуртованості; на європейські норми освітнього процесу, трансфер

---

⁴¹ Семеног, О. М. (2019). Концептосфера освіта в українському та польському дискурсах: міждисциплінарний підхід. СумДПУ імені А.С.Макаренка.

⁴² Семеног, О. М. (2019). Концептосфера освіта в українському та польському дискурсах: міждисциплінарний підхід. СумДПУ імені А.С.Макаренка.

⁴³ Форбек, М. Європейський стандарт шкільної освіти. Шлях освіти. 1997. №1. С.28-32.

⁴⁴ Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» (Болонська декларація) від 19 червня 1999 р. База даних «Законодавство 75 ЮРИДИЧНИЙ БЮЛЕТЕНЬ. ВИПУСК 11. Ч. 2. 2019 України». ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525 (дата звернення: 02.01.2020)

⁴⁵ Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» (Болонська декларація) від 19 червня 1999 р. База даних «Законодавство 75 ЮРИДИЧНИЙ БЮЛЕТЕНЬ. ВИПУСК 11. Ч. 2. 2019 України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525 (дата звернення: 02.01.2020)

Радишевська, О. Р. Європейський простір вищої освіти як чинник європеїзації юридичної освіти (на прикладі діяльності київського національного університету імені Тараса Шевченка) http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2019/11/part_2/11.pdf

складових на засадах ECTS; на Рамку кваліфікацій ЄПВО, на інтернаціоналізацію стандартів внутрішнього та зовнішнього забезпечення вищої освіти, надання міжнародного виміру діяльності відповідних агенцій⁴⁶.

Європеїзація освіти охоплює кілька рівнів:

- глобальний вимір: програми інтернаціоналізації вищої освіти, здійснювані в контексті освітньої політики міжнародних організацій (ОЕСР, ЮНЕСКО, СБ, СОР);
- регіональний вимір: регіональні стратегії інтернаціоналізації національних систем вищої освіти;
- національний вимір: досягнення взаєморозуміння, що найбільше характерне в межах Європейського Союзу (прикладом може слугувати Програма ЄС Еразмус+);
- міжінституційний вимір: програмна мобільність, міжнародні дослідницькі й експертні мережі, твінінгові та франчайзингові форми академічного співробітництва тощо;
- інституційний вимір: надання міжнародного й інтеркультурного виміру змісту освіти, викладання та науковим дослідженням, здійснюваним в університеті;
- індивідуальний вимір: індивідуальна академічна та професійна мобільність студентів і академічного персоналу; формування інтернаціональної особистості громадянина світу, що є інтелектуально, морально й естетично відкритим до неупередженого сприйняття людей та досвіду інших культур⁴⁷.

У Резолюції Ради та міністрів освіти Європейського Співтовариства „Про європейський вимір в освіті” (1988) наголошується на таких цілях: формування у майбутніх фахівців європейської приналежності та розуміння європейської культури, що має вплив на пропагування і відстоювання демократичних цінностей; підготовка майбутніх фахівців до активної участі в житті Європейської Співдружності; сприяння усвідомленню майбутніми фахівцями позитивних сторін Співдружності та обов’язків, які виникають; популяризація знань майбутніх фахівців про

---

⁴⁶ Формування європейського виміру забезпечення якості вищої освіти в контексті інтернаціоналізації освітнього простору (2019) : монографія. за заг. ред. А. Сбруєвої. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 254 с.

⁴⁷ Сбруєва, А. (2013). Інтернаціоналізація вищої освіти: пріоритети комплексної стратегії Європейського Союзу. Вища освіта України. № 3. С. 89–95.

культуру, економіку та генезу розвитку країн Європейського Союзу, що значно допоможе співпраці.

Європейський вимір в освіті акумулює знання важливих мов, розуміння ідей, які поділяє європейська спільнота, ідентифікування себе як європейця, громадянство в одній з європейських держав, якість життя, високий рівень професіоналізму (Лісабонська стратегія розвитку освіти).

Мета Європейського простору вищої освіти – розвиток вищої освіти у 48 державах-членах, що приєдналися до Болонського процесу (Європейська комісія є окремим членом) на засадах академічної свободи, інституційної автономії; сприяти працевлаштуванню випускників і навчанню впродовж життя; розвивати у студентів і співробітників відчуття активних членів академічної спільноти. Рішення України приєднатися до Болонського процесу ухвалено 19 травня 2005 р. на конференції міністрів освіти країн Європи. Приєднання України до Болонського процесу сприяло модернізації вищої освіти, відкрило додаткові можливості для участі студентів і викладачів у міжнародних науково-практичних конференціях, круглих столах, наукових семінарах, що проходять в університетах європейських країн.

Зальцбурзькими принципами визначено, що:

- ядром системи підготовки наукових кадрів у межах докторського циклу вищої освіти є оригінальні наукові дослідження, що сприяють поширенню знань. Разом із тим, докторська освіта має організовуватись з урахуванням вимог ринку праці, включно з позаакадемічним середовищем;

- упровадження реформ, освітньо-політичних стратегій, менеджменту на інституційному рівні є відповідальністю вишу, який має забезпечувати якісну підготовку здобувачів докторського ступеню (PhD), сприяти розвитку їхньої кар'єри;

- цінності різноманіття: перевагою докторських програм у Європі є їхня різноманітність (включаючи об'єднані докторати (joint doctorates)), що ґрунтується на якості й ефективності освітніх практик;

- здобувачі наукового ступеня (PhD, йому еквівалентні) за статусом є молодими дослідниками, професіоналами (а не студентами), наділеними відповідними правами;

- ключову роль відведено інституалізації наукового керівництва та процедурі атестації здобувача наукового ступеня на основі угоди про

спільну відповідальність за результати між докторантом, науковим керівником та освітньою установою;

- досягнення «критичної маси»: залучення до досліджень талановитої молоді, диверсифікація стратегій побудови освітніх програм докторської підготовки на основі врахування різноманітності національних освітніх та наукових традицій, активізація співпраці між освітніми інституціями на міжнародному, національному та регіональному рівнях;

- тривалість навчання за докторськими програмами загалом має тривати три-чотири роки;

- сприяння інноваційній зорієнтованості докторських програм, апробації нових форм докторської підготовки, що ґрунтуються на принципах міждисциплінарності, розвитку трансферних, поліфункціональних умінь здобувачів наукового ступеня;

- зростання мобільності: у географічному, міждисциплінарному та міжгалузевому вимірах; забезпечення міжнародної співпраці між університетами та іншими партнерами;

- забезпечення належного фінансування задля розвитку якісних освітніх докторських програм та зростання коефіцієнта успішності завершення їх докторантами⁴⁸.

До функцій ЄПВО фахівці відносять кординацію структурних реформ між урядами; запровадження системи зрозумілих і порівнюваних ступенів (трициклова система); забезпечення прозорості щодо змісту навчання за допомогою кредитів Європейської системи трансферу і накопичення кредитів і Додатка до диплома; визнання кваліфікацій (ступенів і періодів навчання); створення загального європейського розуміння забезпечення якості; запровадження Рамки кваліфікацій вищої освіти ЄПВО⁴⁹.

У 2008 році створено Раду з питань Докторської освіти (the Council for Doctoral Education (EUA-CDE)), яка виконує місію забезпечення якості та прозорості освітніх докторських програм. У дослідженні Ради зазначається, щодо найбільш суттєвих викликів стосовно розвитку

---

⁴⁸ Conclusions and Recommendations from the Bologna Seminar on “Doctoral Programmes for the European Knowledge Society” (Salzburg, 3-5 February 2005) [Electronic resource]. Available at: <http://www.eua.be/activities-services> – Title from the screen.

⁴⁹ Димань, Т., Боньковський, О., Вовкогон, А. (2017). Європейський простір вищої освіти та Болонський процес : навчально-методичний посібник. Одеса : НУ «ОМА», 106 с.

докторської освіти віднесено фінансування, проблеми дотримання дослідницької етики та цінностей доброчесності, професійну мобільність та інтернаціоналізацію вищої освіти рівня PhD, кар'єрний розвиток молодих дослідників тощо⁵⁰.

О.Фаст зазначає, що освітня політика у Європейському просторі вищої освіти та Європейському дослідницькому просторі вибудовується навколо пріоритетів якості і у пошуках молодих дослідників, і у викладанні⁵¹. Серед ключових тенденцій інноваційної підготовки здобувачів наукових ступенів, еквівалентних PhD, виокремлено такі: гнучка інституалізація організаційних структур вищої освіти рівня PhD; пріоритетність дослідницької складової у підготовці здобувачів наукових ступенів; інноваційність практик наукового керівництва; кар'єрне зростання та мобільність молодих дослідників як стратегічні завдання докторської освіти; диверсифікація траєкторій фінансової підтримки досліджень здобувачів наукових ступенів.

Дослідниця⁵² характеризує пріоритети освітньої політики ЄС щодо модернізації підготовки наукових кадрів, що знайшло відображення у документі «Зальцбург II. Рекомендації» (2010)⁵³.

У документі наголошується, що зорієнтованість вищої освіти третього циклу на дослідження – оригінальні, інноваційні, якісні, – є головною її відмінністю від першого та другого циклів – бакалаврського, магістерського. Така настанова передбачає створення академічного середовища. Значну увагу приділено удосконаленню наукового керівництва: формуванню культури наукового наставництва через формальне навчання чи інформальний обмін досвідом з колегами є інституційною відповідальністю закладу вищої освіти. Результати досліджень науковців мають відповідати вимогам щодо оригінальності та оцінюватися науковою спільнотою.

---

⁵⁰ Council for Doctoral Education of European Universities Association (2019). Doctoral education in Europe today: approaches and institutional structures: survey. Geneva. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/online%20eua%20cde%20survey%2016.01.2019.pdf>. (Last accessed: 10.12.2020)

⁵¹ Фаст, О. Л. Тенденції інноваційного розвитку докторської освіти у Європейському просторі вищої освіти. Педагогічні науки. Херсон: Херсонський державний університет, 2020. Вип. 92. С. 96-102.

⁵² Фаст, О. Європейська освітня політика щодо управління якістю підготовки науковопедагогічних кадрів вищої кваліфікації. Міжнародний науковий журнал "ScienceRise: Pedagogical Education". 2018. № 1 (21). С. 16-22.

⁵³ European University Association. (2010): Salzburg II Recommendations. European Universities' Achievements since 2005 in Implementing the Salzburg Principles. Brussels. Available at: http://www.eua.be/Libraries/Publications_homepage_list/Salzburg_II_Recommendations.sflb.ashx

Завдання для самопідготовки

1. Виконайте пошук джерел у пошуковій системі Google за ключовими словами теми.

2. Укладіть бібліографію актуальних (останні 5 років) наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних (не менше 50 відсотків усіх джерел) науковців з теми, що вивчається (10-20 найменувань).

3. Укладіть перелік періодичних видань у галузі педагогіки / педагогіки вищої школи / порівняльної педагогіки вищої школи, що влучені до міжнародних наукометричних баз даних Scopus, Web of Science, з теми, що вивчається.

4. Ознайомтеся з вимогами до наукових досліджень, що публікуються у даних виданнях та розробити покрокову програму підготовки такого дослідження до публікації з теми, що вивчається.

5. Укладіть бібліографію актуальних наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців з проблеми, що вивчається (10-20 найменувань).

6. Укладіть словник термінів з проблеми, що вивчається.

7. Укладіть порівняльну таблицю визначень ключових слів теми.

8. У 2015 р. було ЄС запропоновано такі пріоритети, як якісні знання, навички та компетентності, набуті й розвинені у процесі навчання впродовж життя з акцентом на результатах навчання для працевлаштування, інновацій, активного громадянства та благополуччя; інклюзивну освіту, заохочення набуття громадянської компетентності; відкриту та інноваційну освіту і навчання в контексті цифрової епохи; стабільні інвестиції, якість та ефективність систем освіти та навчання.

У яких документах означені пріоритети? Як виконуються заплановані орієнтири? Написати коротке аналітичне есе.

9. Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2018) включає, зокрема, грамотність; мовну компетентність; наукову компетентність; громадянську компетентність; підприємницьку компетентність; компетентність культурної обізнаності та самовираження. Підготуйте виступ на засідання круглого столу «Компетентності дослідника».

Розділ 2

ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДОСЛІДНИКА В РЕТРОСПЕКТИВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ДОСВІДУ

Мета заняття

Поглибити знання щодо розуміння сутності культурно-освітнього простору університету, з'ясувати специфіку моделей класичного університету, здійснити огляд академічних традицій університетів України також крізь призму академічної культури дослідників

Питання

- 2.1. Культурно-освітній простір університету.
- 2.2. Моделі класичного університету та академічна культура дослідників.
- 2.3. Академічні традиції університетів України.
- 2.4. Інноваційні проєкти в умовах університетах.

Виклад питань

2.1. Культурно-освітній простір університету

В українському освітньому просторі у контексті трансформаційних тенденцій, пов'язаних з євроінтеграційною векторністю, постала важлива проблема якості ефективності підготовки фахівців в університетах. В основу діяльності університетів на всіх етапах історичного поступу було покладено пріоритети фундаментальної освіти, поваги до людини, культуровідповідності, національні і полікультурні цінності, інтелектуальний, духовний, творчий розвиток особистості(дет.⁵⁴). У сучасних соціокультурних умовах до критеріїв оцінки результатів діяльності університетів додають спроможність вищого навчального закладу підготувати фахівців, здатних оперативно реагувати на мінливий ринок праці і пристосовуватися до змінних умов економічного простору. Актуалізується і питання щодо формування академічної культури майбутніх педагогів-дослідників.

---

⁵⁴ Семеног, О., Вовк, М. Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету : [монографія]. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. С. 7.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2014), університет – це багатогалузевий або галузевий вищий навчальний заклад, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти, проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність.

Університет («alma mater» з латинської мови – рідна «мати») сприймається як джерело досліджень, новітніх знань, культурних та духовних цінностей, розвитку інтелекту особистості. Європейські вчені пропонують, організовуючи культурно-освітній простір університетів, враховувати принцип культуровідповідності, що визначає зв'язок культурно-освітнього простору з інноваційною професійною діяльністю педагога; принцип екологізму, що характеризує культурно-освітній простір із позицій вивчення його меж і способів зв'язку з навколишнім інституційним простором, формування університетом власної політики у сфері іміджу, самопозиціювання, бренду; принцип гомеостатизму, що полягає в підтриманні стабільності внутрішніх культурно-освітніх процесів, регулює формування стратегії розвитку університету.

Університет постає як «одна з ключових соціальних інституцій, агент змін, каталізатор розвитку, ініціатор та головний творець швидкого майбутнього та позначених ним реалій»⁵⁵.

В українському освітньому просторі першими навчальними закладами класичного типу вважають Острозьку школу (перша українська школа вищого рівня (рік заснування 1575 р., існувала до 1636 р., відроджена як університет у 1994 р.); Києво-Могилянська колегія (пізніше Києво-Могилянська академія, Київська духовна семінарія, натеper – Національний університет «Києво-Могилянська академія», заснована 1632 р.); Університет Яна Казимира (відкритий 1661 р. як єзуїтська академія, на тепер – Львівський національний університет імені Івана Франка); Університет Святого Володимира (почав функціонувати 1834 р., натеper – Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

---

⁵⁵ Курбатов, С.В. (2014). Феномен університету в контексті часових та просторових викликів: Монографія. Суми: Університетська книга. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/10226>

Класичним університетам, підкреслює І. Зязюн, властиві такі специфічні *ознаки*: акцент на проведення фундаментальних досліджень; підготовка фахівців для наукоємних виробництв; більш високий рівень фундаментальної підготовки; перехід до реалізації міждисциплінарних знань; активне використання в навчальному процесі результатів і технологій наукового пошуку; орієнтація на підготовку викладацьких кадрів для системи вищої освіти, особливо у галузі гуманітарних, природничих наук⁵⁶. За О. Глузманом, ці навчальні заклади постають як «традиційні провідні установи освіти, науки і великі центри підготовки фахівців, що забезпечують кадрами найрізноманітнішого фаху науково-дослідні, політичні, культурні і правові інститути суспільства, адміністративні, планові, директивні органи держави, виробництво, сільське господарство, медицину, органи освіти»⁵⁷. Один із найважливіших напрямів діяльності класичних університетів – це якісна професійно-педагогічна підготовка студентів до роботи в середніх і вищих навчальних закладах⁵⁸.

Учені аналізують функції класичних університетів у контексті розробки сучасних моделей розвитку освіти (В. Андрущенко, Н. Дем'яненко, О. Кучерявий, О. Мещанінов та ін.). Класичний університет, за О. Мещаніновим, у сучасних соціокультурних умовах набуває ознак *раціоналістичної* моделі освіти, яка «зорієнтована на врахування індивідуальних особливостей кожного зі студентів, їх індивідуальних психолого-педагогічних відмінностей за формою навчання та власним темпом засвоєння знань»; *розвивальної*, яка вибудовується на основі «кооперації різних елементів освітньої інфраструктури з надання освітніх послуг з широкого переліку за різними типами та рівнями»; *академічної*, у якій «навчальний процес базується на дослідницькій роботі»⁵⁹.

Університети забезпечують трансформацію національної освіти на основі збереження фундаментальних наукових засад й освітніх традицій та з урахуванням інноваційних тенденцій у світовому та європейському

---

⁵⁶ Зязюн, І. А. (2008). Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси: Вид-то ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. С. 455.

⁵⁷ Глузман, А. (2001). Тенденции развития университетского педагогического образования в Украине. Кримські педагогічні читання: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 12-17 вересня 2001 р.; за ред. С.О. Сисоєвої і О.Г. Романовського. Харків: НТУ «ХПІ», 2001. С. 123.

⁵⁸ Глузман, О. (2001). Сучасний стан і тенденції розвитку університетської педагогічної освіти в Україні. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. Вип. 15. Ч. 1. Львів, 2001. С. 3.

⁵⁹ Мещанінов, О.П. (2005). Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні: монографія. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. С. 133-136.

вимірі. Провідною ідеєю такої трансформації, – наголошує В. Андрущенко, – є «збереження всього найкращого, що було, розвиток цього найкращого, апеляція до європейського та світового досвіду, до вітчизняної культури, науки і праці... Людина повинна бачити людину, і тоді буде формуватись те, що ми називаємо гуманістичними цінностями»⁶⁰.

Основною метою діяльності класичних університетів є підготовка майбутнього фахівця (педагога-дослідника) як людини культури, котрій властиві такі риси, як гуманістичність, адекватна національно свідомо та інтернаціонально-толерантна позиція, інтелектуальність, конкурентоспроможність, професіоналізм.

У сучасних соціокультурних умовах до критеріїв оцінки результатів діяльності університетів додають конструювання нових моделей його функціонування в національній освітній системі (С. Курбатов⁶¹), принципи культуровідповідності, екологізму, самопозиціювання, гомеостатизму (О.Смолінська⁶²), спроможність підготувати фахівців, здатних оперативно реагувати на мінливий ринок праці.

2.2. Моделі класичного університету та академічна культура університету

Появу класичного університету відносимо до початку XIX ст. Здійснюючи класифікацію моделей класичного університету, що існують у сучасній теорії освіти, як зауважує А.Сбруєва, дослідники визначають критерій пріоритетної місії університету в державі і виокремлюють німецьку (пруську), англійську, французьку моделі європейського університету, а пізніше – американську модель⁶³.

Німецьку (гумбольдтівську) модель характеризують на прикладі Університету Берліна, засновником якого є Вільгельм фон Гумбольдта (1767-1835). У меморандумі «Про внутрішню і зовнішню організації

---

⁶⁰ Андрущенко, В.П. (2001). Національна доктрина освіти в XXI столітті. Кримські педагогічні читання: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції 12-17 вересня 2001 р.; за ред. С.О. Сисоєвої і О.Г. Романовського. Харків: НТУ «ХПІ», 2001. С. 21.

⁶¹ Курбатов, С. В. Феномен університету в контексті часових та просторових викликів: монографія. Суми : Університетська книга, 2014. 262 с.

⁶² Смолінська, О. Є. Теоретико-методологічні основи організації культурно-освітнього простору педагогічних університетів України : монографія; [за науковою редакцією проф. Г. П. Васяновича]. – Суми: Університетська книга, 2014. С.56.

⁶³ Сбруєва, А. (2009). Університет світового класу: характеристики, механізми визначення статусу, умови створення. *Порівняльно-педагогічні студії*, 1, 45-56. <https://doi.org/10.31499/2306-5532.1.2009.17826>

наукових установ в Берліні» (1809 р.) Гумбольдт окреслив основні принципи діяльності гумбольдтівського університету є:

- єдність викладання і дослідження: викладач навчає студентів у контексті своєї дослідницької роботи; пропоються дослідницькі, проблемні семінари, на яких вивчаються джерела, що цікавлять викладача в контексті його наукових інтересів;

- академічна свобода як основа діяльності університету, що включає як *Lernfreiheit* (“свободу вчитися”) так і *Lehrfreiheit* (“свободу викладати”);

- самодостатність кожної з наукових дисциплін, яка передбачає незаангажованість (наукову, політичну тощо) дослідника у кожному конкретному випадку;

- здійснення націєтворчої ролі університету в суспільстві: Університет – носій та ідентифікатор національної ідеї (національної ідентичності), національної культури (у даному контексті йдеться про культуру німецького народу, який на початку XIX століття переживав процес об’єднання)⁶⁴

Англійську модель А. Сбруєва влучно характеризує за працями англійського церковного та освітнього діяча Джона Генрі Ньюмена (1801–1890). Учений доводив, що «університет – це місце взаємодії, у якому збираються студенти з усіх куточків світу, зацікавлені у найрізноманітніших галузях знань. Це місце, де професор стає велемовним, перетворюється на місіонера, демонструючи свою науку у найповнішому та найпривабливішому вигляді, завзято передаючи її іншим та запалюючи вогник власної пристрасті у слухачів. Це місце, слава якого захоплює молодь, яке зворушує почуття людей середнього віку та завдяки спілкуванню завойовує дружбу людей старшого віку. Це оселя мудрості, світоч світу, посланник віри, *alma mater* молодій генерації». Від гумбольдтівської моделі університету, зауважує А. Сбруєва⁶⁵, англійську модель вирізняє відокремлення навчання від наукових досліджень, а також переконання, що університет має оікуватися передусім навчанням і вихованням доброї і мудрої людини, формувати універсальні

---

⁶⁴ Жижко, Т.А. (2013). Філософія академічної освіти. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова.

⁶⁵ Сбруєва, А. (2009). Університет світового класу: характеристики, механізми визначення статусу, умови створення. *Порівняльно-педагогічні студії*, 1, 45-56. <https://doi.org/10.31499/2306-5532.1.2009.17826>

знання, вільні від вузької професійної спрямованості; академічна спільнота відіграє визначальну роль у формуванні особистості студента.

Французька модель, що представлена на прикладі Університету міста Парижа (1808 р.), зосереджується на навчанні, яке стимулює відокремлену організацію досліджень.

Американська модель орієнтується на такий принцип дослідництва⁶⁶: студенти навчаються бути дослідниками і фахівцями у певній вузькій сфері навчання;

Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) у 1998р.: визначила основні етичні та академічні принципи функціонування закладів вищої освіти:

1. Університет – самостійна установа в суспільствах із різною організацією. Він створює, вивчає, оцінює та передає культуру за допомогою досліджень і навчання.

2. Викладання та дослідницька робота в університетах мають бути неподільні.

3. Свобода в дослідницькій і викладацькій діяльності є основним принципом університетського життя.

4. Університет є охоронцем, скарбницею традицій європейського гуманізму. Окреслимо академічні традиції університету.

2.3. Академічні традиції університетів України

До вагомих осередків, діяльність яких зумовила зародження академічних традицій у науково-освітньому середовищі України, належить Університет Яна Казимира, Харківський університет, Університет Святого Володимира, Новоросійський університет, Чернівецький університет.

Університет Яна Казимира (Львівський університет) заснований 20 січня 1661 р. на базі Львівської єзуїтської середньої школи-колегії за підтримки короля Яна Казимира); Харківський університет – відкритий 17 січня 1805 р. з ініціативи В. Каразіна. У 1834 р. був заснований Університет Святого Володимира згідно з указом імператора Російської імперії Миколи I від 8 листопада 1833 р. на базі Волинського ліцею, який переводився із Кременця до Києва. У 1864 р. відкрито Новоросійський університет в Одесі. У 1875 р. – Чернівецький університет, який отримав

---

⁶⁶ Жижко, Т.А. (2013). Філософія академічної освіти. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова.

офіційну назву «Чернівецький імператорський і королівський імені Франца-Йосифа університет».

Загальну атмосферу університетського середовища формували відомі особистості – викладачі, науковці. А. Кримський, дослідивши чинники становлення професіоналізму М. Лисенка у студентський період, охарактеризував культурну атмосферу в Університеті Святого Володимира у 1860-х рр., у якому студенти потрапляли у рідномовне виховне середовище. Формування академічної культури студентів і професійна самореалізація викладачів університетів відбувалося у наукових товариствах, гуртках, комісіях, через активізацію діяльності національно свідомої педагогічної, студентської громадськості у напрямі оновлення змісту освіти, пошуку нових форм і методів викладання.

Діяльність товариств, громадських організацій, до яких були причетні науковці та викладачі університетів, зумовила розвиток, зокрема, українознавчої, філологічної, культурологічної наукової думки, сприяла активізації видавничої, збиральницької роботи, результати якої сприяли утвердженню професійних основ різних наук.

З ініціативи викладачів історико-філологічного факультету Університету Святого Володимира функціонувало *Історичне товариство Нестора Літописця* (за даними архівних документів товариство почало функціонувати на початку 1870-х рр.⁶⁷). Згідно із Статутом товариства, затвердженим 1894 р. (оригінал збережено в Державному історичному архіві України). Мета діяльності – «підтримка зв'язку між ученими, які займаються історичною наукою, переважно в м. Києві, надати кожному з них можливість обговорювати і дискутувати щодо проблеми, яку він досліджує, знайомити членів товариства зі статтями..., з відкриттями і науковими висновками..., сприяти поширенню точних історичних знань власними виданнями... Товариство може налагоджувати відносини з російськими та зарубіжними науковими установами і якнайбільшою кількістю осіб для ознайомлення з даними з історії, археології, палеографії та етнографії»⁶⁸.

---

⁶⁷ Докладная записка господину Киевскому, Подольскому и Волынскому Генерал-Губернатору, Генерал-Адъютанту Князю Александру Михайловичу Дондукову-Корсакову от Председателя Общества Нестора Летописца М. Тулова, секретаря И. Хрущова // Державний історичний архів України. Ф. 442. Оп. 50. Спр. 347. Арк. 5-5а.

⁶⁸ Устав Исторического общества Нестора Летописца при Императорском Университете Св. Владимира в Киеве (К.: Типография Н. Плющенко и К°, 1894) // Державний історичний архів України. – Ф. 858. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 1а-6а.

Львівський університет був створений як типовий єзуїтський університет докласичного типу. У 1661 р. польським королем було надано "статус академії і титул університету" із правом викладання всіх університетських дисциплін і присвоєння учених ступенів. Львівський університет пройшов складний шлях розвитку і боротьби проти полонізації і онімечення в умовах Речі Посполитої (до 1772), Австрійської і Австро-угорської монархій (до 1918), польської держави (до 1939 р.).

В Університеті Яна Казимира функціонував гурток «Руська трійця», серед активних учасників – відомі представник Маркіян Шашкевич (1811 – 1843), Іван Вагилевич (1811 – 1866) та Яків Головацький (1814 – 1888). З іменами дослідників, на думку Р. Кирчіва, «тісно пов'язані становлення й розвиток прогресивної педагогічної думки на західноукраїнських землях, характерними рисами якої були гуманізм, народність і демократизм, виховання інтересів до знань, освіти, формування патріотичних почуттів як основної виховної сили педагогічної теорії»⁶⁹.

Організатора гуртка М. Шашкевич називали дієвим подвижником збиральницького фольклорного руху. З-поміж головних завдань діяльності гуртка, його збиральницько-польового напрямку, – зауважує Р. Кирчів, – було відродження народної словесності⁷⁰. Історичні праці доводять, що «кристалізація основних ідейних засад і принципів складання програми «Руської трійці» зумовлювалась насамперед її демократичною орієнтацією і базувалась на твердому ґрунті усвідомлення етнічної і етнокультурної єдності населення західноукраїнських земель з українцями з-над Дніпра»⁷¹.

Харківський університет було засновано у 1805 р. за ініціативи відомого вченого, винахідника, освітнього і громадського діяча Василя Каразіна.

Більшість професорів університету викладали іноземними мовами. Однак ректор, доктор філософії, член Російської академії наук І. Рижський вважав, що тільки рідна мова може сприяти ґрунтовному засвоєнню знань, вихованню патріотизму. Його підтримували й інші викладачі

---

⁶⁹ Ступарик, Б.М. Національна школа: витоки, становлення: навч.-метод. посібн. /Б.М. Ступарик. – К., 1998. – С. 80.

⁷⁰ Кирчів, Р. Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці» / Роман Кирчів. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2011. – С. 40.

⁷¹ Там само. С. 37.

університету⁷². Завдяки ініціативам І. Рижського, педагогів (І. Срезневського, А. Склабовського та ін.) у навчальному закладі приділяли увагу формуванню у майбутніх істориків і філологів професійної зацікавленості народною словесністю. Дослідницькі пошуки викладачів знайшли відображення у таких виданнях, як «Периодическое сочинение об успехах просвещения» (1809–1810), «Сочинения и переводы студентов императорского Харьковского университета» (1818), «Труды студентов любителей отечественной словесности в императорском Харьковском университете» та ін.

С. Черняк, дослідивши специфіку освітньої діяльності університету упродовж 1833 – 1863 рр., зауважив, що «предметно-цільовий аналіз викладання наук на історико-філологічному відділенні філософського факультету Університету Святого Володимира підтвердив гуманітарно-славістичну спрямованість професійної підготовки спеціалістів»⁷³.

З 1877 р. функціонувало *Харківське історико-філологічне товариство* (до 1919 р.). До ініціативної групи товариства входили викладачі, науковці Харківського університету: І. Срезневський, О. Потебня, Д. Овсяннико-Куликовський, М. Сумцов О. Білецький, М. Дринов та ін. Мета товариства, згідно зі Статутом, полягала в тому, щоб сприяти науковим студіям, зібранню, виданню, поширенню історичних і філологічних знань...Згідно з п. 1 Статуту Харківське історико-філологічне «товариство займалось переважно вивченням питання історії рідного краю, збирання, дослідження пам'яток народної творчості»⁷⁴.

У 1880 р. при Харківському історико-філологічному товаристві було створено дві бібліотеки й історичний архів, основу якого склали документи зі сховищ Слобідської України. Цей архів, на думку В. Назаренка, «став наймасштабнішим в Україні і єдиним сховищем матеріалів, які мали особливе значення для вивчення історії і культури Слобідської України XVIII – першої половини XIX ст.»⁷⁵. До роботи в архіві

---

⁷² Медвідь, Л. А. (2003). Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посібн. К.: Вікар, 2003. С. 141.

⁷³ Черняк, С. Г. (2011). Освітня діяльність Київського університету Св. Володимира (1833–1863): монографія. К.: Академперіодика, 2011. С. 47.

⁷⁴ Назаренко, В.Ю. (1999). Харьковское историко-филологическое общество. Вопросы литературоведения. Харьков, 1999. С. 6.

⁷⁵ Назаренко, В.Ю. (1999). Харьковское историко-филологическое общество. Вопросы литературоведения. Харьков, 1999. С. 15-16, 87.

залучали студентів історико-філологічного факультету, які використовували ретельно опрацьовані фольклорні матеріали для підготовки наукових розвідок (дет.⁷⁶).

Наукові інтереси членів (близько 300 осіб) Харківського історико-філологічного товариства (функціонувало упродовж 40 років) зосереджувалися навколо питань матеріальної культури українського етносу різних регіонів, специфіки побутування фольклорних творів. Праці членів товариства публікували у «Збірнику Харківського історико-філологічного товариства» (1886–1914) і «Віснику Історико-філологічного товариства» (1911–1914). Наприклад, вагомою працею, підготовленою на основі зібраних студентами матеріалів, є історична монографія В. Барвінського «Селяни в Лівобережній Малоросії в XVII – XVIII ст. (1909))».

Київський університет розпочав свою діяльність 1834 р. Спочатку функціонував тільки філософський факультет, який мав два відділення: історичне та фізико-математичне. Професор С. Гогоцький розробив ряд правил, за якими студенти історико-філологічного факультету виконували «педагогічні вправи», що сприяло підвищенню рівня їхньої педагогічної майстерності, саморозвитку у вчительській діяльності. Такими «правилами» було визначено проведення обов'язкової педагогічної практики, читання лекцій, проведення семінарських занять перед однокурсниками⁷⁷.

Архівні джерела дозволяють припускати, що процес оновлення професійної підготовки майбутніх освітян, філологів та істориків був пов'язаний із діяльністю Комітету педагогічної семінарії при Університеті Святого Володимира. У 1858 р. декан історико-філологічного факультету І. Нейкірх подав доповідну записку ректору Університету Святого Володимира, в якій подав рекомендації Комітету педагогічної семінарії щодо подолання недоліків підготовки студентів. Серед найсуттєвіших педагог називав «недолік базових спеціалізованих знань з педагогічної науки та недолік практичної досвідченості у методах викладання»⁷⁸.

---

⁷⁶ Семенов, О., Вовк, М. (2016). Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету. СумДПУ імені А.С.Макаренка.

⁷⁷ Там само. Арк. 23-25зв.

⁷⁸ Докладная записка декана И. Нейкирха о недостатках в подготовке студентов Киевского университета, поступающих преподавателями в учебные заведения Киевского округа (10 октября 1858 г.). Государственный исторический архив Украины. Ф. 707. Оп. 24. Спр. 322. Арк. 3.

Активізації наукових досліджень майбутніх фахівців сприяла цілісна, злагоджена робота гуртків, одним із напрямів яких були краєзнавчі дослідження, етнографічно-збиральницька діяльність, організація допоміжних інституцій (бібліотек, музеїв тощо).

Згідно із архівними джерелами, у Київському університеті функціонували такі *студентські гуртки*:

- 1) для занять зі слов'янознавства (керівник – Т. Флоринський);
- 2) історико-етнографічний гурток (керівник – М. Довнар-Запольський);
- 3) природничо-історичний гурток (керівник – А. Северцев)⁷⁹.

Цінним для вивчення академічної культури є досвід *історико-етнографічного гуртка* під керівництвом професора М. Довнар-Запольського, статут якого був затверджений 23 травня 1903 р.⁸⁰. Звітуючись про роботу гуртка, його керівник зауважував, що «через семінар (гурток. – М.В.) пройшло 100 осіб... Останні два роки (1911–1912) за кількістю рефератів і їх наукового значення діяльність семінарію продемонструвала найбільший результат... Студенти на семінарі укладали початок маленькому музею, в якому були наявні предмети старовини і рукописи...»⁸¹.

У 1917 р. з ініціативи викладачів Київського університету, викладачів гімназій у Києві (І. Огієнка, В. Маслова, О. Дорошевича, П. Руліна та ін.) було створено «*Історико-Літературне товариство при Університеті Святого Володимира*». Згідно зі статутом, основне завдання наукові керівники вбачали у «дослідженні питань історії і теорії літератури, народної словесності і мови»⁸².

В оприлюднених архівних документах про діяльність гуртка, у звітній документації за 1903–1913 рр. зафіксовані такі теми наукових

---

⁷⁹ Дело Управления Киевского учебного округа об организации при Университете Св. Владимира научно-студенческих кружков (1904 г.) // Державний історичний архів України. – Ф. 707. – Оп. 155. – Спр. 30. – Арк. 6.

⁸⁰ Докладная записка Попечителя Киевского учебного округа В.И. Беляева Управляющему Министерства народного просвещения от 18 мая 1904 г. // Державний історичний архів України. – Ф. 707. – Оп. 155. – Спр. 30. – Арк. 7.

⁸¹ Заявление и докладная записка председателя Историко-этнографического кружка при Киевском университете М.В. Довнар-Запольского в деканат историко-филологического факультета о деятельности кружка. Державний історичний архів України. Ф. 262. Оп. 1. Спр. 19-20.

⁸² Alma Mater: Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917 – 1920 рр. Матеріали, документи, спогади: У 3-х тт.: Кн. 2: Університет Св. Володимира доби Української Центральної Ради та Гетьманату Павла Скоропадського. Упор. В.А. Короткий, В.І. Ульяновський. – К.: Проїм, 2001. С. 232.

робіт студентів з фольклористичної проблематики: «Богумил – «Плач холопов XVIII в.», Ерофеев «О малорусских думах», Дорошенко «О деятельности Максимовича», «Черты княжеской власти по древнерусским сказаниям былинным» тощо⁸³.

Науково-дослідницькі пошуки студентів Київського університету в галузі літературознавства, історіографії, етнографії, фольклористичних студій стимулював професор В. Перетц у рамках проведення «Семінарію російської філології». М. Гудзій відзначав головну мету семінарію так: залучення молоді, яка «подавала надії, яка тільки що сіла на університетську лаву, до наукової, педагогічної роботи ...»⁸⁴. Учасниками семінарію були студенти-філологи університету, студенти історико-філологічного факультету Київських вищих жіночих курсів.

Активізація наукової роботи студентів в університеті пов'язана також з діяльністю *Наукового товариства імені Тараса Шевченка*. Особливого розвитку воно набрало з 1897 року, коли товариство очолив професор Львівського університету М. Грушевський⁸⁵. До 1919 р. *Наукове товариство імені Тараса Шевченка* видало понад 130 томів «Записок», 38 томів «Етнографічного збірника», 20 томів «Матеріалів до української етнології» та ін.

У перші десятиліття XX ст. активною діяльністю характеризувалось *Історичне товариство Нестора Літописця* при Київському університеті, серед членів якого, згідно з архівними документами, були такі відомі вчені-педагоги в галузі фольклористики, етнографії, етнології, історії, як: М. Довнар-Запольський, А. Лобода, В. Іконніков, М. Петров, М. Сумцов, М. Грушевський та ін.⁸⁶. Діяльність цих особистостей, яскравих представників педагогічної інтелігенції класичних університетів, зосереджувалася на реалізації контекстного, функціонального підходів до вивчення народної словесності, мови, літератури, історії, етнографічної специфіки, ретрансляції культурного досвіду у змісті філологічних та історичних дисциплін, у розробці узагальнюючих праць з історії

---

⁸³ Alma Mater: Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917 – 1920 рр. Матеріали, документи, спогади: У 3-х кн. – Кн. 1: Університет Св. Володимира між двома революціями. Упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський. К.: Прайм, 2000. С. 383-390.

⁸⁴ З іменем Св. Володимира: У 2-х кн. Кн. 1. Упор. В. Короткий, В. Ульяновський. К.: Заповіт, 1994. С. 311.

⁸⁵ Сірополко, С. Історія освіти в Україні. К.: Наук. думка, 2001. С. 577.

⁸⁶ Список членов Общества Нестора Летописца на 1 января 1915 г. // Державний історичний архів України. – Ф. 849. – Оп. 1. – Од. зб. 61а. – Арк. 1-3.

фольклористики, філології, етнографії, у порушенні актуальних проблем стану та перспектив розвитку гуманітарних, українознавчих, філологічних наук в Україні тощо.

Популярності серед студентів набули дослідницькі семінари. В. Перетц здійснював достатньо жорсткий відбір серед студентів для участі в семінарі. Потрібно було скласти колоквиум з історії російської літератури. Упродовж кількох років після заснування (1904 – 1906 рр.) семінарий проводився переважно в оселях В. Перетца і А. Лободи.

Відомий учений В. Перетц використовував різні форми і методи науково-дослідницької роботи зі студентами: орієнтував молодих дослідників на вибір серйозних тем, що потребували «від студента орієнтуватись у питаннях, які недавно ще були для нього непосильними»⁸⁷.

Значну увагу викладач приділяв роботі студентів над рукописними матеріалами, які зберігались у київських фондах, організації екскурсій в Петербург, Полтаву, Житомир, Москву, Ніжин тощо. Наукові розробки студентів В. Перетц друкував у збірниках, в «Отчетах об экскурсиях семинария русской филологии» (1910–1915), надавав можливість виступати з доповідями про результати власних досліджень.

Такі форми організації наукової роботи сприяли формуванню дослідницької культури майбутніх фахівців, текстологічних умінь, виробленню стійкої мотивації до подальших аналітичних студій, і, відповідно, кристалізації їхньої професійної майстерності.

Викладача Київського університету А. Лободу вважали професійним наставником у філологічних пошуках та в педагогічній діяльності аспірантів, науковців-початківців. У 1920-х рр. навколо професора сформувалась плеяда молодих філологів, наукові зацікавлення яких стосувались проблем фольклористики. Архівні документи фонду професора інформують, що під його керівництвом працювало понад десять молодих науковців (С. Козуб, А. Лебідь, І. Лютий, Б. Навроцький, М. Новицький, В. Петров, В. Білий, В. Клименко та ін.). Дослідники виконували персональні наукові завадання, «вправи по українській народній творчості» і звітували перед керівником щомісяця.

В архівних джерелах (записній книжці А. Лободи, навчальних матеріалах тощо) наявна розроблена вченим тематика наукових робіт.

---

⁸⁷ Там само. – С.312.

Наведемо приклади:

«Місце народної словесності в загальних курсах історії словесності та літератури»; «Розробка української народної словесності до 60-х рр. XIX ст.»; «Сучасний стан і далі завдання вивчення української народної словесності»; «Соціальна й культурна обстановка загального розвитку української народної творчості»; «Усна українська словесність часів дальшого життя в окресленні М. Грушевського»; «Детальніша розробка питань, зв'язаних з історичними народними піснями українськими (за Д. Ревуцьким)»; «Шевченко в загальних курсах українського письменства»; «Українські історичні пісні»; «Билинний епос в «Історії української літератури» М. Грушевського (Т. IV)»; «Загальний розвиток української етнографії у поляків в першій половині XIX ст.»; «Академік Гнатюк як етнограф і автор книги «Українська народна словесність» 1917 р.» тощо⁸⁸.

Проблематика розроблених тем підтверджує увагу до питань історії становлення освітньо-фольклористичної думки в Україні.

У Новоросійському університеті функціонувало *Історико-філологічне товариство*, створене у 1889 р. Одним із основних напрямів його діяльності було організація екскурсій та експедицій для збирання пам'ятників історії...»⁸⁹. Члени товариства – українські, російські та зарубіжні вчені, педагоги, серед яких були викладачі історико-філологічного факультету університету: Г. Афанасьєв, П. Бициллі, Б. Ляпунов, О. Маркевич та ін. Діяльність товариства регламентувалась «Программой этнографических исследований в районе Новороссии, Бессарабии и Крыма» (1899), що підтверджує розвиток регіональної фольклористики в умовах університетів.

У 1875 р. був відкритий Чернівецький університет, який отримав офіційну назву «Чернівецький імператорський і королівський імені Франца-Йосифа університет». Історико-педагогічні праці доводять, що його головною місією було «нести культуру й цивілізацію на найвіддаленіший східний край держави, виховувати молодь у дусі

---

⁸⁸ Журнал для реєстрації засідань та нарад аспірантів під керівництвом А.М. Лободи (1925 – 1929). Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. Ф. 37. – Од. зб. 216. Арк. 1-21а.

⁸⁹ Попова, Т.Н. (2007). Историография в лицах, проблемах, дисциплинах. Из истории Новороссийского университета. Одесса: Астропринт, 2007. С. 29.

симпатії до Австрії»⁹⁰. Від початку заснування університету практикувалось викладання української (рутенської) мови, що спостерігалось у викладацькій діяльності Клима фон Ганкевича (першим прочитав лекцію про наголошення слів в українській, грецькій мовах та санскриті у 1875 р.), Г. Онишкевича, С. Смаль-Стоцького.

З постаттю С. Смаль-Стоцького, учня професора Віденського університету Ф. Міклошича, який студіював зразки народної словесності, пов'язують здійснення українознавчих, мовознавчих, діалектологічних досліджень із застосуванням етнографічного матеріалу, народнописенних текстів. Крім того, Чернівецький університет «об'єднав прогресивну молодь різних національностей не лише Буковини, а й Галичини, і на той час був каталізатором розвитку молодіжного руху в західному регіоні»⁹¹.

Вагомим чинником професійного та особистісного розвитку майбутніх освітян в університетах дослідники називають міжособистісне спілкування. Студентська комунікація часто визначала спрямованість майбутньої професійної діяльності, мотивацію дослідження народної словесності.

Так, на переконання М. Дмитренка, «паростки зацікавлення фольклором майбутнього вченого зі світовим ім'ям, професора Харківського університету О. Потебні необхідно шукати у дружніх стосунках зі студентом М. Ніговським, який записував українські народні пісні і думи, завідував чималою книгозбірнею україномовних видань з історії України. Частково за порадою М. Ніговського О. Потебня перейшов на історико-філологічний факультет. Дипломна робота О. Потебні на тему «Перші роки війни Богдана Хмельницького» була написана на основі козацьких літописів, переказів і народних пісень»⁹². Таким чином, студентське середовище сприяло формуванню О. Потебні як засновника психологічної наукової школи в українській фольклористиці.

У період 1848 – 1901 рр. *студентські осередки* були створені у процесі утвердження рідномовних засад розвитку культури, становлення національної освіти, українознавчого принципу навчання і

---

⁹⁰ Зайцева, З.І. Проблема українських кафедр у Чернівецькому університеті до Першої світової війни [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/1793/52/>.

⁹¹ Пенішкевич, О.І. (2002). Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – початок XX ст.): монографія. Чернівці: Рута, 2002. С. 345.

⁹² Дмитренко, М.К. Олександр Потебня як фольклорист: монографія. К.: Вид-во «Сталь», 2012. С. 18.

виховання. Плідною у напрямі утвердження національної свідомості, громадянської позиції молоді була діяльність товариства «Союз», яке функціонувало в перший рік заснування Чернівецького університету.

З 1879 р. до 1883 р. товариство «Союз» очолював професор С. Смаль-Стоцький; у 1891 – 1894 рр. – О. Колесса: за його ініціативи при «Союзі» був створений науковий гурток, у якому студенти реферували статті з перечитаних книг, виступали із самостійними доповідями⁹³.

У другій половині XIX ст. осередками активного політичного, культурного життя – науковців, викладачів, громадських діячів, студентства – були університети.

У сучасних умовах реформування освіти в Україні університети є осередками вітчизняної наукової думки, центрами розвитку фундаментальних наукових шкіл та збереження освітніх традицій, а також провідними навчальними закладами, у яких здійснюється інноваційний поступ згідно з європейською та світовою векторністю.

Для прикладу зупинимось на презентації розвитку фольклористики в університетах України і Канади у перші десятиліття XXI ст., окреслимо інноваційні і традиційні тенденції підготовки фольклористів-дослідників⁹⁴.

В українсько-канадському фольклористичному дискурсі фольклор досліджується переважно крізь призму функціонального, комунікативного, антропологічного, контекстного підходів на основі інтердисциплінарних досліджень. Означені пріоритети розвитку фольклористики окреслено в офіційній дефініції фольклору згідно з Рекомендаціями ЮНЕСКО «Про збереження фольклору» (1989 р.)⁹⁵. У ретроспективі окреслилась *інтердисциплінарність* фольклористики, що визначає її інноваційний розвиток у зв'язку з суміжними дисциплінами в університетських і академічних фольклористичних осередках. Ідеться про спеціалізовані кафедри фольклористики Київського національного університету імені Тараса Шевченка і Львівського національного університету імені Івана Франка (Україна), Університету Альберти в Едмонтоні, Університету Саскачевану (Канада).

«Львівський» осередок розвивається на основі ідей, теоретико-методологічних підходів регіонального вивчення фольклору,

---

⁹³ Сірополко, С. Історія освіти в Україні. К.: Наук. думка, 2001. С. 617.

⁹⁴ Рекомендации ЮНЕСКО «О сохранении фольклора». 1989. Дата звернення Лютий 2018 8. <https://www.tatfolk.ru/test/uploads/543134f2bcd4b2a5f7-folklor.pdf>.

⁹⁵ Дет.: Vovk, M., Semenog, O. (2018) TRENDS of development of folklor studies in the canadian-ukrainian educational space. Ukraine – Canada: Modern Scientific Studies. Collective Monograph. Lutsk: Vezha-Druk, 94-107. Mode of access: <http://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/5150>

етномузикознавчої проблематики, обґрунтованих у працях учених-педагогів: Я. Головацького, О. Огоновського, Ф. Колесси, А. Фішера, Т. Комаринця, І. Денисюка та ін. Теорії, концепції, практичний досвід вивчення фольклорної традиції викладачами Київського університету (М. Дашкевичем, О. Котляревським, М. Костомаровим, В. Перетцем, А. Лободою, В. Бойком, М. Грицаєм, Л. Дунаєвською та ін.) розвиваються в напрямі функціонального, контекстного, антропологічного підходів до вивчення фольклору. В університетах Канади завдяки науково-методологічним, практико орієнтованим досягненням викладачів, науковців (Т. Кошиць, Б. Медвінський, Р.Б. Климаш, С. Килимник, Я. Рудницький, А. Нагачевський, Н. Кононенко та ін.) утверджувалися традиції фольклористичних студій, фольклорного досвіду з урахуванням регіональної специфіки, міграційних процесів, вивчення феномену передачі «культури у спадок», функціонального впливу фольклору з позиції взаємодії «живого» народного слова та ритуальної організації родинної сакральної життєдіяльності, взаємодії канадських та українських жанрів фольклору тощо.

Фундаментальність наукових та освітніх традицій розвитку фольклористики виявляється в контексті синтезу університетської освіти і академічної науки. У канадському освітньо-науковому просторі тенденція синтезу академічності та освітньої практики представлена діяльністю насамперед університетських осередків. Особлива роль у їх становленні належить відомим персоналіям, які сприяли утвердженню академічних традицій дослідження фольклору та кристалізації освітніх традицій.

Так, Б. Медвінський започаткував створення програми українського фольклору в Університеті Альберти, видав ряд праць з проблем історії фольклористики, народної поезії, пареміографії. Дослідження українського танцю в Канаді, матеріальної культури українців пов'язані з ім'ям А. Нагачевського, першого докторанта зі спеціалізації «український фольклор» у Канаді (1991), керівника Центру українського та канадського фольклору імені Петра і Дорис Кулів, завідувача кафедри української культури та етнографії імені Гуцуляків при Університеті Альберти⁹⁶.

У результаті синтезу академічності та освітньої практики окреслилась тенденція **професіоналізації**, пов'язана із забезпеченням

---

⁹⁶ Нагачевський, Андрій, Маєрчик Марія. 2010. *Особливості української фольклористики в Канаді*. Дата звернення Лютий 2018 6. <http://nz.ethnology.lviv.ua/archiv/2010-3-4/4.pdf> Дет.: Vovk, M., Semenog, O. (2018) TRENDS of development of folklor studies in the canadian-ukrainian educational space. Ukraine – Canada: Modern Scientific Studies. Collective Monograph. Lutsk: Vezha-Druk, 94-107. Mode of access: <http://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/5150>

якості підготовки фахівців для фольклористичної галузі з урахуванням потреб ринку праці, інтернаціоналізацією освітньої діяльності, зрослою відкритістю економік і культур різних країн. У Канаді реалізується п'ять освітньо-наукових програм з фольклору: в Меморіальному Університеті Ньюфаундленду, Університеті Лавал, Лаврентійському Університеті в Садбурі; Університеті Кейп Бретон; Університеті Альберти в Едмонтоні⁹⁷.

За свідченнями А. Нагачевського, у Канаді написано близько 130 аспірантських робіт української тематики і 51 пов'язана з українським фольклором⁹⁸. Важливо відзначити, що проблематика фольклористичних студій молодих дослідників в українсько-канадському освітньо-науковому середовищі на сучасному етапі переважно має дисциплінарне підґрунтя, зумовлене сучасними підходами до дослідження фольклорних явищ у вимірах функціонального, контекстного, антропологічного підходів. Відповідно спостерігається розширення проблемного поля теорії і практики фольклористики з урахуванням славістичної, етномузикологічної, стилістичної, етномузикознавчої, міжкультурної проблематики функціонування фольклору.

Професіоналізація в українській та зарубіжній практиці вивчення фольклору, фольклористики зумовлюється інституалізацією, з якою пов'язана діяльність фольклорних товариств, громадських організацій, студентських науково-дослідницьких гуртків.

В Україні процес інституалізації проявляється в контексті функціонування:

– спеціалізованих кафедр (кафедри фольклористики імені Філарета Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка, кафедри фольклористики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кафедри музичної фольклористики Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського, кафедри народного пісенного виконавства та фольклору Київського національного університету культури і мистецтв, кафедри музичного фольклору Рівненського гуманітарного інституту та ін.);

---

⁹⁷ Нагачевський, Андрій, Маєрчик Марія. 2010. *Особливості української фольклористики в Канаді*. Дата звернення Лютий 2018 6. <http://nz.ethnology.lviv.ua/archiv/2010-3-4/4.pdf>

⁹⁸ Нагачевський, Андрій, Маєрчик Марія. 2010. *Особливості української фольклористики в Канаді*. Дата звернення Лютий 2018 6. <http://nz.ethnology.lviv.ua/archiv/2010-3-4/4.pdf>

– академічних осередків (відділу української і зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Рильського НАН України, відділу фольклористики Інституту народознавства НАН України та ін.);

– центрів фольклору, лабораторій при університетах (Центру буковинознавства при Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, лабораторії української фольклористики у Львівському національному університеті імені Івана Франка та ін.).

У канадському освітньо-науковому просторі сформувалось кілька осередків фольклористичних студій. Найбільш активними є Центр українсько-канадських студій при Колегії Святого Андрея; при Університеті Саскачевану працює Центр Дослідження Української Спащини, при Університеті Альберти – Центр українського та канадського фольклору імені Петра і Дорис Кулів; Центр українських історичних досліджень імені П. Яцика⁹⁹.

У межах осередків формуються наукові школи окремих викладачів, науковців (наукова школа Ф. Колесси у Львівському національному університеті імені Івана Франка; наукова школа Л. Дунаєвської у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка; наукові школи А. Нагачевського, Б. Медвінського, Н. Кононенко в університетах Канади та ін.). У кожному осередку розвиваються освітні традиції, здійснюються теоретико-методологічні пошуки в напрямі вивчення фольклорних явищ з позиції контекстного, функціонального, комунікативного підходів на засадах антропологізації та інтердисциплінарності.

Так, «київський» університетський фольклористичний осередок функціонує в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка – кафедра фольклористики. Завдяки аксіологічно зорієнтованій фольклористичній (науковій і педагогічній) діяльності її першого завідувача Л. Дунаєвської на базі кафедри плідно розвиваються традиції фольклористичної підготовки майбутніх учителів-філологів, фольклористів. З ініціативи Л. Дунаєвської активну діяльність розгорнув Центр фольклору та етнографії. З Львівським національним університетом імені Івана Франка пов'язане становлення «львівського»

---

⁹⁹ Савчук, Наталія. 2015. «Український фольклор в наукових дослідженнях КІУС (Едмонтон, Канада)» *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* 23: 115-121.

фольклористичного осередку – кафедри української фольклористики імені Філарета Колесси (її завідувачем був професор Т. Комаринець, дотепер – В. Івашків). Активні розробники програм курсів і спецкурсів фольклористичного спрямування – викладачі кафедри, які розвивають наукові та освітні традиції вивчення фольклористики, сформовані в історичній ретроспективі, а також зорієнтовані на поглиблений аналіз зарубіжної фольклористичної науки та практики. Збереження академічних наукових традицій дослідження фольклорного досвіду, обґрунтування методологічного інструментарію до аналізу уснопоетичних творів, розвиток фольклористичних напрямів (текстології, етномузикології, джерелознавства та ін.), активізація історико-фольклористичних студій є провідними завданнями академічних фольклористичних осередків (Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т.Рильського НАН України, Інституту народознавства НАН України).

Наукова методологічна та практична діяльність науковців академічних осередків спрямована, як зазначає завідувач відділу української і зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т.Рильського НАН України Л. Вахніна, на дослідження «нових аспектів культурної антропології в контексті сучасної європейської етнологічної та фольклористичної наук, культури та фольклору національних меншин, серед яких важливе місце належить вивченню побутуванню сучасної фольклорної культури в Україні»¹⁰⁰.

Діяльність Канадського інституту українських студій при Університеті Альберти зосереджена навколо проблем дослідження і популяризації досягнень українознавчих наук, зокрема фольклористики, у світі. За свідченням Н. Савчук, «основна увага інституту фокусується на новій і оригінальній англомовній обізнаності у сфері української мови, літератури, історії, володінні інформацією про українців Канади та про сучасну Україну»¹⁰¹. Традиції дослідження і вивчення фольклору сформувались завдяки діяльності Центру українського і канадського

---

¹⁰⁰ Відділ української і зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України. 2017. Дата звернення Лютий 2018 8. http://www.etnolog.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=20&Itemid=87.

¹⁰¹ Савчук, Наталія. 2015. «Український фольклор в наукових дослідженнях КІУС (Едмонтон, Канада)» *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* 23: 115-121.

фольклору імені Петра і Дорис Кулів, у якому реалізуються освітньо-наукові програми підготовки бакалавра, магістра, доктора в галузі українських фольклористичних студій. Провідними ідеями фольклористичних пошуків є толерантність, культурна різноманітність, полікультурність, культурна ідентичність, національне самовираження. Науковий пошук фольклористів Центру (Б. Медвінський, Н. Кононенко) пов'язаний з реалізацією дослідницьких, видавничих, громадських проектів з канадського українського фольклору, перевиданням праць українських фольклористів, організацією конференцій¹⁰².

У напрямі утвердження тенденції інституалізації в українсько-канадському освітньо-науковому середовищі спостерігається заснування фольклористичних товариств й асоціацій. Так, в Україні функціонує Українське товариство дослідників фольклору та міфології (Львів), діяльність якого пов'язана з виданням часопису «Міфологія і фольклор». Інституалізованою формою професійної комунікації серед фольклористів, етнографів, українознавців Канади є Славистична та Східноєвропейська асоціація фольклористики (SEEFA), яка видає спеціалізований журнал «Фольклорика», присвячений українському фольклору¹⁰³.

Цікавим є досвід створення інституалізованих форм професійної комунікації у фольклористичному середовищі Університету пам'яті в Канаді. У навчальному закладі функціонує Фольклорне студентське товариство, яке сприяє залученню студентів до обговорення академічних тем, наприклад: методи дослідження, кар'єрні можливості, публікації та презентації у безпосередній та доброзичливій атмосфері¹⁰⁴.

Однією з форм інституалізації у фольклористичній галузі України і Канади є створення музеїв. Історико-педагогічний досвід вивчення фольклористики в університетах України засвідчує, що з функціонуванням етнографічних музеїв, музеїв старовини при університетах пов'язане формування професійних засад організації фольклористичної (фольклорної) практики, активізація науково-дослідницької роботи студентів (Харківський університет, Львівський університет).

---

¹⁰² Нагачевський, Андрій, Кононенко Наталія. «Центр українського і канадського фольклору ім. Петра та Дорис Кулів». *Народна творчість та етнологія*: 5: 253-258.

¹⁰³ Нагачевський, Андрій, Кононенко Наталія. «Центр українського і канадського фольклору ім. Петра та Дорис Кулів». *Народна творчість та етнологія*: 5: 253-258.

¹⁰⁴ Дет.: Vovk, M., Semenog, O. (2018) TRENDS of development of folklor studies in the canadian-ukrainian educational space. *Ukraine – Canada: Modern Scientific Studies. Collective Monograph*. Lutsk: Vezha-Druk, 94-107. Mode of access: <http://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/5150>

Натепер в університетах та академічних осередках України функціонують музеї, що мають власну історичну традицію (Музей археології та етнографії Слобідської України Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Музей етнографії і художнього промислу Інституту народознавства НАН України та ін.). Канадський досвід організації музеїв, діяльність яких спрямовується на збереження народних традицій, матеріальної культури, свідчить про багатоаспектне дослідження фольклору.

Так, при Університеті Альберти створено музей «Село української культурної спадщини», у якому зберігаються значні музейні колекції, звукові та документальні бази даних. Збереженню українського фольклорного досвіду сприяє діяльність Українського музею Канади у м. Саскатун, Державного музею цивілізації, у м. Гал, Українсько-канадського дослідно-документаційного центру.

Систематизовані дані зберігаються в електронних базах даних, архівів, електронних архівів, віртуальних лабораторій. Перша віртуальна лабораторія фольклористики в Україні, в якій подані знакові праці з історії становлення науково-фольклористичних шкіл, традицій збирання фольклорних текстів, створена викладачами кафедри фольклористики імені Філарета Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка¹⁰⁵.

У Канадському інституті українських досліджень укладена Інтернет-енциклопедія України, яка «є найповнішим джерелом інформації про Україну, її історію, народ, географію, суспільство, економіку, діаспору, культурну спадщину англійською мовою», містить тисячі географічних і аудіоматеріалів. Центр українського і канадського фольклору імені Петра і Дорис Кулів має відкритий доступ до своїх матеріалів у мережі Інтернет. Стали доступними збірки фотографій, комерційних дисків і польових інтерв'ю»¹⁰⁶.

З-поміж періодичних видань фольклорно-етнографічного спрямування в Україні виокремимо часописи «Народна творчість та етнологія», «Література, Фольклор. Проблеми поетики», «Міфологія і фольклор», «Вісник Львівського університету (серія фольклористична,

---

¹⁰⁵ Електронний архів українського фольклору при кафедрі української фольклористики імені Філарета Колесси. 2018. Дата звернення Лютий 8. <https://folklore-archive.org.ua/>

¹⁰⁶ Савчук, Наталія. 2015. «Український фольклор в наукових дослідженнях КІУС (Едмонтон, Канада)» *Наукові записки Національного університету «Острозька академія* 23: 115-121.

серія філологічна) та ін. У Канадському інституті українських студій видають «Журнал українських досліджень», «присвячений виключно українським та українсько-канадським дослідженням»¹⁰⁷.

У канадській освітній практиці активно використовується така форма вивчення фольклору, як фольклорно-етнографічні експедиції, що передбачає дослідження фольклорної традиції у «живому» фольклорному середовищі, у тому числі ознайомлення з побутом, традиціями, ритуальною організацією життєдіяльності (Університет пам'яті¹⁰⁸).

Початок ХХІ століття ознаменований залученням теоретичного та емпіричного інструментарію, дослідницьких методів суміжних наук. Діяльність багатьох канадських осередків спрямована, зокрема, на дослідження фольклору у зв'язку з матеріальною культурою, звичаями, віруваннями, народним мистецтвом (Центр українського і канадського фольклору імені Петра і Дорис Кулів, музей «Село української культурної спадщини тощо).

Проведений аналіз засвідчує, що особистість, долучаючись до такого поліаспектного аналізу, зокрема, народної творчості, стає безпосереднім її ретранслятором у соціумі, професійним дослідником, що здатний до саморозвитку, професійного вдосконалення у певному етнічному культурному середовищі, а також у глобалізованому світі, який акумулює традиційні культурні стереотипи, етнічне розмаїття культур.

2.4. Інноваційні проєкти в умовах університетах

Вивчення результатів проєкту Тюнінг (Tuning Europe, 2017)¹⁰⁹, рекомендацій Рамкової програми оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя дають підстави говорити про важливість визначення важливих загальних, інтегральних, фахових компетентностей фахівців на основі анкетування випускників і роботодавців окремої галузі.

Респондентами були відзначені такі компетентності: здатність до розв'язання проблем, до навчання; здатність працювати як самостійно, так і в команді; здатність застосовувати знання на практиці; здатність пристосовуватись до нових ситуацій; здатність досягати успіху; здатність

---

¹⁰⁷ Дет.: Vovk, M., Semenog, O. (2018) TRENDS of development of folklor studies in the canadian-ukrainian educational space. Ukraine – Canada: Modern Scientific Studies. Collective Monograph. Lutsk: Vezha-Druk, 94-107. Mode of access: <http://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/5150>

¹⁰⁸ Memorial University. 2018. Дата звернення Лютий 2018 8. <https://www.mun.ca/folklore/about/>

¹⁰⁹ Turning Education Structures in Europe [Electronic resource]. URL : <http://tuning.unideusto.org> [Last accessed: 23.11.2017]]

породжувати нові ідеї (креативність); здатність до критики та самокритики; навички управління інформацією; елементарні комп'ютерні навички; міжособистісні навички та уміння; усне і письмове спілкування рідною мовою; здатність до взаємодії (робота в міждисциплінарній команді) та прийняття рішень; здатність спілкуватися з експертами з інших галузей.

У Рамковій програмі оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя, схваленій Європейським парламентом і Радою Європейського Союзу (2018) ¹¹⁰ теж акцентовано увагу на компетентностях, необхідних для розширення можливостей працевлаштування: грамотність (Literacy competence), мовну (Languages competence), математичну та компетентність у науках, технологіях та інженерії (Mathematical competence and competence in science, technology and engineering), цифрова (Digital competence), особиста, соціальна, навчальна (Personal, social and learning competence), громадянська (Civic competence), підприємницька компетентності (Entrepreneurship competence), компетентність культурної обізнаності та самовираження (Cultural awareness and expression competence).

Зазначене вимагає випереджувальної, підготовки конкурентоздатних фахівців у закладах вищої педагогічної освіти і може бути реалізованим лише за умови інтеграції різних галузей знань на засадах міжкафедральної взаємодії. Це обумовлює потребу у створенні і реалізації міждисциплінарних проектів випускових кафедр закладів вищої педагогічної освіти.

Реалізація проектів ґрунтується на ідеях та положеннях міжнародних документів, зокрема рекомендацій ЮНЕСКО «Цифрова грамотність в освіті» (2011) щодо вивчення закономірностей передачі та сприймання освітнього досвіду у фізичній і віртуальній реальностях на основі використання цифрових технологій.

В університетах США, Швейцарської Конфедерації, зазначають А.Заслужена¹¹¹, О.Зіноватна¹¹², наявні курси або спеціальні дослідницькі

---

¹¹⁰ ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. URL: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/annexrecommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf>

¹¹¹ Заслужена А.А. Підготовка магістрів з англійської мови та літератури в університетах Швейцарської Конфедерації. – дис. ...канд. пед. н.; 13.00.04. – Сумський держ. пед. ун-т імені А. С. Макаренка. – Суми, 2016.- 323 с.

модулі, спрямовані на підготовку науковця з визначеною спеціалізацією – лінгвістика або література: «Дослідження дискурсу», «Гендерні дослідження», «Творча писемна англійська», «Як бути постколоніальним критиком», «Дослідження меж уяви в північноамериканських оповіданнях» (університет Берна¹¹³); «Дискурсивний аналіз», «Мистецтво есе»; – «Корпусна лінгвістика» «Вступ до англійської літератури та культури досліджень» (університет Фрібура¹¹⁴).

Сприяють підвищенню професійної мобільності міждисциплінарні навчальні дисципліни, програми яких побудовані з урахуванням компетентнісного і системного підходів: англійський департамент університету в Цюриху пропонує «Гендерне дослідження», «Мультилінгвальний текстовий аналіз» (Multilingual text analysis), «Історична лінгвістика» (Historical linguistics), «Культурний аналіз» (Cultural analysis)¹¹⁵; університет Берна¹¹⁶ – «Мова у виступах», що поєднує мову, музику і мультимедіа; в університет Дрексела – «Мовні студії: дослідження і викладання»¹¹⁷.

З-поміж поширених видів і форм занять відзначимо проблемні лекції, семінари, симпозіуми-дискусії, практикуми, проблемно орієнтовані дослідницькі колоквиуми, мета яких – актуалізувати освітні технології особистісно розвивального навчання, критичного мислення, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю (дет.¹¹⁸). Важливими є навички групової та індивідуальної роботи; уміння вести дискусії та обмінюватися ідеями; презентація ідеї групової роботи; розробка індивідуального плану розвитку навчального процесу. Ефективною формою організації навчання і дослідження, формування актуальних професійних компетентностей, академічної кар'єри, розвитку мотивації

---

¹¹² Зіноватна, О.М. Модернізація філологічної освіти магістерського рівня України: адаптація американського досвіду : навчально-методичний посібник для викладачів і магістрантів вищих навчальних закладів. – Черкаси, 2011. – 76 с.

¹¹³ Universität Bern. Department of English. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ens.unibe.ch/research/index_eng.html. – Назва з екрану. – Мова англ.

¹¹⁴ Université de Fribourg. Universität Freiburg. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studies.unifr.ch/en/master/multi/foreignlanguagedidactics>. – Назва з екрану. – Мова англ.

¹¹⁵ Universität Zurich. Englisch Seminar. Akademischer Bericht 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.es.uzh.ch/dam/jcr:00000000-087b-d64d-fffffa508283b/ES_AkaBer_12.pdf. – Назва з екрану. – Мова нім.

¹¹⁶ Universität Bern. Department of English. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ens.unibe.ch/research/index_eng.html. – Назва з екрану. – Мова англ.

¹¹⁷ Drexel University. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.drexel.edu/>.

¹¹⁸ Drexel University. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.drexel.edu/>.

безперервної освіти і самоосвіти є участь студентів у дослідницьких «work-shop». А.Заслужена характеризує такі теми воркшопів в університетах Швейцарської Конфедерації¹¹⁹: «Пізнання та розвиток мови», «Когнітивна психолінгвістика», «Пізнання та процеси інтерпретації», «Білінгвізм та пізнання», «Когнітивна соціолінгвістика», «Мова та когнітивна нейронаука», «Експериментальна методологія», «Статистична методологія».

Швейцарський Центр акредитації та забезпечення якості у вищій освіті здійснює акредитацію університетів, федеральних технологічних інститутів та їх програм¹²⁰. У швейцарських, американських закладах вищої освіти освітньою програмою передбачено написання магістерської дисертації, підготовку дослідницького проекту на вибір, що тісно пов'язані з потребами шкільних закладів, портфоліо тощо. На початку роботи над магістерським дослідженням магістранти ознайомлюються із питаннями академічної доброчесності і академічної культури, питаннями щодо цінностей, традицій, норм, правил проведення наукового дослідження, культури спілкування наукових наставників та учнів, культури наукової праці і соціальної, моральної відповідальності за результати.

В освітній процес зінтегровані нові інформаційні технології, що стимулюють формування необхідних ІКТ-компетентностей. Управління навчанням у віртуальному середовищі університетів при підготовці магістрів здійснюється із застосуванням різних LMS платформ та програм (Moodle, Dokeos, OLAT, ILIAS). Оволодіння основами інформаційно-комунікаційних технологій і методикою їх використання дозволяє більш продуктивно і якісно виконувати творчі завдання. Тому з-поміж актуальних цілей стратегії освіти у Швейцарській Конфедерації відзначимо такі, як зайнятість (75% населення у віці 20-64 років має бути працевлаштованим); науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (3% ВВП ЄС повинні бути інвестовані в науку); освіта (не менше, як 40 % молоді віком 30-34 роки має отримати вищу освіту)¹²¹.

---

¹¹⁹ Семенов, О. Формування професійної мобільності майбутніх магістрів- філологів в університетах США, Швейцарської конфедерації. Інтернаціоналізація вищої освіти України в умовах полікультурного світового простору: стан, проблеми, перспективи : матер. II міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 18-19 квітня 2018 р. Маріуполь : МДУ, 2018. с.192-194.

¹²⁰ Акредитація. Швейцарська Конфедерація. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://akkreditierungsrat.ch/en/accreditation-switzerland/> (30.06.2016).

¹²¹ Communication from the commission Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/>

Розглянемо український досвід на прикладі специфіки організації та окремих результатів міждисциплінарних проєктів кафедр інформатики, української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка ¹²²;

Кафедрами інформатики та української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка започатковано проєкт «Інтегральна компетентність учителя Нової української школи», покликаний, зокрема, сприяти формуванню ключових компетентностей у майбутніх учителів різних предметів, а також удосконаленню ключових компетентностей у вчителів, які працюють.

Поточні результати проєкту систематично розглядають на науково-методичних семінарах «Використання ІТ в освіті» та «Академічна культура дослідника». Ідеться, зокрема, про:

- інформаційно-цифрову компетентність – учитель з успішно сформованою інформаційно-цифровою компетентністю критично оцінює переваги й ризики використання інформаційних технологій для себе, суспільства, довкілля та сталого розвитку; знаходить, аналізує, узагальнює, логічно організовує дані з використанням цифрових пристроїв для створення інформаційної моделі об'єктів та процесів реального світу; створює інформаційні продукти, працюючи індивідуально або у співпраці з іншими; відповідально, з урахуванням етичних, суспільних, культурних та правових норм оперує інформаційними й комунікаційними технологіями для спілкування і співпраці як творець та (або) споживач¹²³;

- професійну мовно-мовленнєву компетентність – інтегральну соціально значущу особистісну якісну характеристику вчителя, що поєднує ціннісні установки, прагнення до мовно-мовленнєвого розвитку і саморозвитку, функціональні мовні, мовленнєві, лінгвістичні знання, професійні мовно-мовленнєві уміння, уміння вербальної та невербальної

[COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf](#) (30.06.2016). – Назва з екрану. – Мова англ.

¹²² Semenoh, O., Semenikhina O. Interdepartmental Projects in the Conditions of Education Content Integration: Experience of the A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University. Information and Innovation Technologies in the Life of Society : Monograph 28 / edited by A. Ostenda and N. Svitlychna. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2019. P. 221–231.

¹²³ Нова українська школа [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/08/17/mon.pdf>

комунікації, навички, здібності, які забезпечують діалогову взаємодію із суб'єктами освітнього процесу й ефективне вирішення професійних завдань з формування мовної особистості;

– математичну компетентність – інтегральну характеристику особистості, засновану на сукупності математичних знань, умінь, навичок та досвіді, здобутих в процесі вивчення математичних дисциплін, яка виявляється в здатності та готовності фахівця до застосування математичних знань та математичного інструментарію в професійній діяльності з метою ефективного її здійснення.

Міждисциплінарні проекти кафедр інформатики та української мови і літератури торкаються питань і наукової термінології. Зокрема, при виконанні проекту «Формування академічної культури майбутнього педагога-дослідника у цифровому творчому середовищі» були визначені такі базові поняття, як «цифрове творче середовище», «міждисциплінарне освітнє середовище»; «комунікативна взаємодія «університет – школа», «професійний розвиток педагога».

Вивчення специфіки формування академічної культури здійснюється крізь призму кількох аспектів. Креативно-технологічний підхід зумовлений надшвидким розвитком інформаційних технологій, поширенням технологій електронного, мобільного, змішаного і повсюдного навчання, активним використанням цифрових освітніх ресурсів у глобалізованому світі. Його вплив на формування академічної культури майбутніх педагогів полягає у створенні середовища, наповненого мультимедійним контентом, де провідну роль відіграватимуть засоби когнітивної візуалізації знань для забезпечення інтенсифікації освітнього процесу¹²⁴.

Цифрове творче середовище визначено дослідниками як таке навчальне середовище, що передбачає цілеспрямоване використання в освітньому процесі засобів, технологій та інформаційних ресурсів, що уможливляють творчий розвиток особистості, творче самовираження засобами цифрових технологій, інтегруючи інформаційно-комунікаційні технології, інтелектуальні системи, людську сенситивність і контекстуальний досвід науково-педагогічної діяльності.

---

¹²⁴ Semenoh O., Semenikhina O., Bezuhlyi D. Formation Of The Teacher-Researcher Academic Culture In A Digital Creative Environment. Information Technologies And Learning Tools. 2017. T. 62. № 6. pp. 240-251 <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1917>

Фахівець має володіти культурою критично-творчого мислення, дослідницької праці в умовах цифрового творчого середовища; уміти переосмислити наявне та створити нове цілісне знання та/або професійну практику, організовувати власну навчально-дослідницьку та комунікативну діяльність, реалізовувати конкурентні освітні проекти, у тому числі засобами цифрових технологій; вільно володіти професійними когнітивно-дискурсивними вміннями діалогового спілкування з науковою спільнотою, зокрема у межах міждисциплінарного та/або міжнародного експертного середовища.

Поняття «міждисциплінарне освітнє середовище» представлено як багатосуб'єктне та багатопредметне утворення, що цілеспрямовано впливає на професійний та особистісний розвиток фахівця, забезпечуючи його готовність до професійної діяльності та/або продовження навчання, успішного виконання соціальних ролей та самореалізації у процесі життєдіяльності. Комунікативна взаємодія «університет – школа» характеризується нами як інтерактивна діяльність, спрямована на особистісний і професійний розвиток суб'єктів освітнього процесу.

Створення у 2018 році ресурсного центру професійного розвитку вчителя української мови і літератури (далі – Центр), діяльність якого підтримується електронними матеріалами на сайті університету, сприяла поширенню результатів роботи серед освітян.

Мета Центру – надавати освітньо-консультативну, інформаційно-дидактичну, дослідницьку підтримку вдосконалення ключових компетентностей майбутніх/працюючих учителів в умовах міждисциплінарного цифрового творчого освітнього середовища. Технічне забезпечення діяльності центру здійснює лабораторія використання інформаційних технологій в освіті.

Модель діяльності Центру ураховує принципи: особистісного розвитку (забезпечити умови для розвитку інтересів, прагнень, мотивації до самопізнання і саморозвитку кожного студента), міжпредметної інтеграції (дозволяє запропонувати учителям інтегровані теми з цифрової гуманітаристики, візуальної культури); інтерактивності (спонукає до співнавчання, взаємонавчання), принцип наочності (забезпечується завдяки інтеграції когнітивного і візуального підходів у навчанні, засобами комп'ютерної візуалізації).

На виконання завдань у межах центру працюють дві лабораторії. Науково-дослідна лабораторія «Академічна культура дослідника» спільно із Загальноукраїнським центром словникарства Українського мовно-інформаційного фонду НАН України виконує проект «Словникова культура дослідника», а спільно із Сумським територіальним відділенням Малої академії наук України – проект «Основи академічної/наукової мовної культури» для вчителів, керівників робіт слухачів МАН».

Також передбачено проведення інтерактивних лекцій, міждисциплінарних тренінгів, майстер-класів з актуальних освітніх технологій, у тому числі щодо використання когнітивно-візуального підходу. Під час роботи над проектом було підтверджено, що візуалізація наразі є засобом комунікації, значення якого постійно трансформується. Стратегія сучасного навчального закладу спрямована на надання якісних освітніх послуг, а тому в умовах інтенсивного розвитку ІТ виникає потреба специфічного, полісенсорного, подання навчального матеріалу, яке базується на тріаді «текст-образ-схема» і є потужним засобом активізації мислення молоді. Сприйняття наочного образу як одиниці навчальної інформації обумовлює потребу осмислення в концептуальному, методологічному, понятійному плані процесу формування особливого особистісного утворення – інтелектуально-графічної культури візуалізації, яка поєднує інтелектуальну, логічну, образну і графічну пізнавальні сфери особистості для забезпечення метапредметних результатів навчання. Використання при цьому когнітивно-візуального підходу передбачає перенесення акцентів ілюстративної функції наочності на пізнавальну, а в кінцевому рахунку на розвивальну, і тому професійна робота вчителя має будуватися на активному і цілеспрямованому використанні резервів візуального мислення¹²⁵.

На основі теоретичного аналізу наукових джерел та узагальнення педагогічної практики нами визначено форми візуалізації навчального матеріалу, доцільні в освітньому процесі вищої школи і в закладах загальної середньої освіти: опорний конспект, схеми (фрейми, логічні ланцюги, схема «частина – ціле», радіальні схеми, кластери, діаграма

---

¹²⁵ Манько, Н.Н. (2007). Когнитивная визуализация – базовый психолого-педагогический механизм дидактического дизайна. Вестник Учебно-методического объединения по профессионально-педагогическому образованию : специализированный выпуск. Екатеринбург, 2007. Вып. 2(41).

Венна, схема «Піраміда», ієрархічна структура «дерево», каузальні ланцюги), інтелект-карти, інфографіка. Для їх побудови залучають різні програмні засоби, серед яких нами виокремлено засоби комп'ютерної візуалізації. Так звані комп'ютерні програми, у яких розробниками передбачені можливості візуального представлення на екрані комп'ютера абстрактних об'єктів або процесів, їх моделей у компактній формі, за необхідності в різних ракурсах, у деталях, з можливістю демонстрації внутрішніх узаємозв'язків складових частин, у тому числі прихованих у реальному світі й розвитку [детальніше ¹²⁶].

Дослідницький напрям роботи Центру спрямовуємо на дослідження актуальних питань особистісно-професійного розвитку вчителя, педагогіки партнерства і комунікативної взаємодії: університет – школа; реалізацію низки проектів щодо формування основ академічної/наукової мовної культури для вчителів, які здійснюють керівництво роботами слухачів МАН.

Завдання для самопідготовки

Характеризуючи історичні витoki формування академічної культури у вищій освіті в Європі, Україні, у світі, виділіть основні ознаки академічної культури в різний період

Поміркуйте, які вимоги до наукових робіт і навчання у посткласичному університеті?

Визначте європейські стандарти академічної культури за книгою: Хоружий, Г. Ф. Європейська політика вищої освіти. Монографія. Полтава: Дивосвіт, 2016. 384 с.

Здійсніть пошук джерел у пошуковій системі Google за ключовими словами теми.

Укладіть бібліографію актуальних (останні 5 років) наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних (не менше 50% усіх джерел) науковців з теми, що вивчається (10-20 найменувань).

Укладіть перелік періодичних видань у галузі педагогіки / педагогіки вищої школи /порівняльної педагогіки вищої школи, що включені до міжнародних наукометричних баз даних Scopus, Web of Science, з теми, що вивчається.

---

¹²⁶ Семеніхіна, О. В., Безуглий, Д. С., Білошапка, Н. М. (2018). Візуалізація та її використання у професійній діяльності вчителя: навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. 156 с.

Укладіть словник термінів з проблеми, що вивчається.

Укладіть порівняльну таблицю «Країна – школа -тема»

Країна	Школи	Теми
Давня Греція	Школа підвищеного рівня бібліотека Академія гуртки учнів	риторика, етика, логіка
Давній Рим	школа Атенеум- «школа витончених мистецтв» «Римська школа» (Schola romana)	граматика, елоквенція (риторика), філософія, діалектика (логіка)
Візантія (V-XI ст.)	«Аудиторіум» (з XI ст. Магнавра)	дискусія
Франкська держава (Імперія Каролінгів) (кінець VIII – початок XIX ст.)	Придворна школа Карла Великого	гурток вчених
Київська Русь (X – XIII ст.)	школа «книжного вчення» князя Володимира (з 988р)	вивчали вільні мистецтва

Яка модель класичного університету Вам найбільше імпонує?

Прокоментуйте таблицю «Моделі класичного університету та академічна культура університету».

Університети (моделі)	Навчання
Німецька модель Берлінський університет Фрідріха Вільгельма (університет Гумбольдта)	- принцип єдності місії дослідження та навчання; - принцип академічної свободи, яка включає як Lernfreiheit («свободу вчитися») ,так і Lehrfreiheit («свободу викладати»); - принцип самодостатності кожної з наукових дисциплін, яка стверджує чистоту дослідження у кожному конкретному випадку.
Англійська (ньюманівська) модель Католицький університет в Дубліні	- «Дискурси про фокус та природу університетської освіти»; - розвиток особистості як головна мета діяльності; - провідне значення академічної спільноти; важливість читання лекцій як методу навчання

Французька модель Університет, створений Наполеоном, об'єднував усі вищі навчальні заклади та факультети держави.	- статус академії і титул університету із правом викладання університетських дисциплін і присвоєння учених ступенів; - підготовка кадрів за єдиними, чітко визначеними навчальними планами й освітніми програмами під жорстким контролем уряду. Наукові дослідження повністю були виведені з університетів та передані до компетенції академії наук.
Американська модель	- служіння суспільству як підстава функціонування; - відсутність уніфікації, диверсифікованість

Доповніть таблицю «Академічні традиції університетів»

Університети	Навчання
Львівський університет – 20 січня 1661 р.	польським королем було надано Статус академії і титул університету із правом викладання університетських дисциплін і присвоєння учених ступенів.
Харківський університет	титул університету із правом викладання університетських дисциплін і присвоєння учених ступенів.
Київський університет	титул університету із правом викладання університетських дисциплін і присвоєння учених ступенів.

19 листопада 2020 р. схвалено Римське комюніке, що визначає пріоритети вищої освіти до 2030 рр.: академічна свобода, університетська автономія, інклюзивність, інноваційність та взаємопов'язаність у якості основних принципів досягнення Цілей сталого розвитку до 2030 р. Окресліть місце аспірантури в Цілях сталого розвитку до 2030 р.

Розділ 3

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДОСЛІДНИКА

Мета заняття – формування системи знань щодо сутнісних характеристик академічної культури дослідника, методів дослідження академічної культури дослідника, її структури та змістового наповнення компонентів.

Питання

- 3.1. Сутність академічної культури дослідника.
- 3.2. Методи дослідження академічної культури.
- 3.3. Структура академічної культури.

Виклад питань

3.1. Сутність академічної культури

Лексему *академічна культура* фахівці характеризують як культуру університету та культуру співробітників університету¹²⁷. Національний глосарій подає таку характеристику поняття «академічний» (Academic): стосується освіти, навчання, викладання, досліджень¹²⁸. У тлумачних словниках подано і такі визначення: навчальний (стосується вищих навчальних закладів); теоретичний; дотримується традицій, канонів; високохудожній; почесний; кращий.

За визначенням С. Гончаренка, *культура* (від лат. *culrura* – виховання, освіта розвиток) – це сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються у результатах продуктивної діяльності. У вужчому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької)(...). Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності¹²⁹

---

¹²⁷ Academic Cultures and Developing Management in Higher Education | Loima Jyrki", Vink.helsinki.fi, 2017. Electronic resource] – Mode of access: http://www.vink.helsinki.fi/files/Theoria_academic.html

¹²⁸ Захарченко, та ін. В.М. (2014). Розроблення освітніх програм методичні рекомендації. За ред. В.Г.Кременя. К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 120 с.

¹²⁹ Захарченко, та ін. В.М. (2014). Розроблення освітніх програм методичні рекомендації За ред. В.Г.Кременя. К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 120 с.

Поняття «академічна культура» фахівці характеризують як

- культуру університету¹³⁰;
- інтелектуально-етичну систему цінностей, мотивацій, переконань та сприйняття, які визначають професійну діяльність в освіті та науці ¹³¹;
- систему цінностей, традицій, норм, правил, зразків поведінки проведення наукового дослідження, способів діяльності, принципів спілкування, що ґрунтується на педагогічно адаптованому досвіді наукової пізнавальної діяльності; культуру високої духовності і моралі, культуру особливої поведінки і спілкування людей, які професійно покликані забезпечувати трансляцію культурних цінностей; культуру високої якості праці і відповідальності за її результати, культуру толерантності і педагогічного оптимізму. Академічна культура відображає ставлення до відносин, цінностей і способів поведінки, які є спільними для всіх, хто працює і навчається в університеті¹³².

Академічна культура відображає ставлення до відносин, цінностей і способів поведінки, які є спільними для всіх, хто працює і навчається в університеті (більш детально: Burquel Nadine. Conference Report «Future of the doctorate». European Commssion. Directorate-General for Education and Culture. Riga, 28-29 May, 2015 ¹³³.

Погоджуємося із фахівцями Т.Добко та В.Турчиновським: академічна культура не може бути перенесена чи запозичена. Як правило, вона вистраждана ціною спроб і помилок, ціною постійної комунікації та саморефлексії університетської спільноти над собою і своїм проектом. Вона не є раз і назавжди сформованою і сталою, а потребує постійного оновлення і підживлення. Упізнавана академічна культура є не лише візитною карткою, а й відчутною конкурентною перевагою університету.

Узагальнення досвіду міжнародних, європейських організацій, національного досвіду дає підстави характеризувати академічну культуру дослідника як інтегративне утворення особистості, яке складається з аксіологічного, мотиваційно-етичного, наративно-

---

¹³⁰ Захарченко, та ін. В.М. (2014). Розроблення освітніх програм методичні рекомендації За ред. В.Г.Кременя. К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 120 с.

¹³¹ Семенов, О., Вовк М. (2016). Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С.Макаренка, 2016. 284 с.

¹³² Analysing Academic Culture In Different Countries English Language Essay. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukessays.com/essays/english-language/analysing-academic-culture-in-different-countries-english-language-essay.php>

¹³³ Burquel Nadine. Conference Report «Future of the doctorate». European Commssion. Directorate-General for Education and Culture. Riga, 28-29 May, 2015. 33 p.

цифрового, мовнокомунікативного, праксеологічного, поведінково-інтерактивного компонентів, кожний з яких характеризується певним змістовим наповненням і проявляється в культурі розумової праці, етичній культурі, культурі академічного читання і письма, академічної комунікації, академічній інформатиці, академічному менеджменті та ін.

Аксіологічний, мотиваційно-етичний компоненти академічної культури охоплюють морально-етичні цінності професії (професійний обов'язок, соціальна відповідальність, академічна честь, повага до іншої людини), етичні принципи дослідника у здійсненні академічної комунікації на суб'єкт-суб'єктній, гуманістичній основі.

Формування академічної культури дослідника в умовах культурно-освітнього простору університету окреслюємо як складний, багатовимірний, поетапний процес якісних змін психологічної сфери особистості, що відбувається з урахуванням основних положень теорії діяльності, міжкультурної комунікації; ідеї гуманістичної, акмеологічної парадигми; концепції неперервної педагогічної освіти, кар'єрної концепції освіти, загальнодидактичних і специфічних принципів, і розглядаємо у лінгвокультурологічному, когнітивному, креативно-технологічному аспектах.

3.2. Методи дослідження академічної культури

Важливою групою досліджень академічної культури є міжнародні та законодавчі документи, в яких подано поняттєво-термінологічний апарат сфери освіти:

- матеріали та рекомендації форумів міністрів освіти (Ради Європи тощо);
- документи ООН, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, міжнародних конференцій з питань освіти, що проходять під егідою Міжнародного бюро освіти, Ради Європи, документи міжнародних університетських мереж тощо;
- документація ЗВО, у яких фіксується змістовий, процесуальний та результативний аспекти діяльності.

Для аналізу беремо тексти вітчизняних нормативних документів України (Закон України «Про вищу освіту» (2014), Закон України «Про освіту» (2017), «Національного освітнього глосарію: вища освіта», а також Законів Польщі (Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku. Prawo o szkolnictwie wyższym), Стратегії розвитку освіти до 2020 року Республіки Польща,

Конституції Республіки Польща (1997), Karta nauczyciela (2008), а також міжнародні документи (World declaration on higher education for the twenty-first century: vision and action (1998); Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region; Memorandum on Lifelong Learning (2018)), в яких акцентовано на потребі якісного розвитку освіти, вищої школи та науки.

Використовуємо у дослідженні загальнонаукові методи: теоретичні – вивчення нормативних документів МОН України; аналіз культурологічних, педагогічних джерел; освітньо-наукових програм доктора філософії; емпіричні – спостереження за навчальним процесом, індивідуальні та колективні бесіди з викладачами та студентами, аспірантами для з'ясування рис академічної культури майбутніх педагогів-дослідників.

Методику формування академічної культури майбутніх педагогів-дослідників проєктуємо з урахуванням:

- 1) принципів системності та послідовності у навчанні;
- 2) універсальної трикомпонентної моделі творчого середовища, яка базується на тому, що розвиток творчого мислення розглядається як мета, засіб та мотивувальний фактор навчання;
- 3) інтеграції змісту навчальних дисциплін мовно-комунікативного та професійно-предметного спрямування;
- 4) застосування активних, інтерактивних та колаборативних методів і прийомів навчання та контролю знань; методики культуромовного моніторингу;
- 5) розвитку науково-дослідних лабораторій, ресурсних центрів з академічної комунікації.

3.3. Структура академічної культури

Узагальнення досвіду міжнародних, європейських організацій, національного досвіду дає підстави характеризувати академічну культуру дослідника як інтегративне утворення особистості, яке складається з аксіологічного, мотиваційно-етичного, наративно-цифрового, мовнокомунікативного, праксеологічного, поведінково-інтерактивного компонентів, кожний з яких характеризується певним змістовим наповненням і проявляється в культурі розумової праці, етичній культурі, культурі академічного читання і письма, академічної комунікації, академічній інформатиці, академічному менеджменті та ін.

Наративно-цифровий компонент знаходить вираження в уміннях відповідально, з урахуванням етичних, суспільних, культурних та правових норм оперувати інформаційними й комунікаційними технологіями; логічно вибудовувати та представляти дані з використанням віртуальних платформ для створення графічних образів, аудіо, відео.

Праксеологічний та поведінково-інтерактивний компоненти характеризують ступінь реалізації засвоєних цінностей, норм, знань у ситуаціях професійного спілкування, охоплюють уміння і навички, що ґрунтуються на критичному мисленні, володінні комунікативною технікою, вербальною та невербальною (манера говорити, жести, міміка, пантоміміка) взаємодією і знаходять прояв, зокрема, в академічній грамотності (дет.¹³⁴).

Лінгвокультурний аспект характеризує стан формування структурно-функціональних складників і проявів академічної культури майбутнього педагога-дослідника в контексті лінгвістичної генеології наукової комунікації і теорії мовної особистості.

Детальніше розкриємо сутність наративно-цифрового компонента академічної культури

Поняття *електронні освітні ресурси* розглядаємо відповідно до Положення про використання електронних освітніх ресурсів (2012) як навчальні, наукові, інформаційні, довідкові матеріали й засоби, що розроблені в електронній формі та представлені на носіях будь-якого типу або розміщені у комп'ютерних мережах, відтворюються за допомогою електронних цифрових технічних засобів і використовуються для забезпечення навчальної діяльності здобувачів¹³⁵

До потужних електронних лінгвістичних ресурсів відносять національні лінгвістичні ресурси Українського мовно-інформаційного фонду НАН України. Національна словникова база України охоплює, зокрема граматичний словник (зі змінами відповідно до Нової редакції Українського правопису (див. <https://www.ulif.org.ua/system/files/pravorus-new.pdf>), тлумачний словник української мови, інші словники й

---

¹³⁴ Семеног, О.М., Семеніхіна О.В., Безуглий Д.С. (2017). Формування академічної культури майбутніх педагогів-дослідників в умовах цифрового творчого середовища як наукова проблема. Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. Том 62. №6. С.240-252. Режим доступу: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/viewFile/1917/1286>.

¹³⁵ Про використання електронних освітніх ресурсів, Наказ МОН, молоді та спорту України № 1060 (2012). Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12>

цифрові лінгвістичні системи, які подають семантичний, прагматичний, статистичний, лінгвогеографічний опис української мови та інших основних мов світу, а також Український національний лінгвістичний корпус, цифрову систему національної термінології та термінографії, національну цифрову енциклопедичну базу тощо.

Використання сучасних лінгвістичних технологій в освітньому процесі забезпечує користувачам максимально швидкий самостійний пошук необхідної інформації, дозволяє визначити чи конкретизувати сутність поняття, оцінити лексеми щодо нормативності уживання, відповідності сфері й ситуації спілкування, уникати типових мовних помилок і сприяє формуванню академічної культури здобувачів вищої освіти.

Перспективним напрямом, що сприяє формуванню академічної культури дослідника засобами електронних словників, є міждисциплінарні проекти: кафедра університету – Український мовно-інформаційний фонд НАН України. Зокрема, відповідно до угоди про науково-методичну співпрацю кафедра української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка та Загальноукраїнський центр словникарства Українського мовно-інформаційного фонду НАН України ініціювали спільний проєкт «Словникова культура дослідника», спрямований на формування, зокрема, термінологічної, лексикографічної культури дослідника засобами електронних словників¹³⁶

Здійснимо огляд національних лінгвістичних ресурсів Українського мовно-інформаційного фонду НАН України як ефективного засобу у формуванні академічної культури дослідника.

Прикметною рисою ХХІ століття є інтенсивний розвиток корпусної лінгвістики, яка опікується вивченням фактів, текстів мови на основі використання комп'ютера для аналізу, збереження й опрацювання лексикографічної інформації (Широков, 2003)¹³⁷. Корпусна лінгвістика та лексикографія дають змогу постійно збільшувати кількість лексичних одиниць, не очікуючи чергового перевидання словника, що значно економити час і матеріальні ресурси.

---

¹³⁶ Семенов, О., Надутенко, М., Тимошук, Р. (2020) Національні лінгвістичні ресурси Українського мовно-інформаційного фонду НАН України – ефективний засіб формування академічної культури дослідника. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 10 (104). 202-217.

¹³⁷ Широков, В. (2003). Всеукраїнський лінгвістичний діалог у контексті теорії лексикографічних систем. *Мовознавство*, (6), 3–7

Комп'ютерної лексикографії стосуються й основні наукові здобутки УМІФ НАН України, що функціонує з 1991 р. (директор – лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки академік НАН України В. Широков). Український мовно-інформаційний фонд є базовою організацією Національної словникової бази України, яку за рішенням уряду України внесено до Державного реєстру наукових об'єктів як національне надбання України (розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.02.2004 р. № 73-р). Основна частина електронних ресурсів Українського мовно-інформаційного фонду знаходиться у вільному доступі й може бути використана в освітній діяльності (див. ресурси на сайті Українського мовно-інформаційного фонду НАН України – режим доступу <http://lcorp.ulif.org.ua/LSlist/>).

Серед видань УМІФ НАН України відзначимо перший український повномасштабний електронний словник на CD, інтегрована лексикографічна система «Словники України» (див. <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>), що охоплює словникові модулі словозміни, транскрипції, синонімії, антонімії та фразеології. В УМІФ створено перший в Україні Національний лінгвістичний корпус (понад 200 млн. слововживань), який містить електронну бібліотеку морфологічно анотованих українських текстів та електронний каталог цифрової лексичної картотеки з розвиненими мовно-інформаційними функціями. Національний лінгвістичний корпус слугує експериментальним підґрунтям для проведення фундаментальних мовознавчих досліджень та укладання сучасних лексикографічних праць.

Розроблено й уведено в експлуатацію інформаційно-лінгвістичну систему, що функціонує в Інтернеті, зазначає В. Широков, – Український лінгвістичний портал (www.ulif.org.ua); розроблено концепцію Всеукраїнського лінгвістичного діалогу – мережевої системи професійної взаємодії в лінгвістиці (Широков, 2017) ¹³⁸. УМІФ НАН України спільно з науково-дослідною лабораторією «Академічна культура дослідника» кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка ініційовано міждисциплінарний проєкт: кафедра університету – Загальноукраїнський

---

¹³⁸ Широков, В. (2017, 14 липня). Ми маємо унікальний інструмент, якого немає в світі. *Дзеркало тижня*. Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/science/volodimir-shirokov-mi-mayemo-unikalniy-instrument-yakogo-nemaye-v-sviti-248438.html>

центр словникарства Українського мовно-інформаційного фонду НАН України. Предметом науково-освітньої співпраці є формування академічної культури особистості фахівця-дослідника в умовах формальної, неформальної, інформальної освіти; упровадження інноваційних технологій в освітній процес. Електронні словники надають користувачеві безліч додаткових можливостей порівняно з друкарськими аналогами: дозволяють зберігати великий обсяг інформації завдяки використанню гіперпосилань; мають ефективну систему пошуку (повнотекстовий або одночасний пошук у кількох словниках, швидкість пошуку); в електронних словниках можуть застосовуватися засоби мультимедіа. Є можливість використання словників як в локальній, так і у глобальній мережах. За допомогою Електронного тлумачного словника (services.ulif.org.ua/expl/; sum20ua.com) з'ясуємо значення ланцюжка: *дослідження, академічна доброчесність, європейський, новаторство, авторитет*.

Зокрема, слово *дослідження* Рис. 1. – Словник української мови online томи 1-11 (А-ОЯСНЮВАТИ)

презентовано у словнику декількома тлумаченнями:

«1. Піддавати що-небудь ретельному науковому розгляду з метою пізнання, з'ясування;

2. Ретельно обстежувати кого-, що-небудь, уважно знайомитися з чим-небудь для встановлення чогось;

3. Наукова праця, в якій досліджується яке-небудь питання».

Характеризуємо поняття «академічний» як таке, що стосується освіти, навчання, викладання, досліджень, дотримується традицій, канонів; високохудожній; почесний.

Така робота є основою для подальшого аналізу словосполучення «академічна доброчесність», під час якого оперуємо визначенням статті 42 Закону України «Про освіту» (2017): сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень¹³⁹ (Про освіту, 2020).

---

¹³⁹ Про освіту, Закон України №2145-VIII (2020). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

Наголошуємо, що згідно з пунктом 3 статті 58 Закону України «Про вищу освіту» (2014) науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники закладу вищої освіти зобов'язані дотримуватися в освітньому процесі та науковій (творчій) діяльності академічної доброчесності та забезпечувати її дотримання здобувачами вищої освіти. Зі свого боку, особи, які навчаються у закладах вищої освіти зобов'язані виконувати вимоги освітньої (наукової) програми (індивідуального навчального плану (за наявності), дотримуючись академічної доброчесності, та досягати визначених для відповідного рівня вищої освіти результатів навчання (Про вищу освіту, 2020) ¹⁴⁰.

Аналізуємо термін *дослідницька доброчесність* як ціннісну парадигму Європейського дослідницького простору, зокрема лексеми добро і честь. Зазначаємо, що лексема *честь* означає сукупність вищих моральних принципів, якими людина керується у своїй поведінці; повага, пошана, визнання кого-, чого-небудь.

До ключових понять дослідника, які фіксують й електронні словники, відносимо лексему *компетентний* (див. Словник української мови online томи 1-11 (А-ПОЯСНЮВАТИ):

«1. Який має достатні знання в якій-небудь галузі; який із чим-небудь добре обізнаний;

2. Який має певні повноваження; повноправний, повновладний».

Водночас розширюємо значення цього поняття характеристикою таких понять, як крос-культурна компетентність (cross cultural competency), грамотність (Literacy competence), мовна, мовленнєва компетентність (Languages competence), компетентність культурної обізнаності та самовираження (Cultural awareness and expression competence) (Семеног, 2019) ¹⁴¹.

З-поміж лексем, актуалізованих у наукових працях, відзначимо лексему *європейський* (Рис. 3. – Словник української мови online томи 1-11 (А-ПОЯСНЮВАТИ), яка увиразнилася в сучасному українському суспільстві з метою «рівнятися на світові стандарти» і знайшла відображення в низці спільнокоренових слів: *європеець, європейський, по-європейському, європейськість* тощо.

---

¹⁴⁰ Про вищу освіту, Закон України № 2145-VIII (2020). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page#Text>

¹⁴¹ Семеног, О. М. (2019). Концептосфера освіта в українському та польському дискурсах: міждисциплінарний підхід. СумДПУ імені А. С. Макаренка (Semenog, O. M. (2019).

Словник подає значення та відтінки значення: прикм. до **європéйці** і Європа. Такий, як у Європі, у європейців; власт. Європі, європейцям; стос. до народів і держав Західної Європи; західноєвропейський; відомий усіх Європі.

Точність у вживанні слова відтінків пов'язана з глибоким розумінням лексичного значення, яке найпотрібніше у відповідній ситуації. Пропонуємо ілюстрацію лексичного значення на прикладі слова *новаторство*.

Аналізуємо такі значення: «усе нове, прогресивне, що запроваджується в якій-небудь галузі людської»; діяльність новатора» на прикладі цитат з різних жанрових категорій.

Аналіз здійснюємо на засадах лігвопраксеологічного підходу, що ґрунтується на принципах праксеології: якість, успішність, продуктивність, результативність, ефективність.

З допомогою тлумачного словника (<http://services.ulif.org.ua/expl/>; <http://sum20ua.com>.) опрацьовуємо значення слова *авторитет* та підбираємо синоніми за допомогою словника (<http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>). Словник презентує декілька тлумачень залежно від сфери вживання: загальноновизнане значення, вплив, поважність (особи, організації, колективу, теорії і т. ін.); авторитет – особа, яка має вплив, повагу, заслуговує на повну довіру; лідер, ватажок кримінального угруповання.

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ONLINE. ТОМИ 1-11 (А-ОЯСНЮВАТИ)

Керування: ☒ Лінійне ☐ Ієрархічне

Стаття: ☒ Кольорова ☐ Чорно-біла

Ілюстрації: ☒ Показати ☐ Приховати

Вигляд статті: ☒ Колонки

Ариал 16

авторитет

АВТОРИТЕ́Т

АВТОРИТЕ́ТНИЙ
АВТОРИТЕ́ТНИСТЬ
АВТОРИТЕ́ТНО
АВТОРИ́В
АВТО́РКА
АВТО́РОДІ́О
АВТО́РОЗВАНТА́ЖУВАЧ
АВТО́РОТА́ЦІЙНИЙ
АВТО́РОТА́ЦІЯ
АВТО́РСТВО
АВТО́РСЬКИЙ
АВТО́РЧКА
АВТОСАЛО́Н
АВТОСАЛО́ННИЙ
АВТОСАМОСКІ́Д

АВТОРИТЕ́Т, ч. 1. *тільки одн., род. у.* Загальноновизнане значення, вплив, поважність (особи, організації, колективу, теорії і т. ін.). Учні, відповідно до його авторитету й предмета, який він читав, прозвали його Соломоном (І. Багрянний); Легендарна біографія Т. Шевченка – це вияв виняткового авторитету серед народу (з навч. літ.); За широтою території, міжнародним авторитетом Київська Русь займала у IX ст. одне з провідних місць у Європі (із журн.).

2. *род. а.* Особа, яка має вплив, повагу, заслуговує на повну довіру. Вона з молодих літ заопікувалася садом і стала беззаперечним авторитетом для жінок селища в цій галузі (Ю. Яновський); Гаврило – неперевершений авторитет у солов'їних співах (О. Копиленко).

3. *род. а, жарг.* Лідер, ватажок кримінального угруповання. Найбільш характерними рисами кримінальної групи є попередня змова та орієнтація на кримінальну діяльність, а в питаннях норм та ціннісних установок – на лідера ("авторитета"), який звичайно має кримінальний досвід і сильну волю (з наук.-попул. літ.).

(1) **Кримінальний авторитет** – лідер, ватажок кримінального угруповання. Було вбито кримінального авторитета, який кілька років тому очолював місцеве угруповання "романтиків великої дороги" (із журн.); Першою жертвою став відомий правоохоронцем кримінальний авторитет, що мав свою "бригаду" (з газ.).

Сторінка 15 із 2158

Рис. 5. – Словник української мови online томи 1-11 (А-ПОЯСНЮВАТИ)
<https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=316&page=14>

Апробуємо також низку вправ із використанням українського національного лінгвістичного корпусу: творчі вправи: створити рекламну листівку до електронного словника; відеоролик із демонстрацією можливостей електронного словника; розмістити у соціальній мережі та зібрати «лайки»; провести конкурс на краще інтерв'ю «Що Вам відомо про сучасні словники? Якими Ви уявляєте словники майбутнього?»; укласти електронний словничок лінгвістичних термінів із теми «Лексикологія», використовуючи новітні інформаційні технології (наприклад, метод «слайд-шоу»); створити відеословник «Топоніми навколо Вас»; порівняй частотність уживання та значення лексеми «освіта» у творах Тараса Шевченка, Олеся Гончара, Ліни Костенко (використай Національний лінгвістичний корпус).

Організуючи освітній процес, враховуємо загальнодидактичні і специфічні принципи, у тому числі принципи контекстного навчання, комунікативної взаємодії (передбачає презентацію результатів дослідження), пропонуємо використання хмарних інформаційно-аналітичних сервісів системи Google Scholar, проєктування мультимедійних електронних освітніх ресурсів на основі системи Moodle, проблемно-пошукові, творчі завдання з питань дослідження академічного тексту, академічної комунікації, диспути, дискусії, круглі столи з основ культури академічного читання, тренінги, презентації з академічного письма, ділові й рольові ігри, конкурс мовної майстерності, відеолекторії з лінгвоперсонології у вимірах педагогічної дії тощо. Така програма дій значною мірою сприяє підвищенню рівня академічної чесності, академічної культури, підготовці майбутніх педагогів-дослідників як лідерів-професіоналів академічного середовища.

Праксеологічний та поведінково-інтерактивний компоненти характеризують ступінь реалізації засвоєних цінностей, норм, знань у ситуаціях професійного спілкування, охоплюють уміння і навички, що ґрунтуються на критичному мисленні, володінні комунікативною технікою, вербальною та невербальною (манера говорити, жести, міміка, пантоміміка) взаємодією і знаходять прояв, зокрема, в академічній грамотності (дет.¹⁴²).

---

¹⁴² Семеног, О.М., Семеніхіна О.В., Безуглий Д.С. Формування академічної культури майбутніх педагогів-дослідників в умовах цифрового творчого середовища як наукова проблема. // Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. Том 62. №6. – С.240-252.(Web Of Science) Режим доступу: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/viewFile/1917/1286>.

Завдання для самопідготовки

1. Виконайте пошук джерел у пошуковій системі Google за ключовими словами теми.
2. Укладіть бібліографію актуальних (останні 5 років) наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних (не менше 50% усіх джерел) науковців з теми, що вивчається (10-20 найменувань).
3. Укладіть перелік періодичних видань у галузі педагогіки / педагогіки вищої школи /порівняльної педагогіки вищої школи, що включені до міжнародних наукометричних баз даних Scopus, Web of Science, з теми, що вивчається.
4. Ознайомтеся з вимогами до наукових досліджень, що публікуються у даних виданнях та розробити покрокову програму підготовки такого дослідження до публікації з теми, що вивчається.
5. Укладіть бібліографію актуальних наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців з проблеми, що вивчається (10-20 найменувань).
6. Укладіть словник термінів з проблеми, що вивчається.
7. Укладіть порівняльну таблицю визначень ключових слів теми.

Розділ 4

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДОСЛІДНИКА

Мета заняття

Формування системи знань щодо формування і розвитку мовнокомунікативної культури майбутнього доктора філософії, мовнокомунікативної культури дослідника, культури наукового текстотворення, читання, компресії наукового тексту, усного фахового мовлення.

Питання

- 4.1. Наукові підходи щодо формування і розвитку мовнокомунікативної культури майбутнього доктора філософії.
- 4.2. Мовнокомунікативна культура дослідника.
- 4.3. Культура наукового текстотворення.
- 4.4. Культура читання наукового тексту. Компресія наукового тексту.
- 4.5. Культура усного фахового мовлення.

Виклад питань

4.1. Наукові підходи щодо формування і розвитку мовнокомунікативної культури майбутнього доктора філософії

Концептуальну основу розвитку мовнокомунікативної культури майбутнього доктора філософії визначають методологічні підходи: культурологічний, аксіологічний, герменевтичний.

Відповідно до *культурологічного підходу* доктор філософії має виступати ретранслятором наукових досягнень, культурологічного потенціалу науки, відповідно має володіти стійкими світоглядними установками, співвіднесеними з культурним і науковим досвідом людства і нації. Світоглядні установки викладача-дослідника мають реалізовуватись в особистісному ціннісному судженні в усній і писемній формі презентації власної дослідницької позиції, що має бути співвіднесена зі здобутками вітчизняної і зарубіжної культури, науки, освітньої практики.

Необхідними у дослідженні вважаємо положення В. Кременя щодо діалогічного розвитку культури як способу людського спілкування з прагненням взаєморозуміння і толерантної міжкультурної комунікації. Зокрема, зазначають А.Загнітко¹⁴³, Т.Космеда¹⁴⁴, власне лінгвістичний аспект міжкультурної комунікації спрямований на дослідження мовних і паравербальних маркерів культурної інформації з метою досягнення комунікативної співпраці, взаєморозуміння носіїв різних культур і запобігання комунікативному конфлікту, формування міжкультурної комунікативної компетенції на засадах культурного релятивізму й толерантності до чужої культури й мови, до їхніх культурних стандартів. Т.Вільчинська¹⁴⁵ слушно зауважує, що в кожній мові існують ключові слова, за допомогою яких можливе розуміння певної культури і виокремлює критерії лінгвокультурної значущості концепту: поширеність (високочастотність); входження до усталених ідіоматичних конструкцій; номінативна щільність; лінгвокультурна маркованість.

Процес передачі наукового досвіду шляхом застосування потенціалу фахової мови передбачає сходження викладача-дослідника до вершин наукової творчості і високого рівня педагогічної майстерності. Через посередництво створення оригінального наукового тексту, вияву педагогічної майстерності майбутніх фахівців використовує потенційні ресурси рідної мови, які передусім акумульовані у науковій текстотворчості. Таким чином, відбувається входження особистості викладача-дослідника у професійно-наукове середовище.

Лінгвокультурологія вивчає прояв, відображення і фіксацію культури в мові та дискурсі»¹⁴⁶. «Малий словник польської мови» (1996) визначає «культуру» як «сукупність напрацювань людства, створену в загальному історичному розвитку або в якусь конкретну епоху»¹⁴⁷. На лінгвокультурологію, зауважує А.Домбровська (A.Dąbrowska), потужно

---

¹⁴³ Загнітко, А. П. (2008). Основи дискурсології : [науково-навчальне видання]. Донецьк. ДонНУ, 2008. 194 с.

¹⁴⁴ Космеда, Т. А. (2000). Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів : Вид-во ЛНУ ім. І.Франка, 350 с.

¹⁴⁵ Вільчинська, Т. (2018). Слово і концепт : методика аналізу. Лексика на перетині наукових парадигм : [монографія]. За ред. Л.Струганець. Тернопіль : Осадца Ю. В., С. 106–122.

¹⁴⁶ Маслова, В. А. (2001). Лингвокультурология : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений]. Москва : Академия, 2001. С.13.

¹⁴⁷ Mały słownik języka polskiego / Elżbieta Sobol (red.). Warszawa: PWN. Kultura, 1996. s.188

впливають досягнення філософії, історії, антропології, соціології, психології, етнології, етнографії, когнітивістики¹⁴⁸.

Американський мовознавець Е.Сепір наголошує: «...дві різні мови ніколи не бувають настільки схожими, щоб їх можна було вважати засобом вираження однієї і тієї ж соціальної дійсності. Світи, в яких живуть різні суспільства, – це різні світи, а зовсім не один і той же світ...»¹⁴⁹. Отже, спостереження за різними лінгвокультурами дозволяє пояснити існування спільних рис й відмінностей у способах сприйняття освіти носіями. Тому в дослідженні керуємось надбанням також *зіставної лінгвокультурології*, яку дослідники (Т.Вільчинська¹⁵⁰, С.Воркачев¹⁵¹, І.Голубовська¹⁵², А.Загнітко¹⁵³, В.Карасик¹⁵⁴, В.Маслова¹⁵⁵, Ю.Степанов¹⁵⁶) визначають як самостійну інтердисциплінарну галузь науки синтезувального типу, що на матеріалі двох і більше мов за допомогою системних методів й орієнтацією на сучасні пріоритети та культурні настанови вивчає у зіставному ракурсі взаємодію мов і культур у їхньому функціонуванні. Основними принципами, на яких ґрунтується зіставна лінгвокультурологія, науковці називають антропоцентризм, експланаторність, етноцентризм і функціоналізм¹⁵⁷.

В антропоцентричній парадигмі останніх десятиліть набули актуальності дослідження з когнітивної лінгвістики, лінгвоконцептології

---

¹⁴⁸ Dąbrowska, A. Współczesne problemy lingwistyki kulturowej / A.Dąbrowska, // [Postscriptum nr 2-1(48-49), 2004-2005. [Electronic resource] – Mode of access: [http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Postscriptum/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1\(48_49\)/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1\(48_49\)-s140-155/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1\(48_49\)-s140-155.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Postscriptum/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1(48_49)/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1(48_49)-s140-155/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1(48_49)-s140-155.pdf).

¹⁴⁹ Сепир, Э. (1993). Статус лингвистики как науки. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва : Прогресс : Универс, 1993. С.259–265.

¹⁵⁰ Вільчинська, Т. (2018). Слово і концепт : методика аналізу. Лексика на перетині наукових парадигм : [монографія] за ред. Л.Струганець. Тернопіль : Осадца Ю. В., С. 106–122.

¹⁵¹ Воркачев, С. Г. (2003). Культурный концепт и значение. Труды Кубанского государственного технологического университета. Серия : Гуманитарные науки. Т. 17. Вып. 2. Краснодар, 2003. С. 268–276.

¹⁵² Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис. д-ра філол. наук : спец.10.02.15 – загальне мовознавство [Електронний ресурс]. Київ, 2004. 38 с. Режим доступу : <http://referatu.net.ua/referats/7569/153925>.

¹⁵³ Воркачев, С. Г. (2003). Культурный концепт и значение. Труды Кубанского государственного технологического университета. Серия : Гуманитарные науки. Т. 17. Вып. 2. Краснодар, 2003. С. 268–276.

¹⁵⁴ Карасик, В. И. Культурные доминанты в языке. Языковая личность ; культурные концепты : [сб. научн. тр.]. Волгоград-Архангельск, С. 3–16.

¹⁵⁵ Маслова, В. А. (2001). Лингвокультурология : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / В. А. Маслова. Москва : Академия, 2001. 208 с.

¹⁵⁶ Степанов, Ю. С. (1995). Альтернативный мир, дискурс, факт и принцип причинности. Язык и наука конца 20 века. Москва : Институт языкознания РАН, 1995. С. 35–73.

¹⁵⁷ Семеног, О. М. (2020). Концепт «академічна культура дослідника» в українському і польському освітньо-педагогічному дискурсі. Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій (с. 139–152).

(польськ.lingokonceptologia) (лат. *cognitio* – «знання»; англ. *cognition* – «пізнавальні можливості, знання, мисленнєвий процес»). Мета наукових студій, зауважує О.Селіванова, – «максимально повно описати семантику слів, словосполучень, фразеологізмів чи текстів, що стосуються пізнавальної діяльності людини, та, застосовуючи когнітивну інтерпретацію результатів лінгвістичного дослідження, моделювати зміст концепту»¹⁵⁸.

Реалізація положень *аксіологічного підходу* у процесі розвитку мовнокомунікативної компетентності доктора філософії передбачає вияв ціннісних орієнтацій у процесі писемного і усного наукового текстотворення. Через посередництво наукових текстів відбувається залучення особистості у професійно-наукове середовище, що детермінує самопізнання особистості, усвідомленість самооцінки. Адже майбутній фахівець орієнтується на загальнолюдські, професійні цінності, що пов'язано з необхідністю дотримання норм професійної етики, академічної свободи, «антиплагіатної» наукової роботи.

Цінності професійної діяльності викладача-дослідника формуються у процесі аксіологічно зорієнтованого наукового текстотворення у писемній і усній формах. З-поміж цінностей доктора-філософії в опануванні наукової фахової мови варто виокремити такі, як: гуманістична педагогічна позиція, особистісна відповідальність результати власної наукової діяльності, розуміння сенсу педагогічного фаху, наукової роботи, повага до наукових досягнень інших дослідників тощо. Ці якості дозволяють доктору філософії розвиватись як успішна особистість, задовольняти потреби у професійній самореалізації, самовдосконалюватися у фаховому середовищі шляхом опанування потенціалу наукової рідної мови. Адже у нього має формуватися особиста професійна установка на реалізацію саме академічних цінностей, імперативів наукової текстотворчості у процесі професійної діяльності.

Відповідно важливим є застосування *герменевтичного підходу* у процесі розвитку мовнокомунікативної компетентності майбутнього доктора філософії, що пов'язано з необхідністю інтерпретації наукових текстів. Відповідно текстоцентричні засади опанування наукової фахової мови сприяють екстеріоризація особистісних цінностей

---

¹⁵⁸ Селіванова, О. О. (2008). Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [підручник]. Полтава: Довкілля. К. С.221.

майбутнього викладача-дослідника, що є вагомим чинником професійного зростання фахівця. Герменевтичний аналіз наукових текстів слугує інструментом його смислового наповнення, виявити найбільш оптимальні засоби оформлення самостійної дослідницької позиції, результатів наукової творчості. Саме тому у процесі інтерпретації наукового тексту майбутніх фахівців має оволодіти потенціалом наукової рідної мови, опанувати вміннями адекватного застосування науковими мовними засобами, його має характеризувати високий рівень лексикографічної і бібліографічної культури.

4.2. Мовнокомунікативна культура дослідника

Професійними рисами дослідника називають розвинену методологічну рефлексію, фундаментальну підготовку, наукову ерудицію, дотримання гуманістичних принципів, чесність, порядність, інтелігентність, вихованість, ентузіазм і відданість справі, самостійність і незалежність, авторитетність, патріотизм. Ідеться насамперед про такі риси дослідника, як високий рівень громадянської самосвідомості, прилучення до важливих гуманітарних проблем, постійний пошук істини, соціальна відповідальність.

У науковому діалозі формується *мовнокомунікативна культура* дослідника. Цей термін мовознавці Л. Мацько і Л. Кравець тлумачать як сформовану систему професійних знань, комунікативних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, загальної гуманітарної культури, інтегральних показників культури мовлення, необхідних для якісної професійної діяльності. Розвиток професійної мовнокомунікативної культури відбувається відповідно до здатності людини навчатися, її предметних знань та попереднього досвіду і здійснюється в межах ситуативного контексту, пов'язаного із навчанням та спеціалізацією.

Комунікативну культуру особистості цілком логічно називають основою продуктивних взаємостосунків і досягнення взаєморозуміння, пріоритетною умовою усвідомлення «своєї свободи, своєї індивідуальності, етичної і моральної відповідальності», способом самовдосконалення, саморозвитку і самореалізації. Особливо актуалізується проблема якості комунікації і розвитку комунікативної культури особистості в умовах загрозливого для людства розходження між досягненнями матеріальної

та духовної культури, що приводить до конфліктів – від глобальних, міжнаціональних до індивідуально-особистісних.

З урахуванням дослідницької позиції Л. Мацько, Н. Голуб, Т. Симоненко охарактеризуємо групу *мовнокомунікативних* (власне *комунікативні, редакторські, полемічні*) умінь, тобто умінь створювати усний і письмовий фаховий текст з урахуванням структурно-сміслових, мовностилістичних особливостей; уміння вести наукову (літературознавчу) дискусію і відстоювати й обґрунтовувати власну думку. У контексті нашого дослідження звернемося до наукової студії В. Соколової, яка виокремлює три блоки комунікативних умінь – соціально-психологічні, логіко-композиційні, мовленнєві¹⁵⁹.

До соціально-психологічних комунікативних умінь відносять уміння розуміти людей, оцінювати емоційний стан, визначати мотиви поведінки; уміння впливати на людей; уміння розв'язувати проблеми, запобігаючи емоційним конфліктам, аналізуючи досягнення й невдачі. Набуті дослідником логіко-композиційні вміння формують культуру мислення, яка спрямована на сприйняття та відтворення текстів; це вміння формувати тези, добирати аргументи; будувати усне й писемне висловлювання (дотримуючись структури); переконувати, впливати, ураховуючи жанрово-стилістичну специфіку. Власне комунікативні уміння демонструють знання орфоепічних норм, правил інтонаційного оформлення висловлювань; уміння дотримуватись правильності та чистоти, точності й виразності мови; вміння, пов'язані з володінням граматичними нормами, володіння лексичним та синтаксичним рівнями мови.

Підґрунтям *редакторських умінь* слугують знання мовних норм. Важливим етапом роботи зі створення фахового тексту є редагування: правка – вичитування, скорочення, обробка чи переробка. Складність цього етапу полягає в тому, що довгі дні, тижні, місяці, роки роботи над відповідною темою приводять до запам'ятовування цілих шматків тексту і «блокують зір». Мета редагування – творча праця над текстом для покращення, його змісту і форми, оцінка послідовності викладу матеріалу, аргументованості висновків автора, мовностилістична правка. Основою редагування є критичний аналіз тексту, що супроводжується

---

¹⁵⁹ Семеног, О.М. Культура наукової української мови: навч. посіб. 2 видання. К. ВЦ «Академія», 2010. – 216 с.

ознайомлювальним, поглибленим та критичним читанням. Майбутнім учителям-словесникам важливо вміти осмислювати прочитаний текст, усвідомлювати його своєрідність та оригінальність, виявляти логічні зв'язки між поняттями і фактами, висловлювати власну думку щодо прочитаного.

З-поміж мовнокомунікативних умінь виділяємо *полемічні уміння* (Л. Мацько; Н. Голуб), тобто вміння використовувати професійні засоби впливу для формування переконань, в основі яких – уявлення, знання, ідеї, що стали мотивами поведінки особистості. Як метод взаємодії, переконання вимагає логічного доведення та передбачає цілеспрямований вплив на свідомість і почуття. Переконання ґрунтуються на міцних знаннях, що тісно переплітаються з волею, становлять зміст мотивів діяльності, внутрішньо зумовлюють поведінку, формують установки людини.

З-поміж полемічних умінь виділимо також уміння відстоювати власну позицію. Ідеться, зокрема, про аргументоване доведення, що визначається непохитністю позиції суб'єкта. У полеміці доцільно вміти визначати позицію співбесідника, оцінити логічність аргументації, сформулювати власну позицію, захистити її за допомогою доказів, що вибудовується як теза – аргументи – висновок, що необхідні для досягнення істинності висловленого судження. Тези містять відповідь на запитання «Що доводиться?», аргументи реалізують мету – надати теоретичні або емпіричні узагальнення, які переконують в істинності тези, демонструють закономірний зв'язок явищ.

Таким чином, групу мовнокомунікативних умінь складають уміння створювати усний і письмовий фаховий текст з урахуванням структурно-сміслових, мовно-стилістичних особливостей; вести наукову (літературознавчу) дискусію; відстоювати й обґрунтовувати власну думку.

Культура укладання і створення якісного наукового тексту передбачає оволодіння *текстовою* культурою. Ідеться про готовність моделювати зв'язний текст з урахуванням структурно-сміслових композиційних, категоріальних особливостей та дотримання принципів текстової організації.

Сьогодні зростає вага *жанрової* компетенції. Досліднику необхідно вміти обирати й аналізувати жанр доцільно до комунікативної ситуації.

Для дослідника важлива і *стилістична культура*, готовність будувати стилістично коректні наукові тексти різних жанрів. Ідеться, зокрема про інформативну, логічну, оцінну насиченість наукового тексту, тобто ступінь смислової і змістової новизни, що виявляється в авторській концепції, системі авторських оцінок, які допомагають читачеві зрозуміти смисл тексту.

Актуалізується і потреба в *термінологічній культурі*. Один із показників загального мовно-культурного рівня дослідника – правильне і вільне володіння термінами. Цінність терміну в тому, що він несе логічну інформацію великого обсягу. У науковому тексті недоцільно без потреби й необхідного обґрунтування подавати термінологію різних галузей. Кожна галузь науки має притаманну тільки їй термінологічну систему. Значення термінів фіксують у термінологічних тлумачних словниках (універсальні енциклопедії, галузеві термінологічні словники).

Смислової точності та однозначності висловлювань досягають шляхом використання термінів. Цим специфічним словам притаманні такі ознаки: номінативність, наявність точної наукової дефініції, стилістична нейтральність, абстрагований, логіко-понятійний характер, однозначність. У фахових текстах доцільно уникати полісемічності, перенасиченості, термінологічних запозичень, використовувати тільки зрозумілі й недвозначні терміни, не бажано також захоплюватися і власною термінотворчістю.

Для аналізу таких педагогічних термінів, як *апарат, аналогія, динаміка, задача, закон, значення, категорія, якість, критерій, концепція, метод (спосіб), підхід, принцип, положення, поняття, предмет, умова* доцільно звертатися до «Українського педагогічного словника» за ред. С. Гончаренка. Серед психологічної літератури такого роду найбільш вдалим вважають словник К. Платонова, серед філософських словників – «Філософський енциклопедичний словник». Тут корисно ознайомитися зі змістом таких понять, як *абстракція, аналіз, знання, значення, якість, кількість, узагальнення, образ, об'єкт, досвід, практика, предмет, проблема, розвиток, рефлексія, системний аналіз, властивість, форма, експеримент*. Необхідним для наукових досліджень є і логічний словник, де можна знайти пояснення таким термінам, як *аксіома, алгоритм, гіпотеза, дедуція, закон, знак, знання, ідея, інваріантність,*

індукція, класифікація, поняття та ін. Готуючи науковий текст, для самоконтролю корисно скласти словничок використовуваних термінів із зазначенням автора визначення.

Професіоналізми вживаються на позначення спеціальних понять у сфері певної професії: *монітор, файл, принтер, сканер*. Серед слів-професіоналізмів можуть уживатися слова і сполучення слів, за якими суспільною практикою закріплене певне лексичне значення. До таких назв належать складні одиниці термінологічної лексики (*соляна кислота, сірчана кислота, вуглекислий газ*).

Значення термінів пояснюються в енциклопедичних і термінологічних словниках.

Терміни поділяють на:

- загальнонаукові (слова загальнонаукового вживання, що використовуються в різних галузях знань: *властивість, значення, елемент, процес, результат, умова, цілісний, тотожний, продукувати*; у словниках такі слова мають помітку *наук.*);
- вузькоспеціальні (уживані в певній галузі науки: *похибка, бабка, підойма*).

Важливим джерелом виступають терміни, утворені на власній основі (*корінь, наголос; довкілля, кисень, рушій, залізниця, дослідник*). Однак часто в науковому тексті зустрічаємо терміни, що походять з іноземних мов: *кворум, презентація, апробувати, ексклюзивний* тощо.

Наявність запозиченої лексики в системі будь-якої мови – це свідчення контактів мови-реципієнта з іншими мовами, спорідненими і неспорідненими, на різних етапах спільного історичного поступу. Переважно запозичення відбувалося з латинської, французької чи англійської мов: *потенціал, інтеграл; функція, елемент* тощо.

Прихід лексичних запозичень умову зумовлюють зовнішні і внутрішні чинники. Серед зовнішніх чинників – культурні, економічні, наукові контакти між українцями та іншими народами; поява міжнародних телекомунікаційних мереж, посилення впливу мас-медіа та реклами; авторитетність мови-джерела (наприклад, впливу французької мови у XVII–XVIII ст., сьогодні перевагу має англійська мова)¹⁶⁰.

---

¹⁶⁰ Семеног О.М. Культура наукової української мови: навч. посіб. / О. М. Семеног. – К. ВЦ «Академія», 2010. – 216 с.

Внутрішньолінгвістичними причинами вважають номінативну необхідність; відсутність у рідній мові відповідного слова для називання нового предмета, нового явища, поняття (*плеєр, дисплей, кастинг, хакер*); необхідність у розмежуванні змістовно близьких, але все ж різних понять (*стиліст – гример, брифінг – прес-конференція, дилер – торговець*); більш точне позначення поняття (*кутюр'є* – це вже не просто кравець, це модельєр модного одягу, спеціаліст, що розробляє авторські моделі одягу), економію мовних засобів; тенденцію до заміни словосполучень й описових зворотів однослівними найменуваннями (*саміт* – зустріч на найвищому рівні; *ремікс* – новий варіант, переробка старої мелодії, пісні, *інавгурація* – офіційний вступ на посаду президента країни).

До багатьох запозичень у нас є питомі синоніми.

Наприклад: *інтерація* – *взаємодія*; *спорадичний* – *поодинокий*; *варіабельний* – *змінний*, *мінливий*, *акумулювати* – *нагромаджувати*, *накопичувати*; *вербалізувати* – *висловлювати*.

П. Селігей називає явище надмірного вживання іншомовних термінів «науковим жаргоном». Для позначення досліджуваних об'єктів і фактів слід учений радить вживати терміни, а от зв'язки між ними (логічні, структурні, історичні, функціональні, причинно-наслідкові) доцільно виражати за допомогою загальномовної та загальнонаукової лексики.

Можливе використання і кальок. Тут з різних мов копіюється значення та спосіб будови терміна, а зовнішня форма передається власними морфемами.

Цілком очевидною є вага бібліографічної культури дослідника. Це показник зрілості, необхідна умова успішного навчання, самоосвіти, професійного та особистісного зростання.

Наукову роботу виконують на основі глибокого вивчення різноманітних джерел: навчально-методичних (*підручники, навчальні та методичні посібники*) і наукових праць (*монографії, статті, дисертації, матеріали наукових семінарів та конференцій тощо*), нормативно-програмних документів (*державні документи про освіту, навчальні плани і програми*), а також за результатами виконаної пошукової роботи. На основі опрацьованих літературних джерел укладають бібліографію.

Уперше слово «бібліографія» (*biblio* (книга) і *grapho* (пишу)) почало вживатися в Давній Греції. Бібліографами називали людей, які переписували книги. У Франції (XVIII ст.) цей термін використовували

на позначення опису книги. В останні десятиліття бібліографію визначають як діяльність, інформацію, культура, соціальний інститут. Сфера бібліографії розширилася завдяки знакографії, документографії, медіографії, відеоаудіографії, інтернетграфії (Н. Коряковцева) і сьогодні визначається як інформаційна інфраструктура, що забезпечує підготовку, поширення й використання бібліографічної інформації.

Головне в бібліографії – це бібліографічне знання і/або бібліографічна інформація, що ідентифікує джерела знання в текстах. Основне призначення бібліографічної інформації полягає в задоволенні інформаційних потреб читачів. Одним із основних елементів бібліографічної інформації виступає *бібліографічний запис*, який фіксує відомості про документ, дозволяє його ідентифікувати, з'ясувати зміст з метою бібліографічного пошуку.

Про наукову обізнаність автора й обґрунтованість положень дослідження свідчить наявність бібліографічних покликань. Це сукупність бібліографічних відомостей про цитовану працю, розглядуваний або згадуваний у тексті роботи інший документ (його частини або групи документів), необхідний для їх загальної характеристики, ідентифікації й пошуку. Мета покликання – аргументувати, доповнити або проілюструвати власну думку фактами з інших наукових текстів; підтвердити чи спростувати чужу думку; порівняти різні підходи вчених стосовно аналізованої проблеми.

Наявність покликань свідчить про наукову обізнаність автора, обґрунтованість положень запропонованого дослідження.

При визначенні термінів важливо посилатися на останні видання словників та довідників. На більш ранні видання можна посилатися лише в тих випадках, коли в них наявний матеріал, який не ввійшов до останнього видання. Необхідно подавати посилання на всі джерела чи матеріали, які згадуються в науковому тексті. Використання окремих термінів, запропонованих іншими авторами, теж вважається посиланням. Це допоможе відшукати подібний документ, перевірити точність указаних даних, з'ясувати інформацію, обставини виникнення ідеї чи контексту. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий». Посилання може бути виконане такими способами: цитатою, дослівним чи недослівним переказом з окремими цитованими елементами; вказівкою на автора.

Рівень загальної та мовленнєвої культури дослідника визначається і тим, які загальні і спеціальні лексикографічні знання має особистість, як володіє вміннями користуватися лексикографічними виданнями різних типів і вилучати з них необхідну інформацію, якою мірою набуті навички самостійної науково-дослідницької роботи в галузі лексикографії, чи усвідомлює потребу звернення до словника з метою вирішення пізнавальних і комунікативних завдань. Сформована, лексикографічна культура характеризує високий ступінь професійної філологічної підготовки, засвідчує інтерес і повагу користувача до рідної мови, її історії, визначає рівень розвитку лінгвістичного чуття. Володіння лексикографічною культурою сприяє розвитку національної культури українського народу, розширенню сфери вживання української мови як державної, розвитку національного та культурного інформаційного простору.

Вагоме місце у структурі наукової мовної культури займає *культура фахового наукового редагування і саморедагування*. Теоретичним підґрунтям до оволодіння редакторською компетенцією слугує функціональна стилістика. Завдання цієї складової – власне, не виправити мовні недоліки, а забезпечити гармонійну єдність змісту і форми наукового тексту, тобто, за потреби, вичитати, скоротити, обробити і навіть переробити, отже, «створити цілісний пізнавальний образ функціонального простору».

Отже, наукова мовна культура виступає основою професійного саморозвитку дослідника. Нормативне користування науковою мовою в усній і писемній, діалогічній і монологічній формах забезпечує культура праці з науковим текстом: культура читання, укладання і наукового редагування.

4.3. Культура наукового текстотворення

За сферами наукового знання тексти наукового стилю поділяють на *науково-технічні* (містять описи технічних об'єктів, аналіз технологій і таке ін.), *науково-природничі* (тексти з біології, хімії, фізики, географії, що подають опис наук про живу і неживу природу), *науково-гуманітарні* (тексти з філології, культурології, філософії, історії, що осмислюють феномен культури, людської особистості) ¹⁶¹.

---

¹⁶¹ Семеног О.М. Культура наукової української мови: навч. посіб. / О. М. Семеног. – К. ВЦ «Академія», 2010. – 216 с.

За ступенем узагальнення виділяють первинні і вторинні жанри. *Жанр* – це форма організації мовного матеріалу в межах певного стилю мовлення, що історично склалася і володіє функціонально-смісловою специфікою і стереотипною композиційною структурою.

До *первинних наукових текстів*, мета яких – передавання первинних наукових відомостей, отриманих у процесі наукових досліджень, належать монографія, дисертація, дипломні, магістерські роботи, наукові статті, наукова доповідь.

До *вторинних наукових текстів* (їх мета – опис змісту первинних текстів) належать конспекти, реферати, анотації, рецензії, тези, науково-технічні огляди, науковий звіт, резюме, протоколи засідань наукових товариств тощо.

За формою жанри наукового мовлення поділяють на великі і малі. До *великих жанрів* належать дисертації, енциклопедії, монографії, довідники, навчальні посібники, до *малих* – наукова стаття, реферат, анотація, тези, огляд, рецензія, відгук.

Функціональна класифікація дає змогу виділити такі підстили наукового стилю: власне науковий, науково-навчальний (дидактичний), науково-технічний (виробничо-технічний); науково-популярний; науково-інформативний (науково-реферативний), науково-довідковий (довідково-енциклопедичний). У межах наукового стилю виокремлюють також науково-публіцистичний та науково-фантастичний підстили.

Зупинимося на основних рисах і деяких мовних засобах текстової організації *власне наукового (академічного) підстилю*. Цей різновид призначений для написання первинних і вторинних наукових текстів, що повідомляють наукову інформацію, доводять її новизну (монографій, дисертацій, наукових статей, конспектів, рефератів, анотацій, рецензій, наукових доповідей). Характерними ознаками власне наукового підстилю виступають академічність викладу, насиченість термінами, книжність, використання чітких визначень, точність, переконливість аргументації, синтаксичних конструкцій, логічна послідовність викладу, лаконічність форми. Тексти цього різновиду адресують фахівцям відповідного профілю.

У власне науковому стилі пишуть монографію, дисертацію, наукові статті, конспекти, реферати, анотації, рецензії, готують наукову доповідь.

Монографія – це одноосібно написана книга, в якій зібрано, систематизовано й узагальнено значну кількість фактичного матеріалу, результати великого наукового дослідження, одержано переконливі висновки.

Дисертація – це оригінальне самостійне науково завершене дослідження, яке може сприяти вирішенню певної наукової проблеми (для кандидатської дисертації) або відкриттю нових напрямів у науці (для докторської дисертації).

Наукова стаття – один із видів наукових публікацій, де описують кінцеві або проміжні результати дослідження, обґрунтовують способи їх отримання, а також накреслюють перспективи наступних напрацювань.

Наукові положення у таких текстах ілюструються прикладами. Натомість уникають спеціальних умовних позначень, символів, формул, складних схем. Замість вузькоспеціальних термінів пропонують загальноживану лексику, подають спрощені визначення. Для текстів властиві прості речення, рідше – складні синтаксичні конструкції.

Наприклад: *Оскільки думка існує в слові, значить, мова є способом існування всякої розумової діяльності. Її виняткову роль в житті й духовному розвитку суспільства розуміли з давніх-давен. Тому й сама мова завжди була предметом наукового інтересу. Так що мовознавство – одна з найдавніших наук. І, як і всяка наука, воно в кожний історичний період відповідало потребам і рівню розвитку того чи іншого народу. Найдавнішу історію – тривалістю 2500 років має мовознавство Індії. Стародавні індуси дуже шанували свої літературні пам'ятки, написані санскритом. Вони дбали, аби правильно вимовлялися його звуки і вживалися граматичні форми, щоб ця зразкова мова не зазнавала ніякого псування (А.Матвієнко).*

Головним комунікативним завданням спілкування в науковій сфері є вираження наукових понять та умовиводів. Мислення в цій сфері носить узагальнений, абстрагований, логічний характер. Цим зумовлені такі специфічні ознаки наукового стилю, як абстрагованість, узагальненість, підкреслена логічність викладу, смислова точність, інформативна насиченість, об'єктивність викладу, безобразність, нормативність, предметність, понятійність, однозначність, доказовість, ясність, лаконічність, переконливість, аргументованість, стандартизованість (вибір клішованих мовних варіантів з певною метою). Ці ознаки залежать від жанру, предмета розгляду, фактору адресата.

*Абстрагованість і узагальненість наукового стилю створюють шляхом використання іменників абстрактного й узагальненого значення, загальнонаукових термінів, дієслів теперішнього часу в «позачасовому» значенні, зворотних і безособових дієслів, дієслівно-іменних сполучень, неозначено-, безособових речень. Наприклад: *проводити дослідження, здійснювати аналіз, піддавати критиці.**

Логічність викладу виявляється в послідовності висловлювання, його доказовості й аргументованості, побудові мовлення відповідно до законів логіки із збереженням відношень і зв'язків реальної дійсності. Це досягається завдяки уважному ставленню до цілого тексту, зв'язності думок і зрозумілому композиційному задуму.

Дієвий засіб вираження логічних зв'язків – спеціальні функціонально-синтаксичні засоби, що вказують на послідовність розвитку думки (*спочатку, насамперед, потім, по-перше, по-друге, отже і т.ін.*), заперечення (*проте, тимчасом, але, тоді як, однак, аж ніяк*), причинно-наслідкові відношення (*таким чином, тому, завдяки цьому, відповідно до цього, внаслідок цього, крім того, до того ж*), перехід від однієї думки до іншої, рубрикації тексту (*перш ніж перейти до..., звернімося до..., розглянемо, зупинимося на..., розглянувши..., перейдемо до..., важливо зупинитися на..., доцільно розглянути...*), результат, висновок (*отже, все сказане дає змогу зробити висновок, підсумовуючи, зазначимо...*)

Засобами логічного зв'язку можуть виступати займенники, прикметники, дієприкметники (*цей, той, такий, названий, указаний і т.ін.*), а також повтори ключових слів у тексті, однорідні члени речення із узагальнювальним словом, вставні слова і словосполучення, що увиразнюють логіку мислення і послідовність викладу, прямий порядок слів у реченні.

Смислова точність і однозначність висловлювань досягається шляхом уживання термінів і слів у прямому значенні, уточнень у вигляді зносок, посилань, цитат, прізвищ цифрових даних, які аргументують наукові положення і підсилюють об'єктивність та достовірність висловленого. Недоречно вжите в науковому тексті слово може призвести до подвійного тлумачення цілого речення.

Об'єктивність викладу (різні погляди, відсутність суб'єктивізму, безособовість мовного вираження, зосередженість на предметі) виявляється у зваженому оцінюванні ступеня дослідженості проблеми,

шляхів її розв'язання, ефективності певної теорії, рівня завершеності її вивчення, в обґрунтованості результатів, наведенні експериментальних даних тощо. Указівку на джерело повідомлення (кому конкретно належить те чи інше висловлення) подають з урахуванням вставних слів і словосполучень (*на думку, за даними, автор переконаний* тощо). Об'єктивність форми досягається також шляхом уникнення вигуків і часток на позначення емоцій і почуттів, емоційно-забарвленої лексики й експресивних моделей речень, перевагою нейтрального порядку слів, відсутністю окличної інтонації, обмеженістю питальної інтонації. Вимога об'єктивності визначає особливості манери розповіді: відмову від першої і другої особи, використання односкладних безособових, неозначено-, означено-особових речень. Виявом об'єктивності у наукових текстах є також ґрунтовний огляд літературних джерел з наведенням посилань. Ігнорування цієї ознаки може бути розцінено як плагіат.

Логічна послідовність наукової роботи передбачає такий спосіб викладу, при якому кожний наступний розділ органічно пов'язується із попереднім, висловлена думка або теза в подальшому викладі конкретизується, доповнюється, поглиблюється, що в цілому значно покращує бачення тексту.

Ясності усного мовлення досягають завдяки чіткій дикції, логічному і фонетичному наголошуванню, правильному інтонуванню, спокійному і ввічливому тоні. На письмі ясності досягають шляхом послідовності викладу матеріалу (відображає логічне розгортання думки), точного називання, повтору ключових слів, членування наукового тексту на абзаци.

Стислість автора наукового тексту – це уміння уникати непотрібних повторів, багатослів'я або мовної надмірності. Хоча науковий текст і монологічний, йому властива спрямованість на адресата. Саме так дослідник повідомляє про мету дослідження (*зупинимосся на*), кваліфікує свої дії (*розглянемо, проілюструємо, наведемо приклад*), прагне висловити власне бачення стосовно певної проблеми, подискутувати з фахівцями. Цю ознаку наукового стилю характеризують як *діалогічність*, що виражається у використанні проблемних запитань, цитат, оцінних мовних засобів тощо.

Інформативна, логічна, оцінна насиченість – це ступінь смислової і змістової новизни наукового тексту, що виявляється в авторській

концепції, системі авторських оцінок, які допомагають читачеві зрозуміти смисл тексту. Цього досягають шляхом доказовості та об'єктивності викладу, насиченості вузькоспеціалізованими і загальнонауковими термінами. Ступінь інформативності повідомлення залежить від потенційного читача. Підвищення інформативної насиченості за мінімальної витрати мовних засобів дозволяє говорити про *мовну економію* у структурі висловлювання.

Отже, науковий стиль, реалізуючись у різних підстилях (власне науковий, науково-навчальний, науково-популярний, науково-довідковий та ін.) і жанрах (наукова стаття, монографія, дипломна робота, дисертація та ін.) активно обслуговує наукову галузь: повідомляє, аргументує, уточнює, конкретизує, оцінює, забезпечує науковий діалог і полілог.

Науково-комунікаційні процеси в сучасній і динамічний розвиток наукових знань, поглиблення вимог до кваліфікаційних наукових робіт і наукових публікацій загострюють увагу до культури наукового тексту. Учені справедливо наголошують: кожний науковий текст має приводити до якісної зміни (розширення, поглиблення) загальної картини світу як автора продукту, так і споживача.

Аналіз наукових праць Н.Болотнової, І.Гальперіна, В.Лукіна, Л.Мацько, О.Селіванової спонукає до такого узагальненого визначення тексту – *це закінчене мовленнєве утворення, змістова, структурно-граматична єдність, що об'єктивована в усній або писемній формі, характеризується замкнутістю, зв'язністю, різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку і має певну прагматичну настанову.*

Поряд із терміном *текст* уживають термін *дискурс*, який розуміють як цілісний мовленнєвий твір у багатоманітні його когнітивно-комунікативних та соціокультурних функцій.

Освітнім дискурсом дослідники (А.Загнітко¹⁶², В.Карасик¹⁶³, І.Колеснікова¹⁶⁴, Т.Радзієвська¹⁶⁵, С.Сисоєва¹⁶⁶ називають сукупність

---

¹⁶² Загнітко, А. П. (2008). Основи дискурсології : [науково-навчальне видання]. Донецьк : ДонНУ, 2008. 194 с.

¹⁶³ Карасик, В. И. Структура институционального дискурса. Проблемы речевой коммуникации. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2000. С. 25–33.

¹⁶⁴ Концептосфера непрерывного образования : опыт лингво-педагогического исследования : [в 3 ч.] [И. А. Колесникова, Н. С. Барымова, М. С. Гвоздева, Е. В. Игнатович, И. А. Котюрова, И. В. Кренёва, С.Р.Недбайлик, Л. А. Нечаева, Е. И. Соколова, Н. И. Токко] ; под ред. профессора И. А. Колесниковой ;

текстів, об'єднаних загальною тематикою освітньої діяльності людини, що знаходить лінгвістичне відображення в різних функціонально-стильових типах текстів – нормативно-законодавчому, науковому, медійному, художньому, розмовному.

Науковий текст – цілісний комунікативний блок, що має чітку, логічну структуру, своєрідний каркас із внутрішньо завершеними частинами (розділами, підрозділами, пунктами, параграфами, абзацами), насиченими відповідною термінологією. Текст, зазначає російська дослідниця В. Чернявська, завжди співвідноситься з комунікативною ситуацією та її антропоцентрами: автором й адресатом, суб'єктом мовлення і його партнером /-ами комунікації. Комунікативна ситуація – це функціонально-комунікативна сфера (побутова, офіційно-ділова, наукова тощо), у якій створюють текст. Наукові тексти зорієнтовані на читача як професіонала (партнера і співмислителя), підготовленого до сприйняття інформації.

Змістом наукового тексту є наукове знання. Науковому знанню притаманні онтологічність, методологічність, аксіологічність, комунікативність, а, отже, і науковому тексту характерні ті ж риси. Зміст наукового тексту відображає певну часову послідовність різноманітних фактів, подій і думок.

Звичайно, не можна створити науковий текст без попередньо зібраного матеріалу, проведення певного (констатувального, формувального) дослідження, обдумування фактів. В іншому випадку такий текст нагадуватиме огляд, реферат прочитаних книг. Текст, написаний з такою установкою, – слушно зауважує український дослідник Ю.Сурмін, – виконує лише інформативну, а не дослідницьку функцію.

Серед принципів укладання наукових текстів виділяють принципи змістовної насиченості, наукової інформативності, новизни, змістової закінченості, проблемності, доступності фахівцеві однієї чи кількох галузей.

2016. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptosferaperereguyvnogo-obrazovaniya-logika-i-metodologiya-izucheniya>.

¹⁶⁵ Радзівєвська, Т. В. (2018). Дискурсивні простори : історико-лінгвістичний вимір / Радзівєвська Т.В.. – Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2018. 323 с.

¹⁶⁶ Сисоєва С. (2012). Сфера освіти як об'єкт дослідження. Освітологія: польсько-український /українсько-польський щорічник. К.: ВП «Едельвейс». 2012. Вип. I. С. 23.

Загострюється увага до принципів *професійної значущості*, що виявляється у повідомленні необхідних відомостей з галузі професійної сфери діяльності; *науковості*, що полягає (за Ю.Сорокіним) у дослідженні об'єктивного (істинного) змісту речей і явищ та їх взаємодії; *новизни* професійно орієнтованої інформації, її пізнавальної цінності, що характеризується наявністю теоретичних положень, нових знань, які обґрунтовані на основі фундаментальних або прикладних наукових досліджень і розкривається в авторській концепції, оцінці певного явища чи факту; *доступності* фахівцям однієї чи кількох галузей, що означає зрозумілість, легкість сприйняття інформації, відповідність повідомлення комунікативній сприйнятливості користувача; *змістової завершеності*, яка реалізується в цілісності розкриття намічених завдань.

Важливими характеристиками наукового тексту є проблемність, гіпотетичність, цілеспрямованість. Текст обов'язково відображає ту чи іншу проблему, висуває гіпотези, орієнтує на нове знання, характеризується доцільністю й раціональністю усіх положень, орієнтований на досягнення дослідницької мети і завдань. Водночас *принцип проблемності* передбачає потребу кодування проблемних запитань у назвах, змісті окремих параграфів і всього наукового тексту.

Зростає вага *принципу інтертекстуальності*, який характеризують як багатовимірний зв'язок наукового тексту з іншими. Н. Колесникова наголошує на так званому діалозі з певною чужою смисловою позицією, на взаємодії «своєї» і чужої мови (залучення читача до авторського міркування). Цю ознаку наукового тексту визначають як *діалогічність*, виражену у використанні проблемних запитань, цитат, оцінних мовних засобів тощо. Так дослідник повідомляє про мету дослідження (*зупинимось на*), кваліфікує свої дії (*розглянемо, проілюструємо, наведемо приклад*), прагне висловити власне бачення стосовно певної проблеми, подискутувати з фахівцями.

Орієнтація на читача-професіонала актуалізує такі основні функції різножанрових наукових текстів¹⁶⁷:

- *інформативну* (функція повідомлення);
- *епістемічну* (наукове пояснення явищ, з'ясування, обґрунтування гіпотез, класифікація понять, систематизація знань);

---

¹⁶⁷ Семеног О.М. Культура наукової української мови: навч. посіб. / О. М. Семеног. – К. ВЦ «Академія», 2010. – 216 с.

- *комунікативну* (передавання спеціальної інформації);
- *перформативну* (встановлення певних фактів або зв'язків за допомогою мовного матеріалу);
- *гносеологічну* (пізнавальну, спрямовану на розширення знань адресата);
- *когнітивну* (отримання нового знання);
- *функцію впливу* (прагнення автора переконати читачів /слухачів у правильності своєї позиції);
- *аргументованого доказу* (наведення доказів або фактів, які підтверджують істинність пояснення і думки);
- *діалогічну* (звернення автора до думки читача, зіставлення автором свого погляду з підходами, позиціями інших науковців) та ін.

Зокрема, наукові статті виконують *дослідницьку* функцію, *презентаційну* (представляють дослідника у науковому товаристві), *оцінну* (містять оцінку стану наукових досліджень з певної проблеми) та *комунікативну* (служать засобом спілкування)¹⁶⁸.

Цілісність наукового тексту передбачає внутрішню організованість, смислову єдність, цілісне оформлення початку і кінця твору, переходи між частинами тексту, що забезпечується визначеними мовними одиницями. Цілісність тексту виявляється також й у визначеній логіко-смисловій структурі, компонентами якої є тематика, проблематика, ідеї тексту.

Логічну зв'язність наукового тексту забезпечують мовними одиницями, які виражають причину і наслідок, умову і наслідок (*тому що, зважаючи (з огляду) на це, через те, що; оскільки, завдяки тому, що; внаслідок (в результаті) цього, у зв'язку з цим, згідно з цим, у цьому (такому) разі (випадку), за цих (таких) умов, на цій підставі*).

Членованість тексту виражає відношення, які існують між абзацами, розділами, підрозділами тексту. Зокрема **абзаци** окреслюють послідовність думок автора, їх завершений характер. Кожний наступний абзац розвиває думку попереднього, впливає з нього і пов'язаний із наступним. Важливу роль відіграє перше речення. Щоб головна думка, сформульована в ньому, розвивалася й далі, в наступних реченнях варто

---

¹⁶⁸ Семеног О.М. Культура наукової української мови: навч. посіб. / О. М. Семеног. – К. ВЦ «Академія», 2010. – 216 с.

застосувати повтор одного й того самого слова, словосполучення, відповідних займенників тощо.

Послідовність у науковому тексті реалізується через спеціальні функціонально-синтаксичні засоби, що вказують на послідовність розвитку думки (*насамперед, потім, тепер*), перехід від однієї думки до іншої (*розглянемо, зупинимося на..., розглянувши..., перейдемо до...*), результат, висновок (*отже, підсумуємо ...*).

Інформативна, логічна, оцінна насиченість наукового тексту – це ступінь смислової і змістової новизни наукового тексту, що виявляється в авторській концепції, системі авторських оцінок, які допомагають читачеві зрозуміти смисл тексту. Цього досягають шляхом доказовості та об'єктивності викладу, насиченості вузькоспеціалізованими і загальнонауковими термінами. Ступінь інформативності повідомлення залежить від потенційного читача.

Готуючи науковий текст, враховують ознаки мовних висловлювань.

В описі досліджень, приладів широко використовують неозначено-особові речення, які дозволяють зосередити увагу на дії: Наприклад: *Основоположним принципом будь-якого наукового дослідження вважають методологічний принцип об'єктивності. Він виражається у всебічному врахуванні факторів, які зумовлюють те чи інше явище, умов, в яких ті розвиваються, адекватності дослідницьких підходів і засобів, які дають можливість одержати справжні знання про об'єкт, передбачають виключення суб'єктивізму, однобічності й упередженості в підборі й оцінці фактів* (С.Гончаренко).

Розповідь у науковому тексті застосовують для повідомлення. Вона характеризується, як правило, наявністю різновидових дієслів. Наприклад: *Випрацювання української морфологічної термінології на живомовній національній основі **припадає** на середину – другу половину XIX ст. Національне іноді стихійно, але більшою мірою цілеспрямовано **вироблялося** в західноукраїнських граматиках Т.Глинського, І.Могильницького, М.Лучкая, М.Осадци... Активно **долучилися** до випрацювання наукової термінології граматисти початку XX ст. (І.Ярошевич).*

У *текстах-міркуваннях* досліджують явища або предмети, розкривають їх внутрішні ознаки і доводять певні положення. Міркування дає можливість на основі зафіксованих фактів осмислити їх,

зіставити, прийти до певного висновку. У таких текстах можливі два способи розташування матеріалу:

1) від загального до часткового, від узагальнень до фактів, спостережень, тобто спочатку подають тезу, а потім аргументи та ілюстрації;

2) від часткового до загального, від спостережень і фактів до узагальнень, висновку. **Наприклад:** У дисертації зосереджено увагу на лінгвістичній об'єктивації феномену неокласичного тексту, де критерій стилістичної домінанти в аналізі аргументується дослідницькою увагою до екстра- й інтралінгвальних факторів. До екстралінгвальних віднесено позамовну культурну ситуацію, що спричинила текст, зумовила його цілісність і приналежність до «поля культури». Інтралінгвальна сутність зумовлена особливостями мовної свідомості, репрезентованої в тексті та його одиницях, що розгортається у просторі мовної системи, можливості реалізації функцій (А.Калетнік).

Доказ у науковому мовленні є одним із різновидів міркування. Науковий доказ оформлюється як текст із чіткою структурою (теза – аргументи (система умовиводів) – висновок) і системою мовних засобів, що необхідні для досягнення істинності висловленого судження. До типових мовних засобів доказу відносять сполучники і прислівники *якщо, так що, звідси, тоді, тому*, дієслова 1-ї особи множини для позначення логічних операцій (*визначимо, отримаємо, знайдемо*) та ін. Висновок доказу будують як своєрідний повтор тези й оформлюють за допомогою слів *висновок, результат, наслідок*, вставних слів (*отже, таким чином*), конструкціями наслідку (*встановлено, що..; можна легко довести....; це підтверджується існуванням...; вважаємо, що, такі умови достатні для...*).

Наприклад: *Не будь-який пошук відповіді на запитання можна віднести до проблемних. Якщо в результаті дослідження з'ясується, що аналізоване нами відоме явище підпорядковане вже відомому закону, то поставлене запитання не є проблемним. Отже, до проблемних відносимо монографічні дослідження, які містять поєднання аналізу невідомого, невідомого з припущенням про можливість дії невідомого з припущенням про можливість дії невідомого закону в певному невідомому середовищі* (С.Гончаренко).

Наукові тексти академічного підстилю (статті, дисертації, монографії) знаходять вияв у кількох різновидах.

Призначення *оглядового тексту* – забезпечити наукове обґрунтування предмета дослідження, установити межі цього дослідження, показати ступінь невивченості його окремих складових.

Наприклад: у дисертаціях проаналізовано *концепти краса* (О.М.Цапок), *добро і зло* (О.П.Лисицька), *правда й неправда* (М.В.Мамич, О.Г.Пироженко), *природа* (І.М.Дишлюк), *степ* (О.Є.Єфименко), *кохання* (Г.А.Огаркова), *часові й просторові концепти* (Н.О.Бігунова, М.Г.Джиоева, С.М.Лобода) та ін. Флористичні концепти вчені дослідили з позицій *ономасіології* (В.В.Калько, Р.С.Омельковець), *епідигматичних відношень* (В.М.Пітель), а з точки зору *семасіології* на матеріалі фольклорних текстів (В.В.Галайчук), в *етнопсихолінгвістичному* (І.Е.Подолян) та *функціонально-стилістичному* (І.І.Коломієць) аспектах. Аналіз флористичних концептів з позицій *семасіології* на матеріалі поетичного мовлення ХХ ст. в дисертаційних роботах не здійснювався (І.Рогальська).

Методологічний текст слугує для вмотивування та опису специфіки методології проведеного дослідження. Наприклад: *Методологічні принципи визначення та відбору поняттєво-термінологічного апарату дослідження* дозволили класифікувати поняття в 4 групи, як це показано на рис. 1.1. Виділимо поняття, які увійшли до складу кожної групи. ... (І.Соколова).

Емпірико-фактологічний текст (термін Ю.Сурміна) містить опис фактологічної бази дослідження, класифікації й узагальнення фактів у конкретному дослідницькому контексті. Наприклад: *Як засвідчили результати констатувального зрізу, студентів із високим рівнем сформованості дискурсивної компетенції не було ні в контрольній (далі – КГ), ні в експериментальній (далі – ЕГ) групах. На достатньому рівні перебувало 12% респондентів КГ і 16% ЕГ, що продемонстрували належне володіння термінологічною базою теорії дискурсу й елементами дискурсивного аналізу тексту* (О.Кучерява).

Теоретичний текст подає теоретичні аспекти предмета дослідження.

Наприклад: *Вивчення й аналіз наукової літератури дозволяє говорити про різні думки щодо визначення сутності понять “діалог”, “навчальний діалог”, “діалогічна взаємодія”. Діалог розглядається як спосіб*

вирішення навчально-виховних проблем і форма спілкування вчителя й учня на гуманістичних принципах (Сократ); спосіб самопізнання й самовдосконалення особистості (Ф. Шлейєрмахер); засіб духовного становлення особистості (М. М. Бахтін) (Г. Салащенко)

Пояснювальний текст розкриває основні положення, містить різні примітки і пояснення понять, таблиць, формул, рисунків тощо.

Наприклад:

З метою оцінювання впливу кожного з секторів фінансового ринку на його розвиток в контексті забезпечення економічного зростання знайдемо параметри множинної лінійної регресії (3.4):

$$FDEG = \beta_0 + \beta_1 BS + \beta_2 NBS + \beta_3 SM + \varepsilon, \quad (3.4)$$

де $\beta_j, j = 0 \div 3$ – параметри рівняння регресії, що характеризують вплив кожної з факторних ознак на результативну;

ε – похибка, яка характеризує відхилення показника рівня розвитку фінансового ринку від лінії регресії.

Додатковий текст подає анкети, тексти завдань, рисунки, графіки, статистичний матеріал як додаткові докази наукових положень. Такий текст розміщують у додатках до наукової роботи.

Науковому тексту мішаного типу властиві ознаки різних видів наукових текстів (теоретичного з елементами оглядового, емпірико-фактологічного або пояснювального текстів).

При своїй типовості кожний науковий текст індивідуальний. Це залежить від автора, його досвіду текстотворення, прагнення до самовираження і знаходить вияв в авторських стилістичних прийомах застосування різних мовних засобів.

4.4. Культура читання наукового тексту. Компресія наукового тексту

Для професійного саморозвитку важлива передусім культура читання наукового тексту. Формуючи програму читання наукового тексту, варто поставити собі такі запитання: чого я очікую від цього тексту, яку інформацію хочу вилучити і з якою метою¹⁶⁹.

Виділяють кілька різновидів читання: читання *переглядове, ознайомлювальне, поглиблене, творче*.

---

¹⁶⁹ Семенов. О.М., Фаст О.Л. (2015). Академічне письмо: лінгвокультурологічний підхід: навч. посіб. Суми: СумДПУ А.С. Макаренка, 2015. 220 с.

Переглядове читання спрямовується на попереднє ознайомлення із книгою і виділення ключових слів, зокрема, в анотації, змісті, передмові/вступі, окремих частинах тексту.

Ознайомлювальне читання передбачає загальне ознайомлення із змістом тексту та вияв його основної ідеї.

Поглиблене читання – це детальне опрацювання наукового тексту, його аналіз та оцінка: виписування понять з їх поясненням; неодноразове перечитування окремих частин у тексті.

Аналітико-критичне, творче читання спрямовується на постановку різного типу питань до тексту, сортування наукового матеріалу під певним кутом зору, коментарі до фрагментів наукового тексту, його рецензування.

Серед факторів, що знижують швидкість читання фахівці називають неуважність, відсутність мети читання, нездатність виділити потрібну інформацію, зрозуміти смисл слова, тексту.

Процес читання невіддільний від процесів сприймання, усвідомлення і розуміння наукового тексту, залежать від сформованої наукової культури читача в цілому, а також від складності й насиченості самого тексту.

Сприймання наукового тексту – це психічний процес відображення людиною змісту тексту при безпосередньому впливі на органи чуття.

Важливою умовою успішного сприймання реципієнтами наукових текстів є потреба, зацікавленість, внутрішня мотивація. Осмислення сприйнятого значною мірою залежить від досвіду та фонових знань особистості, оперативної пам'яті, творчого мислення.

Для тренування навичок більш успішного читання С.Михайлов пропонує тренінг «Розкладіть текст на смислові ряди». Читачеві важливо вже на першій сторінці / в першому абзаці тексту «вихопити» основні ідеї, важливі слова, фрази, які обумовлюють зміст тексту наступних сторінок. Потім розкласти зміст тексту на короткі логічні ланцюжки. Відзначити в кожному ланцюжку ключове поняття й асоціювати ці поняття між собою. Потім утворити єдиний логічний ланцюжок ідей і визначити суть тексту загалом.

Читання тексту відбувається у три етапи. На першому етапі читання підкресліть важливі (на перший погляд) ключові слова (слова, що несуть основне смислове навантаження). На другому етапі об'єднайте ключові

слова у смислові ряди (пари слів, які становлять комбінацію ключових слів), що дозволяють зрозуміти зміст тексту. Запишіть отримані смислові ряди на листку. Під час третього етапу прочитайте складені вами смислові ряди і спробуйте сформулювати основний смисл тексту (ті образи, які знаходяться у вашій образній пам'яті (уявлення). Під час наступного читання періодично перевіряйте, як і чи збереглися в образній пам'яті ключові слова.

Фахівці пропонують й інтегральний алгоритм читання. Цей алгоритм має такий аббревіатурний вигляд: НАВДОТФКН.

Н – це назва тексту. Її варто записати уважно, без скорочень.

А – автор (автори). Варто без скорочень записати наведені відомості про авторів, вказати, якщо це можливо, заклад, установу, в якій працює автор.

ВД – вихідні дані. Назва книги, журналу, видавництва, місця і рік видання, номер, якщо журнал, сторінки: кількість, якщо книга, номери сторінок, коли стаття.

ОТ – основна тема (це може бути назва статті, книги; важливо відобразити основну тенденцію або основну ідею автора/ів).

Ф – факти (фактологічний матеріал: чому він важливий для читача і як його конспектувати: детально чи оглядово).

К – критика (висловлення власної думки з цього питання).

Н – новизна (коли написаний текст, що нового порівняно з іншим текстом такого ж напрямку)¹⁷⁰.

Упродовж сприймання й усвідомлення наукового тексту читач замінює смислові елементи тексту на еквівалентні (тотожні) елементи власного смислового поля. На ефективність цих процесів значною мірою впливає змістова (лексико-граматична і візуальна) структура тексту, а також такі формально-структурні ознаки, як структурування на абзаци, параграфи, розділи та їх заголовки, рисунки, фотографії.

Науковий текст характеризується великою кількістю термінів та понять, що мають абстрактну природу. Останнє вимагає достатнього розвитку абстрактного мислення, а також високого рівня розвитку мислительних процесів, аналізу та синтезу.

---

¹⁷⁰ Семенов. О.М., Фаст О.Л. (2015). Академічне письмо: лінгвокультурологічний підхід: навч. посіб. Суми: СумДПУ А.С. Макаренка, 2015. 220 с.

Підтвердженням сприймання тексту є розуміння його смислової структури.

Розуміння наукового тексту – це розкриття сутності предметів та явищ, описаних у науковому тексті, усвідомлення зв'язків, стосунків та залежностей між ними.

Лексичний, когнітивний рівень і рівень розуміння тексту реалізують шляхом інтелектуального діалогу читача з автором наукового продукту: аналізу логічної структури тексту й заголовка, складання плану, тез і анотації, виділення ключових слів і термінів, постановки запитань. Це означає, що реципієнту важливо вміти порівняти пропонований зміст з наявними знаннями для того, щоб вилучити нову для себе інформацію й, відповідно, нове знання.

Для кращого запам'ятовування фахівці радять чітко уявляти образи, в які переведена інформація. З цією метою варто сконцентрувати увагу на образі: уявно збільшити розміри образу, уявити, як вони рухаються, звучать, створюють радість,

Виявом розуміння вважають *інтерпретацію* тексту, тобто вміння читача подати власне бачення тексту. Мислительна обробка отриманої інформації відбувається шляхом:

- розчленування змісту заголовка та бібліографічного посилання на складники;
- поділу тексту на смислові частини;
- виділення ключових слів;
- сортування смислових частин за їх значенням і ознаками;
- співвідношення вилученої інформації з існуючими знаннями;
- визначення новизни отриманої інформації, можливості її використання у практичній діяльності;
- згортання інформації, зведення її до основних положень¹⁷¹.

Фіксацію інформації при читанні наукового тексту доцільно здійснювати через помітки, виписки, складання плану, тез, реферату, анотацій, конспектів.

Читання наукового тексту супроводжують виділенням смислових частин і визначенням зв'язків між ними, тобто проведенням компресії, різновидами якої є, зокрема, конспект, анотація, тези, реферат.

---

¹⁷¹ Семеног. О.М., Фаст О.Л. (2015). Академічне письмо: лінгвокультурологічний підхід: навч. посіб. Суми: СумДПУ А.С. Макаренка, 2015. 220 с.

Компресія наукового тексту – членування тексту на блоки інформації і називання цих блоків, розкриття смислової структури тексту.

Компресії тексту досягають шляхом використання більш компактних конструкцій та опущення надмірних елементів вислову, елементів, які можна зрозуміти з контексту та позамовної ситуації. Фахівці використовують поняття “компресія” як синонім до поняття «мовна економія». Під мовною економією розуміють прагнення мовця досягнути максимуму комунікативної інтенції за мінімальних витрат мовних засобів. Її результатом виступає поява згорнутої конструкції зі збереженням обсягу необхідної інформації.

Різновидами компресії наукового тексту є, зокрема, тези, конспект, реферат, анотація.

Тези (гр. *thēsis* – положення, твердження) – послідовно сформульовані основні ідеї, думки та положення доповіді, лекції, статті. Рекомендований обсяг тез становить 2-3 сторінки машинописного тексту через 1,5 – 2 інтервали. Укладають тези після поглибленого й аналітико-критичного читання тексту статті, доповіді, складання відповідного плану і виписок.

Тези мають строго нормативну змістово-композиційну структуру. У документі виділяють а) назву, яка відображає головну ідею; б) преамбулу (актуальність і ступінь розробленості проблеми); в) основні тези-положення (обґрунтування, докази на користь проблеми, яку досліджує автор тексту), г) заключні тези (основні результати, перспективи). Кожна теза становить висвітлює окрему мікротему (частину загальної теми тексту), визначає зміст наступної або підсумовує попередні тези.

Формулювання кожної тези починають з нового рядка. Кожна теза містить самостійну думку, яка висловлюється в одному або кількох реченнях. Виклад суті ідеї чи положення здійснюється без наведення конкретних прикладів. Типовими помилками у тезах є підміна тез текстом повідомлення, резюме (фр. *re'sume'* – короткий висновок з основними положеннями виступу), рефератом, анотацією.

Конспектування – універсальна форма запису первинного тексту, що допомагає відпрацювати уміння лаконічно і чітко викласти зміст власними словами, при потребі швидко його відновити, доповнити,

аргументувати, а також відшліфувати уміння точно мислити і говорити, вибирати лаконічну форму, обдумувати прочитаний матеріал.

Не варто конспектувати під час першого прочитання наукового тексту. Доцільніше спочатку одержати загальне уявлення про твір у цілому. Після цього (під час повторного читання) конспектувати, головну увагу звертаючи на ключові слова, так звані інформаційно-сміслові центри. Для конспектування доцільні такі способи викладу матеріалу, як опис, оповідь, міркування. Міркування передбачає залучення до конспекту власних роздумів з питань, які розглядаються. Особливу увагу приділяємо структуруванню обробленого матеріалу, побудові логічних схем, за якими чітко виступають набуті дослідником знання. Такий конспект слугує основою для підготовки наукової доповіді, написання статей тощо.

Мета *реферування* – здійснити аналітико-синтетичне опрацювання наукового джерела (статті, монографії), тобто проаналізувати поданий документ, його основні положення, факти, результати, висновки. Реферат виконує *інформаційну* (подає інформацію про певний документ) і *пошукову* функції (використовується в інформаційно-пошукових, зокрема автоматизованих системах для пошуку конкретних тематичних документів та інформації). Реферати класифікують за *належністю до певної галузі знань* (реферати із гуманітарних, природничих, суспільних, технічних та інших галузей науки), за *автором* (автореферати, реферати, укладені працівниками реферативної чи інформаційно-бібліографічної служби) та ін.

Реферуючи наукове джерело, на етапі ознайомлювального читання з метою проведення оглядового аналізу читаємо заголовки, вступ (передмову), зміст тексту, висновки, анотацію. На етапі поглибленого аналізу тексту документа з'ясовуємо особливості об'єкта, можливість його практичного застосування. Виділяємо факти, нові ідеї й гіпотези, експериментальні дані, нові методики, переваги застосування запропонованого варіанту вирішення проблеми. При потребі включаємо до реферату ілюстрації, таблиці, бібліографічні посилання.

Для характеристики композиції тексту-джерела використовують слова узагальнено-абстрактного значення (*огляд, підходи, погляди, основні положення, досвід*); слова, що називають елементи структури наукового тексту (*аргументація, доказ, ілюстрація, історична довідка,*

відомості, узагальнення, оцінка (результатів), висновки), слова, які більш точно, повно характеризують або оцінюють суть змісту окремих частин тексту-джерела, але не використані автором (*недоліки, особливості, відмінності, аспекти, необхідність, сукупність, тенденції*).

Виконуючи мовне оформлення реферату, слід звернути увагу також на:

- *цитування*, тобто дослівне відтворення фрагментів первинного документу;
- *перепразування*, що передбачає часткову зміну (скорочення, об'єднання, заміну, згрупування та інші подібні процедури) окремих фрагментів тексту первинного документу;
- *заміщення* (заміну фрагменту тексту – речення загалом чи його частини, словосполучення чи слова, якщо це не спотворює зміст документа словами *такі, подібні, вищезазначені, розглянуті попередньо*);
- *опущення* (пропуск слова чи словосполучення на зразок *ця стаття, таким чином, відповідно, наприклад, зокрема* без спотворення смислового змісту тексту реферату);
- *суміщення* (два чи кілька речень, де є подібні елементи, накладають одне на одне, утворюючи складну конструкцію).

Текст реферату має вирізнятися конкретністю, чіткістю, лаконічністю, не бажано використовувати громіздкі речення, за якими важко сприймати зміст.

Специфічним різновидом є анотація, короткі відомості про книгу, статтю, монографію з погляду призначення, змісту, виду, форми й інших особливостей.

Для підготовки анотації важливо виконати наступні операції: *оглядове* або *ознайомлювальне* читання роботи виконують з метою одержання уяви про вихідні дані та загальний зміст наукового джерела (назва, жанр наукової продукції, автор, рік і місце видання, структура, обсяг, рубрики, ілюстрації тощо); *повторне* читання окремих частин тексту спрямоване на смисловий аналіз з метою визначити актуальність, цільове і читацьке призначення; структуру і головну інформацію тексту (як розглядаються і розв'язуються поставлені проблеми; яких висновків доходить автор); *мовна обробка інформації* у вигляді стислої характеристики.

Головними структурними елементами анотації наукового джерела є:

1. вступ: вихідні дані джерела (назва, жанр, автор, місце і рік видання, структура, обсяг, ілюстрації).

2. основна частина: перелік основних проблем опрацьованого джерела (можна за розділами, главами, параграфами).

3. завершальна частина: актуальність і адресат джерела.

Показниками рівня якості анотації є стислість і точність інформації про першоджерело, а також оформлення відповідно до чинних мовних норм. Найпоширеніша помилка при складанні анотацій – їх надлишковість (повтор інформації, використання невдалих висловів, зайвих фраз, складних конструкцій). Наукова термінологія має бути загальноприйнятою, а маловідомі терміни вимагають пояснення.

В анотації можливі такі мовні кліше:

Дані про автора – *автор монографії, відомий український...;*

Жанр твору – *монографія видатного дослідника; у навчальному посібнику розглядаються...; у збірнику наукових праць вперше представлено...; це перший в Україні підручник, у якому ...;*

Характеристика видання – *у посібнику подано програму, змістові модулі і теми, короткий словник...; навчальний посібник створено відповідно до сучасних концепцій; значне місце займає розгляд...; наводиться статистичний матеріал ...; монографія присвячена сучасним проблемам лінгводидактичної підготовки; в монографії здійснено аналіз...; автор, аналізуючи (що?), зупиняється на...; у колективній монографії досліджуються малорозроблені проблеми (чого)...; у книзі вміщено наукові та науково-популярні студії, розвідки та навчальні розробки відомого мовознавця; головна увага звертається на ...; у роботі знайшли відображення питання ...; робота завершується оглядом...; коротко викладається історія...; розкривається суть...*

Призначення – *рекомендовано студентам, аспірантам, молодим ученим, для широкого кола читачів, розраховано на викладачів, аспірантів, студентів...; монографія адресована ...; призначений для студентів і викладачів...; прислужиться усім, хто прагне ефективно використовувати мовний ресурс в усіх ділових ситуаціях...*

Кожний автор, видавець намагається уникнути монотонності й одноманітності викладу, загострити увагу на сутності питань, викладених у книзі, тому в анотаціях пропонуються і такі мовні кліше:

систематизовано розглянуто найактуальніші проблеми ..., предметом особливої уваги є ...; враховано найновіші гіпотези, що сформувалися в межах ...; викладені в підручнику положення проілюстровано...; у підручнику розглядаються вузлові питання...; книга побудована на нових концептуальних засадах мовної освіти в Україні; подано також зразки...; спеціальні завдання, що сприятимуть глибшому засвоєнню матеріалу; особливу увагу приділено ...; засвоєнню проблематики, наближенню знань до практичних потреб сприятимуть запропоновані завдання; подано зразок аналізу художнього твору з використанням структурного аналізу; теоретичні відомості проілюстровано прикладами з художньої літератури...

Мовні кліше в таких анотаціях можливі такі:

Зміст наукового твору: дисертація присвячена комплексному вивченню шляхів становлення..., визначенню динаміки...; дисертація є першим комплексним дослідженням способів і засобів реалізації національно-культурного компонента в текстах українських народних казок; на підставі порівняльного аналізу ... джерел досліджено ...; уперше в українському мовознавстві репрезентовано методику використання ...; здійснено спробу семантико-синтаксичного аналізу...; за допомогою ... аналізу доводиться теза про можливість ...; системний опис ... проведено; до аналізу залучено ...; розроблено принципи...; створено тезаурус ...; науково обґрунтовано й апробовано експериментальну методику...; визначено, науково обґрунтовано сутність цього феномену...; визначено педагогічні умови, які забезпечують ефективність процесу формування...; охарактеризовано рівні (високий, достатній, середній, низький) сформованості...

В анотаціях широко використовуються дієслівні форми на зразок: з'ясовано, описано, акцентовано, визначено, проведено, проаналізовано, встановлено, простежено; виявлено та ін.

Наукова стаття – це один із видів наукових публікацій, де описуються кінцеві або проміжні результати проведеного дослідження, обґрунтовуються способи їх отримання, а також накреслюються перспективи наступних напрацювань. Текст наукової статті – це своєрідний портрет автора, що відображає професійну майстерність, культурний рівень, кругозір, культуру мислення і культуру мовлення.

Обсяг наукової статті зазвичай становить від 6 до 24 сторінок, тобто 0,35–1 др. арк. За змістом наукові статті поділяють на власне наукові, науково–популярні, науково–навчальні, науково–методичні, науково–публіцистичні. Призначають наукові статті вузькому колу або широкому загалу науковців, спеціалістам певної галузі або кількох галузей. За кількістю авторів наукові статті бувають одноосібні або колективні.

Статті бувають також оглядові, проблемні і методологічні. *Оглядові* статті містять характеристику стану і перспектив наукових досліджень у тій чи тій предметній галузі. У *проблемних статтях* наявна характеристика проблеми, яка не одержала всебічного осмислення. *Методологічні статті* подають обґрунтування методології вирішення проблеми.

Наукові статті виконують дослідницьку (подають наукові результати), презентаційну (презентують дослідника у науковому товаристві), оцінну (містять оцінку стану наукових досліджень з певної проблеми), комунікативну (служать засобом спілкування дослідників) функції. Ознаками мови статті вважають логічність, ясність, стислість, точність наукової термінології, вірогідність вихідної інформації, критичність у відборі фактів, доказовість змісту тексту, закінченість (цілісність розкриття одного або кількох питань), логічність і обґрунтованість висновків, наявність міркувань і посилань.

Власне підготовка наукової статті охоплює такі етапи:

1. Формулювання робочої назви статті: заголовок має бути лаконічним і однозначним, повинен сконцентрувати увагу читача на предметі дослідження.

2. Визначення меж теми та обсягів наукової інформації, представленої в науковій статті.

3. Розроблення орієнтовного плану (змісту) статті: вступу, основної частини, висновків, перспектив дослідження.

4. Окреслення у вступі змісту роботи: постановки проблеми, з'ясування її актуальності та науково–практичного значення; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання певної проблеми і на які опирається автор; порушення не вирішених раніше питань, яким присвячена стаття; формулювання мети і завдання статті.

5. Визначення методів дослідження, джерельної бази, підготовки основних тез-відповідей на завдання.

6. Тлумачення використовуваних у статті термінів.

7. Обґрунтування в основній частині отриманих результатів. Текст має спиратися на принципи: "від відомого -> до невідомого", "від простого -> до складного".

8. Перевірка узгодженості між заголовком, метою, завданнями і висновками.

9. Міркування на перспективами наступних розвідок у цьому питанні

10. Проведення самоконтролю виконаної роботи на змістовому, логічному, мовностилістичному рівнях. Перевірка тексту статті на відповідність чинним правописним нормам, вимогам наукового стилю, оформлення цитат і посилань.

11. Оформлення списку використаних джерел за чинними стандартами.

Обов'язковим структурним компонентом наукового тексту є заголовок. Важливо, щоб назва була короткою, однозначною, конкретною, точно відображала тему наукової роботи й обмежувала обсяг наукового тексту. Компоненти назви мають "пронизувати" науковий текст (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Формулювання назви статті

Так уживають	Так радимо
Інтерактивні форми та методи в процесі формування культури педагогічного менеджменту викладача непедагогічного профілю	Інтерактивні форми і методи формування культури педагогічного менеджменту
Спроба прогностичного аналізу основних тенденцій розвитку вищої освіти України на рубежі століть:	Тенденції розвитку вищої освіти України на межі століть: спроба прогностичного аналізу

Мета вступу наукової статті – показати, що дослідження є розвитком, продовженням або спростуванням визнаних положень, полемікою з іншими напрямками або окремими науковцями. У вступі визначають постановку проблеми та її актуальність, аналізують останні дослідження і публікації, в яких започатковано розв'язання означеної проблеми, окреслюють питання, яким присвячується стаття.

Для обґрунтування вибору теми та її актуальності використовують такі мовні засоби: *проблема ...має першорядне, наукове, теоретичне, практичне значення; проблема актуальна, цікава, доцільна, не втратила свого значення, актуальності тощо.*

Висвітлення актуальності не має бути багатослівним, головне – показати суть проблемної ситуації, що потребує вивчення.

Аналіз останніх праць, у яких розглянуто актуальне питання, важливий для розуміння предмета дослідження. В огляді літератури подають наукові джерела, що висвітлюють історію розвитку проблеми: теоретичні роботи, які повною мірою чи частково розкривають проблему, виокремлюють потребу у власному дослідженні.

Мовні засоби цього складника такі: *зуказаної, названої, цієї проблеми існує...; наявна значна кількість..., недостатня кількість публікацій, робіт, досліджень. Проблемі...присвячена значна кількість публікацій. Останнім часом цій проблемі надавалася значна увага у таких працях, як ... . Висвітлення проблеми знайшло відображення у монографіях, низці статей, дисертаціях... .*

Формулювання цілей статті уможливлює конкретизацію постановку завдань.

Наприклад: *Хоча останнім часом учені-лінгвісти, психологи, лінгводидакти спрямовували свої зусилля на оновлення й пошук шляхів формування культури мовлення учнів середньої загальноосвітньої школи, однак лінгводидактичний аспект удосконалення культури мовлення майбутніх учителів-словесників, які перебувають у білінгвальних умовах, ще чекає свого вивчення і удосконалення.*

В останнє десятиріччя з'явилися дисертаційні роботи (Л.Барановська, О.Бугайчук, А.Войцещук, Ю.Гулей, Ж.Горіна, Т.Мельник, Т.Окунович та ін.), присвячені проблемі навчання мови з урахуванням інтерференції рідної мови на процес засвоєння другої, робіт з удосконалення культури українського мовлення майбутніх учителів-словесників, які знаходяться у двомовному середовищі, обмаль. Відзначимо лише дослідження Т.Окунович, присвячене проблемі культури мовлення майбутнього учителя-словесника в умовах українсько-російської двомовності.

У пропонованій статті ми поставили за мету визначити найголовніші лінгводидактичні умови культуромовного підходу до підготовки майбутнього вчителя-філолога в білінгвальному середовищі (М.Пентилюк).

Для передавання мотивації актуальності теми і важливості дослідження використовують такі мовні кліше: *серед проблем, пов'язаних із...; Уважного ставлення дослідників останнім часом вимагає питання ...; заслуговує на особливу увагу... ; ... давно є на часі...;... фрагментарно висвітлювалася в...; не була об'єктом спеціального вивчення...*

Мету і завдання статті допомагають сформулювати такі мовні засоби: *окреслимо..., з'ясуємо...; мета статті – дослідити..., простежити, ... визначити..., підсумувати... здійснити опис, ... узагальнити..., ... вивчити..., ... систематизувати..., ... схарактеризувати..., ... експериментально перевірити...тощо.*

Основна частина наукової статті займає дві третини обсягу тексту. Усі міркування викладаємо так, щоб читач зрозумів суть запропонованих ідей. Використовуючи маловідомі терміни, обов'язко слід подати їх тлумачення. Факти, явища мають бути певним чином представлені, класифіковані, згруповані, описані й супроводжуватися відповідним коментарем.

Використання статистичних даних варто зробити максимально наочним, для цього потрібно не лише перерахувати джерела цих даних, а й подати відповідні пояснення (див. табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Подання статистичних даних у науковій статті

Неповний опис дослідної роботи у науковій статті	Повний опис дослідної роботи у науковій статті
Результати цілеспрямованої роботи з формування складових професійної компетентності в цілому оцінювалися на завершальному етапі. У кількісному вимірі наслідки роботи подані в таблиці 6.9.	Характер відмінностей між результатами у студентів експериментальних груп свідчить про поступовість, дотримання оптимального темпу процесу формування утворення. Як видно з табл. 6.9, у бакалаврів ЕГ зросли показники мовно-мотиваційної готовності: на високому рівні виявилось 9,3% (було – 2,6%), у той час, як у КГ – 4,7% (було – 1,9%), що свідчить про ефективність форм і методів роботи на цьому етапі.

Для розгляду історії та сучасного стану розроблення питання в науковій літературі дослідники культури наукової мови пропонують використовувати такі мовні звороти: *Прийнято вважати, що...;*

Загальновідомо, що...; Існуючі підходи щодо цього питання можна класифікувати так...; Цих поглядів дотримується (дотримуються)...

Виклад суті дослідження у статті містить такі мовні кліше: Є підстави вважати...; Умови та хід експерименту дозволяють висунути гіпотезу...; Перевіримо запропоноване припущення...; Матеріали обстеження дозволяють згрупувати (узагальнити, уточнити, конкретизувати)...

До лексико-граматичних засобів упевненості належать такі мовні звороти, як: безумовно, що...; є очевидним, що...; немає сумнівів щодо (чого?)...; ці факти переконують у (чому?)...; результати дослідження підтверджують справедливість (чого?)...

Критичні зауваження у статті допомагають виразити такі мовні кліше: не можна погодитися; навряд чи можна погодитися; є розбіжності в поглядах на...; автор припускається неточностей...; дискусійним питання (про що?)...

Готуючи висновки, перевіряємо узгодженість між назвою, метою, завданнями вступу. Водночас стежимо, щоб висновки не повторювали вступ. Саме висновки визначають, чи повноцінним був діалог автора статті з читачем, чи досягнута мета теоретичної або експериментальної розвідки. У висновках указують, що в результаті наукового дослідження і виконання завдань зібрано відповідний матеріал, пояснюють наукове і практичне значення роботи.

Наприклад: Таким чином, використання вчителем на уроці літератури у 5–8 класах різних типів історичних джерел допомагає зрозуміти зміст прочитаного, розкрити історичну основу сюжету твору, формує вдумливого і творчого реципієнта, а отже сприяє розумінню стилю письменника, є пропедевтичним етапом до сприйняття учнями в старших класах стилістичного аналізу художнього твору та самостійного дослідження художнього тексту (В.Сова).

Доцільно також подати чітке бачення перспектив наступних досліджень з відповідної проблеми.

Наприклад: Існує потреба в подальшому системному, комплексному вивченні засобів лінгвістичного механізму реалізації категорії комічного в прозових та поетичних текстах для дітей, у тому числі шляхом зіставного аналізу мовних засобів у творах різних авторів (М.Кудряшова).

Наступним етапом є самоконтроль виконаної роботи, який слід проводити на змістовому, логічному, мовностилістичному рівнях. Зокрема, потрібно з'ясувати, чи назва статті відображає основну ідею змісту, чи не є вона громіздкою (понад 10 слів); чи логічно вмотивована структура. Мова тексту має відзначатися точністю, ясністю, лаконічністю викладу. Спеціальні терміни необхідно вживати в їх точному значенні. Структура речень повинна бути прозрою, не громіздкою, що заважає сприйняттю матеріалу. Недоцільними є використання конструкцій розмовного стилю, виклад матеріалу від першої особи однини, вільне скорочення. Грамотний виклад роботи ґрунтується не тільки на нормах слововживання, орфографії, стилістики, а й пунктуації. Доцільно уважно переглянути розділові знаки при дієприслівникових зворотах, вставних словах, однорідних членах речення, у складних реченнях.

Огляд наукових статей підтверджує: наукова мова перебуває, на жаль, у критичному стані. Серед найпоширеніших мовних огріхів дослідники називають уживання термінів без урахування їх значення, засмічення української наукової мови іншомовними словами, сплутування значень слів, близьких за вимовою і написанням, порушення граматичних правил; схематизм, бездоказовість висунутих положень тощо.

Мовні огріхи – це відхилення від лексичної і синтаксичної поєднаності слів, словосполучень, самостійних речень.

Типовими мовними огріхами у наукових статтях є, зокрема, такі: некоректне називання автора наукової праці "він" чи вона; суржик – *опреділити (правильно – визначити), примінити (застосувати), вияснити (з'ясувати), не дивлячись на (незважаючи на), приведений на рисунку (показаний на рисунку); мовленнєва надмірність (багатослів'я) і мовленнєва недостатність (пропущені слова, потрібні для точного вираження думки).*

Серед типових мовних огріхів, виявлених у текстах наукових статей, – кальки. Наприклад, слово **слідуючий** – це калька російського слова "следующий", тому потрібно вживати слово *наступний (наступний день)*. Перед переліком або поясненням, розкриттям змісту чогось замість слова *наступний* слід уживати *такий*. Наприклад: *Об'єктами дослідження були обрані такі.*

Дослідники не радять без потреби використовувати кальку *необхідний* та похідні *необхідність*, *необхідно*. Це відповідники до російських слів «*необходимость*», «*необходимый*», «*необходимо*». Варто ширше послуговуватися українським словом *потрібний*.

Використання слів «*положення*» і «*стан*» у наукових текстах теж дискусійне. Коли йдеться про становище, стан, обставини, то вживання зрусифікованого слова *положення* не є нормативним, слід говорити: *стан справ*.

Російський учений О. Новіков слушно зауважує щодо статті як живого організму, котрий живе власним життям.

Дисертація – це оригінальне самостійне науково завершене дослідження, яке може сприяти вирішенню певної наукової проблеми (для кандидатської дисертації) або відкриттю нових напрямів у науці (для докторської дисертації).

Мовні засоби, що використовують для обґрунтування вибору теми та її актуальності, можуть бути такі:

проблема ...має першорядне, наукове, теоретичне, практичне значення; проблема актуальна, цікава, доцільна, не втратила свого значення, актуальності; важливого значення набуває питання ... .; однією з актуальних проблем ... сьогодні варто назвати .... Соціальне значення теми визначається... . Серед проблем, пов'язаних із..., уважного ставлення дослідників останнім часом вимагає питання ... . У зв'язку з... особливого значення набуває питання... . Зацікавлення проблемою зумовлене... . Тим часом відкритим залишається питання ... .

Зразок обґрунтування вибору теми та її актуальності

В умовах світових глобалізаційних та інтеграційних процесів, багатоманіття етносів, конфесій, мов і культур загострюється потреба в учителях з високим рівнем загальнолюдських цінностей, соціальної відповідальності, загальної і професійної культури, майстерним володінням комунікативними стратегіями і тактиками. Особлива роль учителя початкових класів, котрий глибоко усвідомлює свої національні корені і шанує культурні традиції інших народів, емоційним, пристрасним словом формує толерантну особистість молодих громадян Української держави з розвиненим мультикультурним світоглядом.

Провідну роль у навчанні й вихованні особистості відіграє мова. Європейський вектор розвитку освіти, обраний Україною у третьому тисячолітті, спрямований на врахування плюрилінгвалізму. Російська мова, згідно з ключовими позиціями ратифікованої нашою державою «Європейською хартією регіональних мов або мов меншин», є однією із 13 мов національних меншин України, і, відповідно до

Державного стандарту початкової ланки освіти, представлена в початковій школі з українською мовою навчання як предмет варіативного компонента. Акцент на мовленнєву, мовну, соціокультурну змістові лінії, врахування специфіки мовного простору сприяє більш якісному формуванню навичок грамотного, повноцінного володіння російською мовою в усіх видах мовленнєвої діяльності, в різних сферах комунікації, поглиблює знання, світогляд учнів інформацією про історію регіону, його культуру, літературу. З огляду на це важливою тенденцією у професійній освіті майбутнього вчителя початкових класів є білінгвальна (плюрилінгвальна) підготовка як один із напрямів розвитку професійної комунікативної компетентності з російської мови, що регламентовано Галузевими стандартами вищої освіти. Соціальний запит на комунікативну компетентність з російської мови майбутніх учителів початкових класів і потреби освітньої практики обумовлюють формування цієї складової у процесі професійної підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі (Л.Бірюк).

В *огляді літератури* подають наукові джерела, що висвітлюють історію розвитку проблеми: теоретичні роботи, які повною мірою чи частково розкривають проблему, виокремлюють потребу у власному дослідженні. Мовні засоби цього складника такі: *з указаної, названої, цієї проблеми існує...; наявна значна кількість..., недостатня кількість публікацій, робіт, досліджень; теоретичне обґрунтування ... знаходимо у студіях ... . До теорії ... не раз зверталися ... . Проблемам ... присвячені праці ... . Унаслідок спеціальних досліджень було з'ясовано, що ... . Учення про ... знайшло відображення в ... . Заслужовують на увагу і погляди на ... дослідника ... . Відомо, що... . Відомі способи... Широкого застосування набули....*

Наприклад:

Вирішенню проблем формування культури праці педагога, його здатності до усвідомленої педагогічної дії, самостійної пізнавальної діяльності сприяють дослідження В.Кременя, І.Зязюна, Н.Ничкало, О.Пехоти, М.Солдатенка, Л.Хомич. Українськими і зарубіжними дослідниками розробляються теоретичні основи побудови навчальних посібників для вищої школи, вимоги до змісту, структури, оформлення, функції, оцінки якості (Т.Балихіна, В.Безпалько, Н.Волошина, І.Лернер, А.Коржуєв, В.Краєвський, В.Попков, Н.Тализіна, Д.Чернілевський та ін.). Означені праці слугують методологічною основою **статті, мета** якої – розглянути структурно-змістове наповнення навчальних книг, що підготовлені потужним колективом дослідників Центру освітніх технологій Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського (керівник – О. Пехота).

Мета дослідження – це уявлення про результат роботи. Мету визначають на основі більш конкретного, детального опису теми дослідження.

Для формулювання мети дослідження використовують такі конструкції: *дипломна робота присвячена вивченню, розгляду, дослідженню, опису, вирішенню...; Метою пропонованої статті є спроба окреслити перспективи вивчення ..., враховуючи сучасні підходи до аналізу... . Метою цієї статті є встановлення специфіки ... . У статті проаналізуємо ..., що допоможе глибше зрозуміти... Метою нашого дослідження є уточнення поняття про ... .*

У педагогічних дослідженнях пропонують **гіпотезу** (припущення), яку необхідно довести в основній частині. Це можлива відповідь на питання, яке міститься у проблемі, тобто це очікуваний результат за дотримання певних умов. Мовні засоби припущення такі: *система роботи ... набуде ефективності, якщо; вивчення специфіки майстерності письменника ... сприятиме формуванню читацького інтересу, підвищуватиме читацьку культуру дітей за умов...*

Завдання дослідження в сукупності повинні давати уявлення, що слід зробити для досягнення мети. У науковій роботі формулюють, як правило, від 3 до 5–7 завдань. Серед мовних засобів оформлення завдань переважають дієслова *вивчити, дослідити, описати, проаналізувати, розглянути, визначити, встановити, обґрунтувати, виявити, перевірити, довести, показати, апробувати* та ін., а також іменники *фактори, підходи, роль, доцільність, форми, методи, прийоми, технології, критерії, особливості* та ін.

Для досягнення поставленої мети і розв'язання завдань у роботі виокремлюють **методи**. Це шляхи, способи досягнення поставленої мети і завдань дослідження, своєрідні науково обґрунтовані алгоритми застосування визначених, у т.ч. розумових дій та операцій для пізнання предмета дослідження. Вибір методу залежить від предмета дослідження, спеціальності, за якою виконується наукова робота, а також від дослідницької мети.

У наукових педагогічних роботах застосовують *теоретичні* та *емпіричні* методи.

До теоретичних методів відносять такі:

- *історико-структурний* (для висвітлення основних компонентів дослідження на різних етапах історичного розвитку країни);
- *хронологічний* (дає змогу розглянути предмет у часовій послідовності);

- *діахронний* (для дослідження якісних змін у системі в межах визначених історичних періодів розвитку);
- *структурно-системного аналізу* (з метою теоретичної розробки проблеми);
- *термінологічного аналізу* (для визначення базових понять дослідження);
- *метод наукової ідентифікації й порівняльного аналізу* архівних та літературних джерел із метою забезпечення достовірності одержаних результатів;
- *прогностичний* для поширення висновків, здобутих у результаті аналізу використаних джерел;
- *аналізу дисертаційних праць.*

Емпіричні (від гр. *empeiria* – досвід; ґрунтується на досвіді) методи такі:

- *спостереження* (для виявлення стану проблеми в педагогічній теорії і практиці; як правило, складається з таких етапів, як сприйняття, констатація, опис певного явища з допомогою словників);
- *анкетування* (для виявлення стану проблеми в педагогічній теорії і практиці; проводиться на основі питань в усній чи письмовій формі);
- *метод експертного опитування /оцінок* (спеціально організоване збирання суджень, оцінок і пропозицій компетентних фахівців з певної галузі знань, їх аналіз, систематизація, формулювання виважених висновків; такий метод дає можливість об'єктивно охарактеризувати явище, яке вивчається);
- *метод педагогічного моніторингу* (від лат *monitor* – остережний)
- *система постійних спостережень, оцінювання і прогнозів зміни стану* якого-небудь природного, соціального об'єкта;
- *педагогічний експеримент* (від лат. *experimentus* – спроба, досвід) – метод наукового дослідження, який припускає втручання у природні умови існування предметів і явищ, повторює визначені сторони предметів і явищ у спеціально створених умовах з метою їх вивчення.

Методологічна основа – це основне, вихідне положення, на якому базується наукове дослідження.

Наприклад: Загальною методологічною основою дисертації О.Переломової "Ідіостиль Валерія Шевчука" є лінгвістична концепція

О.О.Потебні про слово як засіб апперцепції; концепція В.В.Виноградова про мовну особистість; вчення Г.О.Винокура і Б.О.Ларіна про естетичну функцію художнього слова.

Наукова робота обов'язково має бути скерована на одержання нових знань в обраній галузі. У дисертації важливо показати відмінність одержаних результатів від відомих раніше, описати ступінь новизни, то ж тут бажані такі мовні одиниці: *уперше одержано, удосконалено, дістало подальший розвиток*. Кожне наукове положення пропонується формулювати чітко, виокремлюючи його основну сутність і зосереджуючи особливу увагу на рівні досягнутої новизни. Наукове положення має читатися і сприйматися однозначно. Не бажано вдаватися до викладу наукового положення у вигляді анотації.

Практичне значення дослідження. У цьому пункті вказують на практичну користь отриманих результатів дослідження в навчальному закладі чи на виробництві. Для магістерських робіт, дисертацій важливо подати короткі відомості (довідку) про впровадження результатів дослідження із зазначенням назви організації, в яких здійснена апробація системи вправ, завдань, методики тощо.

У першому (описовому) розділі міститься огляд праць вітчизняних та зарубіжних науковців з означеної проблеми. Схожі позиції дослідників можна позначити перерахуванням прізвищ авторів.

Можливі такі мовні формули:

Цієї ж позиції дотримуються...; Протилежну думку висловлює ...; Слід (важливо, необхідно) відзначити (зауважити, зазначити, звернути увагу, підкреслити, указати, виділити той факт, що...); спочатку, насамперед, перш ніж, після того як, наприкінці, перед тим, як;

автор розглядає, розкриває, висвітлює, порушує, розв'язує, торкається проблеми, занурюється у проблему, зупиняється на проблемі; вважає, відзначає, що; пише, що; підкреслює, що; справедливо вказує на те, що;

автор стверджує, аналізує, характеризує, переконливо доводить, порівнює, зіставляє, з'ясовує, підкреслює, посилається на, наголошує на важливості, формулює, виходить з того, що;

автор переконаний, обґрунтовує, схвалює, поділяє погляд, накреслює перспективу;

автор припускає; висловлює припущення, пропонує;

автор заперечує, стверджує, ігнорує, дорікає, критикує, не підтверджує висновки словами, спростовує, критично ставиться, ставить завдання, підтверджує висновки фактами, причину вбачає у тому, що.

Огляд літератури закінчується висновками і пропозиціями стосовно завдань, які необхідно дослідити в контексті виконуваної роботи. Мовні кліше цього складника такі:

Нам видається, що...; Ці обставини дають нам підстави припускати, що...; Усі це дозволяє висловити нам наступні припущення: ...; Спинимось (зупинимось) докладніше на...,

Перейдемо до розгляду..., Продовжимо розгляд...; розглянемо.

90-ті роки позначені творчими пошуками науковців у галузі...; Узагальнивши найвагоміші здобутки вітчизняного і світового мовознавства, українські ... запропонували власне бачення і суто авторське тлумачення ...;

Урахування українськими вченими здобутків зарубіжних дослідників стимулювало нові підходи до...;

На початку ХХІ ст. виразною стає тенденція до ...; Як засвідчує аналізований матеріал;

За нашим спостереженням, найпомітніші зміни відбулися в...; Упродовж останніх десятиліть активізувалося вивчення...;

Суттєво також, що...; Наукова зацікавленість цією проблемою цілком обґрунтована.

У другому (аналітичному) розділі подають загальну методiku проведення дослідження. У третьому розділі (наступних розділах) – реалізацію програми дослідної роботи (для педагогічних робіт). Показниками **зв'язку** слугують такі мовні кліше: як уже було сказано, показано, згадано, відзначено; як [уже] зазначалося, згадувалося, підкреслювалося вище; відповідно до..., згідно з цим, у зв'язку з цим, у зв'язку зі сказаним вище; зазначений, вищезгаданий, вищеописаний.

Показники вираження **часової співвіднесеності і порядку викладу**: по-перше, по-друге, по-третє..., перше, друге, третє..., насамперед, передусім, перш ніж, після того як, наприкінці, перед тим, як; перш за все, в першу чергу, спочатку, тепер, попередньо, раніше, поряд з цим, надалі.

Показники вираження **причини й наслідку, умови й наслідку**: тому, тоді, тим самим, тому що, оскільки, завдяки тому, що; звідси

впливає, зважаючи (з огляду) на це, через це, через те, що; у зв'язку з цим, відповідно до цього, згідно з цим, у цьому (такому) разі (випадку), зважаючи на те, що, з огляду на те, що; за цих (таких) умов, на цій підставі.

Показники вираження **заперечення, зіставлення і протиставлення**: *але, а, же, однак, проте, у порівнянні з..., на відміну від..., навпаки, з одного боку..., з другого (іншого) боку..., разом з тим, водночас, тим часом, також, подібно до цього, аналогічно.*

Наприклад:

Вивчення лексики в історичному аспекті належить до актуальних завдань сучасного мовознавства. У галузі історичної лексикології в Україні дослідження ведуться у кількох напрямках, серед яких основними є вивчення мови давніх пам'яток та аналіз різних тематичних груп лексики. І це закономірно, адже останнім часом значно посилився інтерес до такої складної галузі мовознавства, як семантика... Проте зважаючи на відкритий характер і практичну неосяжність словникового складу мови, його аналіз, як правило, проводиться на обмеженому матеріалі, що формується в результаті семантичного або тематичного членування лексики (Г.Пашковська).

Ступінь вірогідності повідомлення засвідчують такі мовні одиниці: *очевидно, безумовно, без сумніву, безперечно, напевне; доповнення, уточнення, ілюстрація до сказаного, виділення окремого випадку: водночас, зокрема, крім того, щоправда, наприклад, як-от, точніше, зауважимо, також, головним чином.*

Наприклад: Дослідження, безумовно, належить до по-справжньому творчих робіт, які збагачують погляди на роль компетентнісного підходу в освіті... До новаторського оригінального самостійного дослідження висловимо, швидше, не зауваження, а побажання, врахування яких увиразнило б високий рівень викладу наукового матеріалу...

Важлива вимога до **загальних висновків** – стислість, чіткість, ґрунтовність. Відповідно узагальнюють власні спостереження, оцінюють результати, одержані під час дослідження, вказують ступінь досягнення поставленої мети, виконання завдань, пропонують рекомендації стосовно практичного використання здобутих результатів. У висновках не варто повторювати зміст вступу, основної частини, висновки до розділів.

Пишуть висновки за допомогою таких мовних кліше:

узагальнено результати проведеного дослідження ...; відзначено, що ...; з'ясовано, що; дослідження показало ...; зіставний аналіз ... уможливорює ...; таким чином, отже, можна зробити висновок, що...; відтак, узагальнюючи сказане; з розглянутого можна зробити такі висновки;

зважаючи на викладене вище, підсумовуючи, є підстави твердити, що; викладене вище дозволяє нам стверджувати, що ... . Висунуте нами припущення, що ..., знайшло підтвердження у проаналізованому матеріалі: ... . Викладене підтверджує спостереження дослідників, що в процесі ... . Проаналізований матеріал дозволяє твердити про ... . Це підтверджує загальновідому тезу про те, що ...

Доцільно звернути увагу на оформлення ілюстрацій. Іноді в дисертаціях пишуть мал., тобто малюнок, що не відповідає вимогам. Слово *малюнок* пов'язують лише з кольоровим (живописним) зображенням. Під ілюстраціями, що являють собою зображення графічні або схематичні, треба писати рис., тобто рисунок. Це слово походить від давнього *рґза* — обрис.

Наприклад: Засобами професійного саморозвитку визначено: самовиховання, самоосвіту, самовдосконалення в поєднанні з практичною професійною діяльністю [139, с.85] (Рис.1.2).

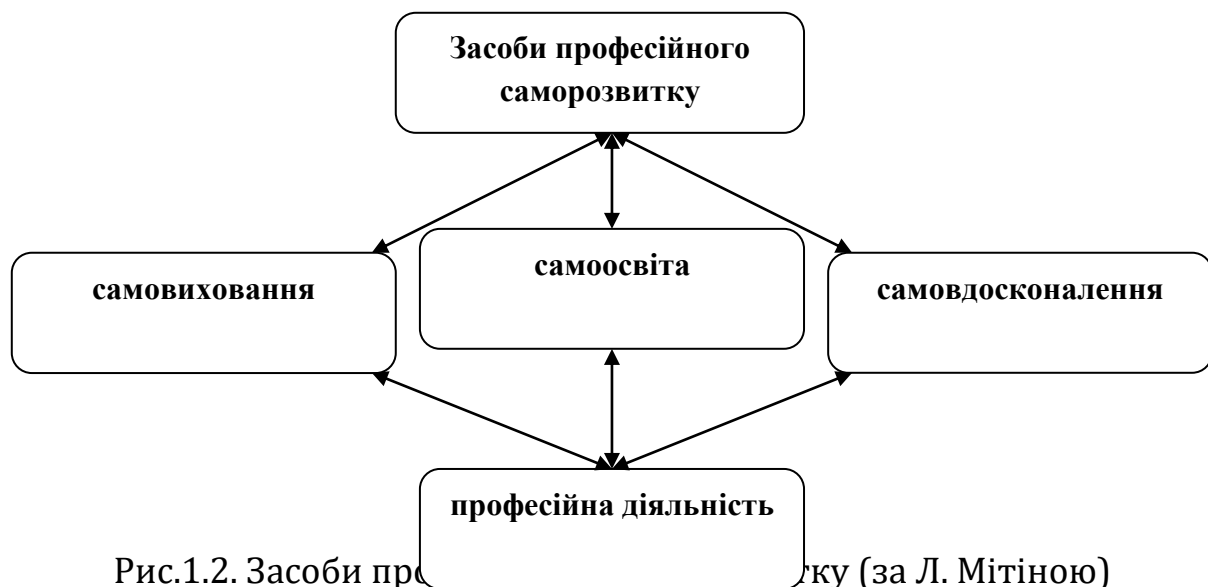

Рис.1.2. Засоби професійного саморозвитку (за Л. Мітіною)

Монографія (від грецьк. *μονος* — один, єдиний і *γραφειν* — писати) — це наукова праця у вигляді друкованої книги, в якій ґрунтовно розкривається і досліджується одна або кілька наукових тем, що тісно пов'язані між собою, одержано переконливі висновки.

Монографія — це опис наукових результатів, отриманих як особисто автором, так і іншими авторами, натомість дисертація — це опис нових наукових результатів, отриманих автором особисто. Дисертація має чітко визначену структуру і характеризується відповідними правилами

оформлення, яких необхідно обов'язково дотримуватися. До монографії таких чітких вимог не ставлять.

Дисертацією є рукопис, який в обмеженій кількості примірників зберігають у Національній бібліотеці імені В.Вернадського та бібліотеці вищого навчального закладу чи наукової установи, де відбувався захист. Монографію видають у фаховому видавництві України накладом не менше 300 примірників (такий наклад є обов'язковим для здобувачів наукового ступеня «доктор наук») і розсилають у бібліотеки вищих навчальних закладів та чи наукової установі. Це дає можливість більшій кількості читачів прилучитися до наукового пошуку дослідника.

Монографії поділяють на наукові і практичні.

Наукова монографія характеризує науковий внесок здобувача і може розглядатися як кваліфікаційна наукова праця, що відповідає основному змісту дисертації. Обсяг індивідуальної монографії здобувача наукового ступеня доктора наук, яка зараховується як дисертація, має становити не менше 10 авторських аркушів у галузі технічних і природничих наук і не менше 15 авторських аркушів у галузі гуманітарних і суспільних наук.

Вимоги до наукової монографії такі:

- наявність рецензій двох докторів наук з відповідної спеціальності;
- наявність рекомендації вченої ради науково-дослідної установи або вищого навчального закладу;
- наявність міжнародного стандартного номера ISBN.

Автором монографії зазвичай виступає один учений. Існують і колективні монографії. Недоліками таких колективних книг є, як слушно зауважує Ю.Сурмін, недостатній зв'язок питань, що вирішуються, із загальним об'єктом дослідження. Це перетворює монографію у збірник статей за темами, які узгоджуються недостатньою мірою.

Наукова рецензія є вторинним мовленнєвим жанром. Цей жанр виник у XIX – на початку XX ст. з метою забезпечити оперативне реагування на наукові досягнення, спеціальний текст-аналіз певного наукового джерела (або джерел), що розрахований на певне коло фахівців. Наукова рецензія виконує функції *інформування*, тобто ознайомлення з науковим твором, *осмислення та оцінювання* певного наукового знання в науковому соціумі. Виділяють також прагматичну та

рекламну функції рецензії, якщо необхідно зацікавити аналізованим твором потенційних читачів.

Характерними рисами наукової рецензії є абстрактність, узагальненість, підкреслена логічність (послідовність, зв'язність викладу), точність, оцінність, відсутність емоційно забарвлених слів, стислість. Автором рецензії, як правило, є фахівець тієї ж галузі або спорідненої, до якої належить і рецензований документ.

У тексті наукової рецензії мають знайти місце такі компоненти: коментар основних положень, узагальнена аргументована оцінка, висновки про значення роботи. Основні тематичні блоки рецензії: автор, уявний адресат, зміст, призначення.

Об'єктом наукової рецензії виступають монографія, навчальний посібник, підручник, студентська наукова робота. Оцінюванню підлягають такі характеристики, як повнота, глибина, всебічність розкриття теми, новизна та актуальність поставлених завдань і проблем, коректність аргументації і системи доказів, достовірність результатів, переконливість висновків. Ця робота є доволі складною, відповідальною і вимагає від рецензента, окрім достатнього вільного часу, високого професіоналізму, сформованості умінь вести уявний діалог з автором твору або читачами.

Для означення предмета аналізу, актуальності джерела варто скористатися такими висловами: *в рецензованій роботі... ; важливість рукопису незаперечна; в аналізованій статті, у рукописі книги; робота присвячена актуальній темі.; актуальність книги зумовлена...; звернення до цієї проблеми є актуальним.*

Короткий зміст наукового джерела можна схарактеризувати з допомогою таких мовних кліше: *дослідження складається зі вступу, ... розділів, висновків, ... додатків; на початку дослідження (статті, монографії) автор указує на...;*

Позитивна оцінка наукової роботи виражається такими мовними засобами:

дослідження відомого методиста – одна з перспективних спроб осмислення...;

безумовно, достоїнством роботи є;

праця відзначається багатим фактичним матеріалом, ...нестандартним підходом до аналізу порушених проблем;

теоретичні положення ілюструються різноманітним літературним матеріалом;

думка про ... формулюється автором чітко (ясно, доказово, впевнено);

заслугою дослідника є...; виразною особливістю рукопису є відхід автора від сухого академізму;

достатньо обґрунтовано, з урахуванням численних наукових джерел та рефлексії власного досвіду викладацької діяльності подано концепцію;

аналіз книги в цілому засвідчує: автор виявив глибокі знання фахової літератури, творчий підхід;

автор справедливо (слухно) зазначає,.. аргументовано обґрунтовує,.. чітко визначає, детально аналізує, ретельно розглядає, уважно простежує, доказово критикує..;

ідея автора ... досить продуктивна (плідна, оригінальна, новаторська)..;

аргументовано й переконливо розкривається змістове наповнення зокрема таких ключових понять, як.

Негативна оцінка наукового продукту може бути висловлена так: автору не вдалося показати, що...; автор залишає без відповіді такі питання, як ...; викликає сумнів теза автора про те, що ...;серед недоліків дослідження – надмірна (невиправдана) категоричність висновків автора.

У висновках можуть бути використані такі кліше: отже, аналізована робота має важливе значення для ...; висновки автора доказові; заслугою автора варто вважати новий підхід до вирішення...; науково-методичний посібник є оригінальним за своїм задумом, глибоким за повнотою висвітлення.

Призначення наукового джерела можуть супроводжувати такі мовні кліше: Книга може бути корисною для учнів філологічних класів середньої школи, слухачів Малої академії наук;

стане добрим помічником студентам, магістрантам вищих педагогічних навчальних закладів, викладачам вищої школи, вчителям-словесникам;

рецензована монографія надасть конкретну допомогу викладачам, студентам вищих педагогічних навчальних закладів, учителям й учням гімназій;

рецензований рукопис навчального посібника пропонується до друку і використання в навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів.

Наукова рецензія зазвичай характеризується виявом особистісного начала, що призводить до використання різних мовних одиниць, за допомогою яких рецензент виявляє себе як мовна особистість. О.Баженова, М.Котюрова виділяють такі різновиди оцінних мовних засобів рецензій: **аксіологічний** (містять такі словосполучення, як *високий рівень, гарний зразок, блискуча ідея*); **ментальний** (емоційно-інтелектуального характеру: *раціональний підхід, тонкий аналіз, сильне враження*; психолого-інтелектуального характеру: *важливий внесок, серйозна спроба*), **прагматичний** (академічна праця, сучасна постановка).

Р. Зорівчак у рецензії на книгу Андрія Содомори «Студії одного вірша» використовує такі авторські мовні кліше:

Вагомість цієї книжки для українського перекладознавства значна. У ній автор ділиться своїм багаторічним досвідом дослідження та перекладання лірики Горація...

Детально досліджуючи різномовні переклади окремих шедеврів світової літератури, автор пропонує і власні варіанти...

Прикметне те, що жанр книжки визначити нелегко. Це не класична есеїстика, а спроба дружньої розмови з читачем... Книжка виховує уважного читача, автор живо ділиться з ним своїм баченням і своїм міркуванням щодо багатьох перекладознавчих проблем, намагаючись навчити його відчувати Слово, робити власні висновки... Автор акцентує на необхідності дуже прискіпливо досліджувати текст.

Студіюючи книжку А. О. Содомори, натрапляємо на дуже цікаві, завжди аргументовані твердження, як ось...

На тлі сучасної затермінологізованої літератури книжка голубить душу кожного словолюба надзвичайно гарною формою викладу, прозорою і зрозумілою мовою, намаганням про найскладніше сказати найпростішим способом.

Науковий відгук – це різновид наукової рецензії. Такий відгук складає на підставі вивчення дисертації та праць здобувача, опублікованих за темою дисертації, офіційний опонент. Цей науковий жанр характеризується більшою стандартизованістю, чітким дотриманням визначених державною атестаційною комісією вимог. Обсяг відгуку від 2–3 до 5–7 сторінок (для кандидатських і докторських дисертацій).

У відгуку мають знайти місце відповіді на такі питання:

- актуальність обраної теми з урахуванням її тісного зв'язку із державними чи галузевими науковими програмами, пріоритетними напрямками розвитку науки й техніки;
- ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації;

- ключові проблеми дослідження;
- значення рецензованого дослідження для науки і практики;
- достовірність основних результатів, новизна, повнота їх викладу в наукових фахових виданнях;
- можливі конкретні шляхи використання результатів дослідження;
- дотримання вимог щодо мовного оформлення дисертації;
- відповідність змісту дисертації спеціальності, за якою вона подана до захисту);
- ідентичність змісту публікацій й основних положень дисертації.

У відгуку на кандидатську дисертацію важливо вказати, що ця праця є завершеною, в ній отримані нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності вирішують конкретну наукову задачу, або в якій отримані нові науково обґрунтовані теоретичні і (чи) експериментальні результати, що в сукупності є суттєвими для розвитку конкретного напрямку певної галузі науки.

У відгуку на докторську дисертацію необхідно повно й аргументовано довести, які конкретно нові науково обґрунтовані результати в певній галузі науки отримані, що ці результати в сукупності вирішують важливу наукову проблему; які отримані нові науково обґрунтовані розробки в певній галузі науки, що забезпечують розв'язання значної прикладної проблеми; які отримані нові науково обґрунтовані теоретичні і (чи) експериментальні результати, що в сукупності є значним досягненням для розвитку конкретного напрямку певної галузі науки.

Головний критерій відгуку – критичний підхід до наукового продукту. Від ретельності експертизи, аргументованості і повноти висновків опонента значною мірою залежить оцінка дисертації спеціалізованою вченою радою, об'єктивність рішення щодо присудження наукового ступеня.

У науковому відгуку можуть бути використані такі мовні кліше для:

- позначення предмету аналізу й актуальності теми: *в рецензованій роботі...; робота присвячена актуальній темі...; актуальність теми зумовлена...; цілком очевидно, що;*
- характеристики викладу змісту: *дослідження складається зі вступу, ... розділів, висновків, ... додатків;*

– позитивного оцінювання наукової роботи: *достойнством роботи є; робота цінна тим, що в ній представлені різні підходи до; думка про ... формулюється автором чітко (ясно, доказово, впевнено); автор виявив уміння аналізувати, систематизувати, узагальнити матеріал....; робота вирізняється ... значним фактичним матеріалом, ... оригінальним підходом до аналізу та вирішення поставлених завдань, ... високою інформативністю; автор справедливо (слухно) зазначає,.. аргументує,.. чітко визначає, детально аналізує, ретельно розглядає, уважно простежує, доказово критикує...;*

– дискусійних питань наукової роботи:

дослідження не позбавлене певних дискусійних моментів;

Занадто категоричними, на наш погляд, виглядають твердження автора про те, що...

Варто відзначити певні дискусійні моменти...

Деякі положення автора залишаються бездоказовими, зокрема й такі...

У роботі відчутно не вистачає ілюстративного та фактичного матеріалу, тому висновки автора здаються дещо некоректними

На підтвердження цієї тези автор наводить кілька аргументів (прикладів, даних), які не завжди переконливі...

4.5. Культура усного фахового мовлення

Усна форма наукового мовлення покликана забезпечити чітке сприйняття словесної форми. Цьому слугує інтонація, темп вимови, паузи. Усне наукове мовлення може бути як підготовленим наперед (доповідь, лекція) і непідготовленим (розмова, бесіда). Підготовлене усне мовлення характеризується більш чіткою структурною організацією, натомість непідготовленому властива спонтанність: висловлювання формується зазвичай певними порціями, поєднаними як паузами, так і своєрідними заповнювачами пауз (слова типу *е-е, гм, ну*) для обдумування подальшого ходу висловлювання.

Приємне враження на слухачів справляє інтонація, мелодика мови дослідника, змістовна, образна, виразна і зрозуміла. Важливу роль при цьому відіграє різноманітність тональних рисунків, чистота і ясність тембру, гнучкість, рухомість, адаптивність, емоційна насиченість фрази і сугестивність (здатність голосу навіювати емоції і впливати на поведінку адресата).

Чітка вимова слів указує на внутрішню дисципліну, натомість нечітка й "розпливчата" – свідчить про невпевненість. Занадто голосне і квапливе мовлення створює враження нав'язування певної позиції, а занадто тихе і повільне мовлення може заважати краще сприймати смисл тексту. Своєрідне поєднання певних інтонаційних елементів у мовленні (збільшення інтенсивності голосу, різнотемпова структура фраз, емотивні інтонації, інтонації важливості тощо) засвідчує індивідуальний інтонаційний стиль.

Індивідуальний інтонаційний стиль – це інтонаційна манера, в основі якої вибір варіантів інтонаційних одиниць (інтоном).

Важливе значення для дослідника мають, зокрема, інтонації важливості, які допомагають виділити головну інформацію, волюнтативні інтонації, що надають мовленню спонукального характеру.

Для усного наукового мовлення важливу роль відіграє наголос. Залежно від засобу виділення наголос буває *словесний*. Це виділення складу). *Логічний* наголос використовують для підкреслення найбільш важливого у відповідній мовній ситуації слова в реченні: **Перспективи науки**, **авторитет кожного вищого навчального закладу визначаються провідними науковими школами і видатними вченими**).

Емфатичний наголос (від грец. виразність) надає виділеному логічним наголосом емоційності та експресивності: *Шанована Богом і людьми, дорога і близька серцю, наша Нелле Григорівно!*).

Фразовий наголос характеризується виділенням нової інформації, поданої в реченні, певною синтагмою: *Ваші праці /, Ваше Слово / випромінює потужну інтелектуальну та емотивну енергію, бо **коріння його**/ від славних пращурів/, від батька і матері/, від учителів, / які допомогли Вам зійти на вершину державного/ і все ж **насамперед** /- людського визнання*).

Досвідчені ритори добре знають, що запитувати доповідача можна тільки під час фразової паузи. В українській мові наголос динамічний, вільний і рухомий, однак маємо добре пам'ятати правила наголошування слів. О.Сербенська радить, зокрема, звертати увагу на наголос числівників другого десятка: *одина́дцять, двана́дцять, трина́дцять, чотирна́дцять*.

В іменниках з префіксом ви- наголос подає на префікс: *ві́няток, ві́падок, ві́писка, ві́клик*, натомість *вимóва, видавні́цтво*.

У трискладових іменниках віддієслівного походження наголос падає на той склад, на якому він є в інфінітиві (*читáння, питáння, навчáння, писáння, завдáння*), а в двоскладових – на закінчення (*знáння, зва́ння, але: вмíння, вчéння*).

Деякі слова мають подвійне наголошування при єдиному лексичному значенні (алфа'віт, алфаві'т; апо'строф, апостро'ф; за'вжди, завжди'). Варто пам'ятати і слова, що однаково пишуться, але різні за звучанням і значенням (омографи): *шко'да* (жаль) і *шкода'* (марно); *а'тлас* (географічний) і *атла'с* (тканина); *вида'ння* (поліграфічне) і *видання'* (дівчина на виданні); *лі'карський* (похідне від *лікар*) і *ліка'рський* (похідне від *ліки*).

Іменники на позначення території, утворені за допомогою суфікса -**щина**, зберігають наголос власної назви або назви мешканців: *Ки́їв – Ки́ївщина, Полта́ва – Полта́вщина, Су́мщина, Микола́ївщина, Оде́щина, Донéччина, Ві́нниччина*, але *Галичи́на*.

Чітка системність у наголошуванні є в займенниках: *цього́, того́*, але якщо з'являється прийменник, у багатьох займенників наголос зміщується на основу (*до цього́, до того́*).

У словах іншомовного походження наголос переважно нерухомий: *діа́лог – в діало́гу – діало́зі, адво́кат – адвока́та – адвока́тів*.

Готуючи наукову доповідь, пам'ятаймо, що:

- дзвінкі приголосні в кінці слова або складу не оглушуються (*книжка, досвід, рідко, могли, раз*);
- літера *г* передає звук *г* (*обґрунтування, ґрунтовний, Гюґо*), натомість літера *г* – щілинний *г* (*моноґрафія, геній, гіпотеза*);
- шиплячі звуки вимовляються твердо (*навіщо, чому, причина*, а не *навіщо́, чьому́, причі́на*);
- літера *щ* передає звуки *шч*: *вищий, що* (а не *висший, шо*);
- буквосполучення *дж, дз* передають злиті звуки (*заходжу, гудзик, піджак, кукурудза*).

Поширеними засобами милозвучності мови є чергування *у – в, і – й* (*у 2009 році..., досягнення у сфері науки, в інституті*), натомість в іншомовних словах та в деяких словах переважно книжного походження такого чергування немає: *до університету, уклали угоду*.

Чергування **із — зі** має певні семантичні відмінності: причинові та просторові відношення передаються частіше сполученням *зі + іменник*:

зі сміху, зі столу, зі сходу; означальні відношення або просторові, спрямовані назовні, передаються сполученням *із + іменник: вправи із синтаксису, завдання із стилістики*.

Вимова запозичених слів наближена до джерела їх походження: звук [і] після іншого голосного обов'язково йотується: *інтуїція* [інтуїц'і́йа]; буквосполученню іє завжди відповідає звукосполучення [і́йе]: *клієнт* [кл'і́йент].

Треба говорити Ганс, Гельмут, Гофман, Йоганн, але Геґель (Hegel), Гюґо (Hugo), Гете, Кельн.

Усне наукове мовлення, як і писемне, нормоване і регламентоване, однак норми тут дещо інші. Мовець стежить, щоб мовлення було логічним і зв'язним, вибираючи для вираження думки відповідні слова, невеликі за довжиною речення. Однак усним науковим жанрам (виступам, доповіді, повідомленню, лекції, дискусії, полеміці) часто властиві і незакінчені висловлювання, наявні елементи вагання, сумніву тощо.

Наприклад: Дякую за запитання /, шановний Григорію Петровичу!// У дослідженні / враховані основні проблеми, що характеризують Болонський процес // . Так /, організаційно-педагогічна модель університетської освіти/ Миколаївського державного гуманітарного університету / ім. П. Могили передбачає / та зорієнтована на створення умов –м-м-м для навчання студентів в університетах закордоном/, зарахування здобутих кредитів/ та продовження навчання зі студентською групою після повернення.

Ознаками усного наукового мовлення є незворотність, часто непідготовленість, більш яскраво виражена модальність. Враження на слухачів справляє інтонація і мелодика мови дослідника, тому важливо дотримуватися орфоепічних норм, якнайширше користуватися засобами милозвучності, слідкувати за тим, щоб мовлення було логічним і зв'язним.

Ефективною апробацією результатів наукового дослідження на наукових конференціях та семінарах виступає наукова доповідь і науковий виступ.

Наукову доповідь (текст може бути викладений до 20 сторінок) пропонують для пленарних засідань. Науковий виступ (4- 7 сторінок) готується на секційні засідання наукового заходу. Участь у таких заходах слугує гарною перевіркою професійної мовнокомунікативної, стилістичної компетенції дослідників.

Виділяють кілька різновидів наукової доповіді:

- *тематична доповідь* (подає розгорнутий виклад певної наукової проблеми);
- *інформаційна доповідь* (пропонує інформацію про стан справ у відповідній галузі наукової діяльності);
- *звітна доповідь* (узагальнює результати роботи науково-дослідних колективів).

Успіх наукової доповіді залежить від лінгвістичних і екстралінгвістичних факторів: стрункої логіко-композиційної побудови мовлення, доказовості, аргументованості, уміння взаємодії з аудиторією, використовувати різні прийоми прилучення й активізації уваги, високої мовної культури доповідача, мовних (метафори, тропи, фігури, фразеологізми, приказки) і позамовних (поза, манери, жести, міміка) засобів виразності, техніки мовлення.

Наукова доповідь і виступ, як зазначають українські лінгвостилісти Л.Мацько і Л.Кравець, повинні відповідати таким основним критеріям: правильності, відповідності мовним нормам, смислової адекватності, відповідності змісту виступу реальності, комунікативної адекватності (ефективності), відповідності досягнутих результатів поставленої мети.

З-поміж принципів побудови доповіді і виступу Любов Спанатій виділяє такі, як:

- принцип стислості, компактності (прагнення виразити максимальну за обсягом інформацію мінімальною кількістю усіх мовних засобів);
- принцип послідовності (передбачає послідовний виклад матеріалу);
- принцип цілеспрямованості (композицію слід будувати в такій послідовності: проблема – тема – теза – аргумент – мета);
- принцип нарощування зусилля (темп мовленнєвого впливу на слухачів зростає поступово шляхом наведення аргументів і фактів);
- принцип результативності (виступ повинен мати висновок, певні рекомендації).

На *етапі інтенції* формують задум і визначають мотивацію виступу (чого автор очікує від цього заходу), тему, мету, ідею, обсяг інформації, виробляють концепцію. Така концепція містить бачення автора, його оцінку, від чого залежить добір аргументів і мовних засобів. Оратору

важливо опрацювати значну кількість матеріалу з різних джерел (монографій, наукових журналів, у т. ч. іноземних, інтернет-джерел), перш ніж використати його в доповіді. Тема наукової доповіді, виступу має бути зрозумілою, водночас неперевантаженою і відображати зміст промови, зацікавлювати й активізовувати увагу слухачів.

На *етапі диспозиції* складають план виступу, в якому чітко визначають порядок і розташування частин виступу. Визначають проблеми дискусійного характеру, добирають фактичний матеріал, прогнозують можливі запитання слухачів і відповіді. Вступ має пробуджувати інтерес слухачів, основна частина є логічним продовженням питань вступу, презентує авторське бачення проблеми, у висновках узагальнюють основні думки та ідеї виступу. Особливу увагу звертають на висновки, у яких слід підбити підсумки виконаної роботи. Недоліками логіко-композиційної структури доповіді є нерівномірність складових і відсутність зв'язку між ними, порушення логічної послідовності у викладі, декларативність і бездоказовість тексту.

На *етапі елокуції* здійснюють стилістичне оформлення наукової доповіді (виступу), перевіряють матеріали на відповідність логіці викладу, точності інформації, чинним мовним (мовленнєвим) нормам. Залежно від індивідуальних особливостей доповідача, досвіду і рівня ораторської майстерності він пише текст або лише план до нього. Досвід показує: краще виступати, орієнтуючись на текст. Це справляє враження вільного володіння матеріалом і додає впевненості. До того ж написаний текст можна заздалегідь перевірити, виправити, покращити.

У вступі, в якому підкреслюють актуальність обраної теми, формулюють основні питання доповіді, доречними є такі синтаксичні конструкції: *Тема нашої доповіді...; Проблема ...не була ще предметом спеціального розгляду...; Предметом нашого дослідження є ...; У доповіді зупинимося на таких питаннях...*

В основній частині, де викладають власне бачення проблеми, бажані такі мовні кліше, як: *розглянемо наступну проблему; хочемо звернути вашу увагу на таке ..; перейдемо до наступного питання; зупинимося на окремих моментах; цінність отриманих результатів полягає в...*

У висновках можливі такі конструкції: *унаслідок проведеної роботи ми дійшли висновку; нами експериментально доведено, що...; доповідь не претендує на вичерпне висвітлення питання.*

Виступ має вирізнятися точністю, простотою, доречністю і зв'язністю. Зв'язність тісно переплітається із психологічними процесами розуміння. На перший план виступає чітка структура тексту і «ланцюгові» прийоми: формулювання завдання (*«зупинимося на таких аспектах...»*); резюме (*«Отже, я розповів про три аспекти...»*); переходи від одної частини до іншої *«ще більш важливим...»*, *«Тепер розглянемо це в іншій площині»*, *«Отже, приходимо до висновку»*).

Повтор слова показує тісний зв'язок між реченнями, дає можливість виграти час в пошуках наступного слова, заповнює проміжок, водночас може створювати надлишковість і багатослів'я. Риторичне питання максимально реалізує семантико-комунікативну спрямованість повідомлення, розвиток основної думки, доказовість, аргументацію, дає можливість установити контакт з аудиторією.

Текст опановують риторично, тобто виділяють місця, де необхідні психологічні або логічні паузи. Паузи бувають *міжфразові* (між сусідніми висловлюваннями), *міжситагменними* (між кількома словами у висловлюванні), *гезитаційні* від лат. вагатися (у будь-якому місці для відбиття вагання щодо подальшої побудови мовленнєвих одиниць), *психологічні*. За нормами етикетного мовлення, запитувати доповідача можна тільки під час фразової паузи.

Уміння користуватися паузами – один із складників мистецтва мовлення. Насамперед важливо навчитися робити паузи після риторичного запитання, завершення теми, щоб перевести подих. В українському мовленні іноді чуємо подовжені або розтягнені голосні звуки або слова для заповнення пауз (*так, ось, значить, розумієш*).

Наступний етап підготовки – це меморія. Читання вголос допоможе перевірити написаний матеріал, провести хронометраж, внести необхідні уточнення і виправлення. Слід позначити ключові слова, цифри записати буквами, перебудувати за потреби складні синтаксичні конструкції на прості речення, увести дієслова *з'ясуємо, простежимо, розглянемо, охарактеризувати, уточнимо, пояснимо, відзначимо, порівняємо, зіставимо; розмежуємо, продемонструємо*, що виконують функції контакту. При цьому варто враховувати рівень підготовки аудиторії, обізнаності слухачів із предметом виступу.

Акція (публічне виголошення) доповіді відзначається контактом з аудиторією. Виступ доцільно почати із встановлення зорового контакту

з присутніми, перші фрази промовити, звертаючись до залу, а не читаючи текст. Виступаючи, потрібно говорити впевнено і зрозуміло, відчуючи аудиторію. Для досягнення ефекту індивідуального спілкування (безпосереднього спілкування з присутніми) фахівці з риторики радять уникати мовленнєвих штамів, властивих офіційно-діловому стилю, водночас працювати над мовними зворотами, які увиразнять інформацію.

Учені виокремили спеціальні прийоми привернення й утримання уваги слухачів: прийом співучасті – використання дієслів першої особи множини (*зазначимо, зупинимось на таких аспектах*); прийом навіювання (апелювання до спільності професійних, соціальних інтересів); прийом текстового очікування (подається спочатку факт, а відтак його пояснення); прийом психологічної паузи (5-7 секунд) між блоками наукової інформації; прийом парадоксальної ситуації – одна подія розглядається з різних боків; прийом постановки проблемного питання (формулювання на початку виступу (доповіді) проблемного запитання і пошук відповіді на нього впродовж виступу спільними зусиллями зі слухачами); прийом використання фактичного матеріалу, засобів наочності, прикладів (залучення статистичних даних, таблиць, графіків, наведення прикладів-ілюстрацій з метою поглиблення уяви слухачів і глядачів про предмет наукового діалогу).

Важливу роль відіграє різноманітність тональних рисунків, чистота і ясність тембру, гнучкість, рухомість, адаптивність, емоційна насиченість фрази і сугестивність. Чітка вимова слів указує на внутрішню дисципліну, нечітка, "розпливчаста" – свідчить про невпевненість оратора; занадто голосне і квапливе мовлення створює враження нав'язування позиції, дуже тихе й уповільнене – заважає сприйняттю смислу тексту.

Виступ має тривати чітко визначений час (за 10 хвилин можна прочитати матеріал, розміщений на 4 сторінках машинописного тексту через два інтервали), або на одну-дві хвилини менше (не більше!) за регламентований.

Після виголошення наукової доповіді (етап релаксації) корисно проаналізувати змістовий і композиційний аспекти тексту крізь призму спілкування з аудиторією, сприйняття адресатом, характер концентрації уваги; з'ясувати причини ослаблення уваги слухачів, ефективність прийомів контакту з аудиторією.

Досвідчені лектори виділяють такі мовні недоліки усного наукового мовлення: вживання слова у невласливому йому значенні; нерозрізнення відтінків значень синонімів (*знаменитий – відомий – великий – видатний*); порушення лексичної або граматичної поєднуваності (*відігравати роль, завдяки старанням*); змішування паронімів (*тема і тематика, діалектний і діалектичний, ефектний і ефективний*); плеоназм, тавтологія, надлишковість (*значить, так сказати, власне кажучи, розумієте*); заповнювачі пауз («ну», «ось», «от», «значить», «так сказати» тощо); вживання штампів і шаблонів, канцеляризмів (*на сьогоднішній день*); уживання слів іншого стилістичного забарвлення; використання жаргонізмів, діалектних або просторічних слів; неправильний порядок слів, багатослівність; зловживання іноземною термінологією і поняттями, що ускладнюють сприйняття головної думки; складних речень, у яких кількість слів перевищує 14-15 (такі фрази не сприймаються, а зміст губиться за складністю граматичної конструкції).

Отже, є потреба читати доповідь вголос, уявляючи аудиторію. Це дає можливість відчувати, що в тексті звучить непереконливо, незрозуміло, де необхідно внести зміни.

Мовленнєва практика свідчить: важливо не лише готувати виступи, а й слухати наукові доповіді. При аудіюванні доповіді необхідно визначити в ній головне за зміною інтонації, темпу, голосу, паузами, які завжди передують висновкам, риторичними і проблемними питаннями; усвідомити зміст почутого, максимально лаконізуючи інформацію, але без втрати головного і цінного в ній; відкидати другорядне, надлишкове та ін.

У наукових джерелах добре описано і особливості культури аудіювання доповіді. Розглянемо деякі з порад. Сприймаючи на слух наукову інформацію, намагаємося:

- визначити в ній головне за зміною інтонації, темпу, голосу, за паузами, які завжди передують висновкам, за риторичними і проблемними запитаннями;
- переробити зміст почутого, максимально лаконізуючи інформацію, але без втрати головного і цінного в ній;
- відкидати неголовне, надлишкове; уникати фраз, що дублюються;
- - переконструювати речення.

Отже, підготовка, тренування, впевненість, зміна інтонації, темпу мовлення, тембру голосу, паузи – усе це буде «живим» тільки тоді, коли означена проблема дійсно хвилює вас.

Проведена на відповідному рівні конференція не лише підтверджує належний рівень виконаної наукової роботи, а й представляє учасника наукового діалогу, полілогу, дискусії як мовну толерантну особистість. Особливостями наукового діалогу є наявність мовця й активного слухача, зверненість на адресата, підготовленість учасників, серед характерних мовних ознак – ситуативність, еліптичність, перевага розповідних і питальних речень, речень-заперечень. Характерною ознакою дискусії є наявність єдиної теми, її завдання – досягнення учасниками згоди стосовно означеної проблеми.

Значну увагу дискусії і діалогу приділяли Сократ, Платон, Аристотель. Видатні грецькі філософи вважали, що пізнання та розкриття сутності проблеми неможливе без урахування думки іншої людини. Дискусії Платона ґрунтувалися на розробленні системи аргументів (доказів). Поширеними способами аргументування в дискусіях були "супровідні" методи: ілюстрації, конкретизації за допомогою фактів, аналогії, знаходження суперечностей тощо.

Дискусії середніх віків полягали в різноаспектному розгляді питання. Організатором дискусії був лектор, який обирав тезу і заперечення, Кожному з учасників необхідно було аргументами підтримати тезу і відповісти на питання.

У курсі риторики, запропонованому Феофаном Прокоповичем, подано такі поради щодо проведення дискусії: дуже важливо глибоко вивчити питання, з якого буде дискусія, а також погляд на нього супротивника; кожен має піклуватися про ясність мови, уникати всього, що робить її темною і двозначною; не треба зловживати прикрасами та показним блиском – це завжди викликає підозру в хитрощах, відшукати істину можуть лише простота й щирість; слід думати про те, що буде відповідати на запитання опонент, передбачати його відповіді; насамперед необхідне суворе і старанне дослідження власних тез – на істинність, на помилки; варто дотримуватися миру і дружньої прихильності між тими, хто сперечається.

Український музикознавець і фольклорист Дмитро Ревуцький радив: коли хочеш переконати слухача або читача у правдивості

запропонованої теми, необхідно, щоб слово твоє було зрозумілим, тема – переконливо обґрунтованою, мовлення – багатим, правильним і приємним; той, хто прагне бути бажаним співрозмовником, повинен багато знати, особливо історію, філософію, етику, естетику.

Підготовка наукової дискусії охоплює такі етапи:

1. Визначення орієнтовних меж теми дискусії. Перевірка чіткості і зрозумілості слів та понять теми, проблеми, у разі потреби – використання наукових і словниково-довідкових видань.

2. З'ясування основних структурних компонентів дискусії та їх ролі в обговоренні означеної теми: початок (встановлення контакту із співрозмовниками; окреслення мети, проблем і актуальності дискусії; активізація уваги); інформування (виклад інформації в обраний спосіб: повідомлення, пояснення, опис, характеристика); власне дискусія: аргументація (коректне наведення доказів на захист сформульованих тез) і контраргументація (коректне наведення доказів для нейтралізації антитез, заперечень, непогоджень із співрозмовником); прийняття рішення і підбиття підсумків.

3. Визначення джерел інформації з дискутованої теми й ознайомлення з ними.

4. Порівняння різних підходів, вибудовування власного погляду на дискутовану проблему або приєднання до певної тези чи позиції автора.

5. Проектування своїх дій як учасника дискусії: прогнозування вірогідних заперечень і зауважень співрозмовника, можливих контраргументів і оптимальної форми реакції на них з метою переконання.

6. Визначення можливих варіантів завершення дискусії, вибір найдоцільнішого.

7. Аналіз своєї мисленнєво-мовленнєвої діяльності під час дискусії.

Для участі в науковій дискусії важливо виробляти уміння ставити запитання, зіставляти і порівнювати факти, давати оцінку подіям, робити висновки; приєднуватися до висловленого погляду; припиняти розмову чи змінювати її напрям; висловлювати прохання, згоду чи незгоду; встановлювати контакт із співрозмовником, підтримувати його увагу тощо. Важливо дотримуватися постулатів англійського філософа-лінгвіста Пола Грайса, що ґрунтуються на таких принципах: 1) принцип кількості («Не говорити більше чи менше, ніж потрібно для виконання поточних цілей діалогу»); 2) принцип якості («Не говорити того, що

вважаєш хибним або для чого не маєш достатніх підстав»); 3) принцип відношення («Не відхиляйся від теми»); 4) принцип способу («Висловлюйся ясно», «Уникай незрозумілих виразів, уникай неоднозначності, будь лаконічним, будь організованим»).

Манера проведення дискусії відрізняється (в ідеалі) високою культурою поведінки, неупередженості і вимагає від сторін високого рівня компетентності щодо предмету спору. Як складний вербальний аргументаційний процес, дискусія є різновидом наукової суперечки, тобто словесного змагання між двома або кількома особами щодо певного наукового питання, за якого кожна із сторін доводить свою думку.

Предметом суперечки є положення і судження, що підлягають обговоренню шляхом обміну різними поглядами. За кількістю учасників виділяють суперечку-монолог (людина сперечається сама із собою), суперечку-діалог (суперечка двох осіб), суперечку-полілог (суперечка між кількома чи багатьма особами).

Залежно від мети суперечки російські лінгвістки Людмила Введенська і Людмила Павлова розрізняють *суперечку для пошуку істини* (приносить задоволення учасникам, розширює знання про предмет суперечки, зміцнює віру у власні інтелектуальні сили); *суперечку для переконання* (з метою переконати опонента в чомусь, схилити на свій бік, зробити одностайним); *суперечку для перемоги* (для самоствердження учасника суперечки); *суперечку заради суперечки* (для задоволення примхи, пихи одного з учасників).

Мистецтво суперечки вимагає певного досвіду і майстерності. Успіх суперечки та її продуктивність значною мірою залежить від рівня культури, ерудиції, життєвого досвіду, а також знання правил публічної суперечки (чітко визначати предмет і свою позицію у суперечці; не відходити від головних положень суперечки, з повагою ставитися до інших учасників суперечки, зберігати витримку і самовладання).

Під час суперечки використовують різні синтаксичні конструкції для передавання сумніву у достовірності формулювань співрозмовників (*Ваше положення про ... здається мені дещо сумнівним; Шановний пане, ці аргументи не зовсім переконливі, підтвердіть, будь ласка, фактичним матеріалом*); спростування аргументів іншого учасника (*Уявімо, що Ви отримали позитивний результат, тоді як пояснити те...; Ці факти, як*

показують проведені нами спостереження, не підтверджені); доказ антитези (Вважаю за потребу навести такі приклади; Підтвердженням цьому є публікація ...).

Ефективним засобом як переконання, так і формування нових поглядів вважають також полеміку (від гр. *polemikos* – войовничий) – тип дискусії, метою якої є утвердження певних цінностей з використанням коректних прийомів. При спільних рисах дискусія і полеміка мають відмінні риси. Метою дискусії є з'ясувати й зіставити різні погляди та досягати певного ступеня згоди між учасниками або спільного рішення стосовно теми дискусії, мета полеміки – захистити й утвердити власну думку через спростування думки супротивника. Учасниками дискусії є опоненти, полеміки – її суперники, конкуренти.

Тему дискусії формулюють заздалегідь, засоби і прийоми дискусії повинні бути коректними і прийнятними для всіх учасників; у полеміці допускають експресивність, ситуативність. Усі усні жанри наукової комунікації вимагають досконалого володіння словом, правильного і доречного використання його виражальних засобів.

Основне в науковій дискусії – фахове обговорення проблеми. Виступи учасників часто кваліфікують як виступи-запитання і виступи-відгуки. Виступ-запитання є розгорнутим міркуванням полемічного характеру, що містить відповідь на одне або кілька запитань. Під час формулювання питань використовують такі синтаксичні конструкції: *як давно ви займаєтесь цим питанням (цією проблемою)...; що ви маєте на увазі, коли говорите...; чим ви можете обґрунтувати вашу позицію щодо...; мене цікавить питання використання, застосування... в...; якою методикою (якими методами, матеріалами) ви користуєтесь для (під час)...*

У виступі-відгуку представлена авторська позиція стосовно проблеми, що розглядається учасниками дискусії. Він може мати такі синтаксичні формули: *цікаво було почути...; без сумніву, доповідач переконливо виклав суть проблеми; хочу зауважити, що...; практика підтверджує, що... тощо.*

Під час наукової дискусії важливо дотримуватися і принципу «комунікативної співпраці», що виявляється в коректності висловленої критики й етичному оформленні негативної оцінки, яку за науковим етикетом слід пом'якшувати.

Отже, наукові заходи уможливляють апробацію отриманих результатів і водночас стимулюють потребу в подальшому фаховому саморозвитку. Під час наукових діалогів, дискусій виробляються самостійність, оригінальність висловлювання, вміння обґрунтовувати чи спростовувати хибні думки, опановується мистецтво аргументованої полеміки. У такий спосіб дослідник набуває професійного досвіду, відбувається його суспільне визнання в середовищі фахівців.

Питання для самопідготовки

1. Провести пошук джерел у пошуковій системі Google за ключовими словами теми.

2. Укласти бібліографію актуальних (останні 5 років) наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних (не менше 50% усіх джерел) науковців з теми, що вивчається (10-20 найменувань).

3. Укласти перелік періодичних видань у галузі педагогіки / педагогіки вищої школи / порівняльної педагогіки вищої школи, що влучені до міжнародних наукометричних баз даних Scopus, Web of Science, з теми, що вивчається.

4. Ознайомитися з вимогами до наукових досліджень, що публікуються у даних виданнях та розробити покрокову програму підготовки такого дослідження до публікації з теми, що вивчається.

5. Укласти бібліографію актуальних наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців з проблеми, що вивчається (10-20 найменувань).

6. Укласти словник термінів з проблеми, що вивчається.

7. Укласти порівняльну таблицю визначень ключових слів теми.

Завдання для самопідготовки

1. Запишіть основні тези вебінару Проєкту сприяння академічній доброчесності в Україні – SAIUP. Які із пропозицій Наталії Шліхти для Вас найбільш цінні?

- «Мистецтво академічного письма: практичні поради» від Наталії Шліхти, який відбувся 4 квітня 2020 року, доступний на YouTube-каналі проєкту тут <https://www.youtube.com/watch?v=TYtYgZDEVpE>

2. Які поради вебінару Проєкту сприяння академічній доброчесності в Україні – SAIUP «Аргументативне есе: поради і приклади» від Марти

Томахів, який відбувся 14 квітня 2020 року, доступний на YouTube-каналі проекту тут <https://www.youtube.com/watch?v=FEUhEEijD7M> Ви враховуєте у своїй дослідницькій діяльності?

3. Наведіть різні приклади оформлення цитат у статтях. Лексико-граматичні конструкції для оформлення власного бачення проблеми. Мовні засоби для передачі впевненості, критики, незгоди, спростування, припущення.

4. Поредагуйте науковий текст (складіть порівняльну таблицю): перша колонка – текст із виділенням кольором виявлених мовних недоречностей; друга колонка – виправлений текст.

Особистість, рівень її освіти та культури – це вихідний пункт і результат нової парадигми сталого розвитку людства, що зазначено у прийнятій Конвенції ООН та підтримано Україною як напрям дії на ХХІ ст. У цих умовах особливої значущості набувають теоретично-методологічні, соціально-психологічні та організаційно-педагогічні аспекти проблеми гуманістичного розвитку випускників закладів вищої освіти, зокрема майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту, їх професійно-педагогічної підготовки.

Професійно-педагогічна підготовка майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту все більше спрямовується на досягнення високого рівня професійної кваліфікації, здатності до неперервного розвитку, відповідності сучасним вимогам щодо кадрового забезпечення галузі. Провідними сутнісними характеристиками професійно-педагогічної підготовки сучасних фахівців з фізичного виховання та спорту є ціннісне ставлення до здоров'я громадян, підвищення рівня їх рухової активності, створення умов для трансляції цінностей фізичної культури і спорту, їх перенесення на культуру навчально-виховної й фізкультурно-спортивної діяльності, відношення до побуту, відпочинку тощо, сприяючи тим самим удосконаленню культури суспільства. Тому професійно-педагогічна підготовка майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту набуває сьогодні особливого значення, оскільки впливає на фізичне і духовне оновлення суспільства.

Важливе значення для ефективної професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту має якість вищої фізкультурної освіти, що обумовлює як ступінь їхньої професійно-педагогічної підготовки, так і особистісний, світоглядний та

громадянський розвиток. Ці засадичні ідеї відображені в концептуальних положеннях нормативних документів, зокрема, Законів України, «Про вищу освіту» (2014), «Про вдосконалення вищої освіти» (2019), «Про фізичну культуру і спорт» (2018), Постанові Кабінету міністрів «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року», Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (2010), Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013).

У контексті вищої фізкультурної освіти науковцями розкрито теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту (О. Ажиппо, О. Базильчук, Ю. Бойчук, М. Данилевич, Л. Демінська, Т. Дерека, М. Дутчак, Є. Захаріна, Л. Іванова, Р. Клопов, Г. Кондрацька, Т. Круцевич, Ю. Лянной, О. Міхеєнко, Є. Приступа, А. Сватъєв, Н. Степанченко, Л. Сущенко, О. Тимошенко та ін.). Вчені вказують, що традиційна вітчизняна система підготовки фізкультурних кадрів із вищою освітою потребує модернізації шляхом зміни її структури та змісту (Л. Сущенко), пошук нових систем освіти, більш демократичних, диверсифікованих і результативних з позицій інтересів суспільства на основі нової освітньої парадигми (Н. Степанченко), доводять, що найбільш перспективними шляхами побудови моделей професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту є використання аксіологічного (Л. Демінська), акмеологічного (Т. Дерека), культурологічного (Г. Кондрацька) підходів, які найбільш повно відбивають специфіку професійно-педагогічної підготовки й особливості подальшої професійної діяльності майбутніх фахівців галузі фізичної культури і спорту.

Вивчення практики роботи закладів вищої фізкультурної освіти засвідчило, що сучасний стан професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту не відповідає потребам особистості й суспільства. Вважаємо, що в сучасних умовах необхідно вести пошук вирішення проблеми професійно-педагогічної підготовки за допомогою нового науково обґрунтованого підходу, заснованого на основі взаємозв'язку акмеологічного і культурологічного підходів у підготовці висококваліфікованих професіоналів.

Розділ 5

АКАДЕМІЧНА КУЛЬТУРА Й ЕТИКА У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ, НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІРИ

Мета заняття

Сприяти розвитку системи знань про інноваційні підходи щодо формування академічної культури, діяльності міжнародних організацій з питань академічної порядності й етичної поведінки в дослідженнях концептуальні основи, академічної доброчесності в сучасному науковому середовищі, морально-етичні цінності дослідника.

Питання

- 5.1. Інноваційні підходи щодо формування академічної культури: концептуальні основи.
- 5.2. Міжнародні організації з питань академічної доброчесності й етичної поведінки в дослідженнях.
- 5.3. Наукова доброчесність у науковому середовищі.
- 5.3. Морально-етичні цінності дослідника.

Виклад питань

5.1. Інноваційні підходи щодо формування академічної культури: концептуальні основи

Для реалізації міждисциплінарних аспектів у формуванні академічної культури дослідників доцільно дотримуватись положень інноваційних підходів.

Зокрема, системно-суб'єктний підхід дає змогу розглядати цей процес як системно цілісний і процесуально неперервний, в органічній єдності загального, особливого, індивідуального.

Рівень загального враховує сучасні тенденції, вітчизняний і зарубіжний досвід; рівень особливого відображає специфіку докторської підготовки дослідників, зумовлену характером навчально-пізнавальної, науково-дослідницької, соціально-управлінської діяльності з метою професійної та академічної мобільності.

Рівень індивідуального передбачає створення дієвих акмеологічних стимулів професійного й особистісного розвитку, активізації механізмів

самоздійснення, самореалізації дослідника через запровадження сучасних педагогічних технологій.

Системний підхід дозволяє досліджувати академічну культуру як множину взаємопов'язаних інтегративними зв'язками компонентів.

Важливу роль відводимо аксіологічному підходу (аксіологія з грецьк. *axia* – цінність, *logos* – слово), що якісно збагачує наукові погляди на роль текстів, дискурсів, що розвиває пам'ять, увагу, уяву, «мовомислення і мовотворення» (Л. Мацько¹⁷²).

Лінгвоаксіологія (від грец. *Αξία* – цінність і *λόγος* – слово, поняття) – новий науковий напрям, що вивчає цінності, які визначають спрямованість людської діяльності, мотивацію людських вчинків, відображені в мові, та їхню оцінну семантику.

Застосування аксіологічного підходу дозволяє вибудовувати суб'єкт-суб'єктні стосунки між учасниками дослідницького процесу, сприяє здатності до самовизначення у світі культури і культурної ідентифікації, прагненню до життєтворчості.

Зокрема, аксіологічний контекст концептів освіта, академічна культура розглядається дослідниками в межах лінгвістичної та педагогічної аксіології, що поєднують філософські, соціологічні, історичні та культурологічні, лінгвістичні засади формування системи цінностей.

Для аналізу інновацій в освіті доцільно застосовувати також і лінгвопраксеологічний підхід, що ґрунтується на принципах праксеології: якість, успішність, продуктивність, результативність, ефективність. Натепер активізується, зокрема, праксеологічний аспект концептосфери *освіта*, основними семами якої є *успіх, ефективність, результативність* праці, що може бути зумовлено як глобалізацією, так і ментальними особливостями культури.

У довідникових джерелах поняття «праксеологія» (грец. *praxis* (дія, практика), *praktikos* – діяльний; лат. *praxeus* (дія) і *logos* – слово, вчення) означає «знання про дії», пізнання практики в її філософському розумінні, отримання загальної інформації про людську діяльність, галузь соціологічних досліджень, що вивчає методику розгляду різних дій або їх сукупності під кутом зору ефективності; науку, що вивчає історичні типи

---

¹⁷² Мацько, Л. І. (2009). Українська мова в освітньому просторі : [навч. посіб.]. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 607 с.

і види практики – раціональні форми організації людських дій, що спрямовані на зміну природи, суспільства і самої людини. Поряд використовують і термін лінгвопрагматика (грецьк. pragma – дія; pragmatos – справа); так називають галузь мовознавства, що вивчає мову в соціальному, ситуативному контексті (Дет. див.¹⁷³).

Дослідження вчених у другій половині ХХ століття були покладені в основу теорії ефективної діяльності («вправної життєдіяльності») Т. Котарбінського (1886-1981). Польський вчений визначив праксеологію як загальну теорію ефективної організації діяльності, дисципліну, що синтезує дані різних наук, які відносять до організації праці, як «граматику дій», що у практичному відношенні з'ясовує шляхи і засоби підвищення продуктивності праці в кількісному і якісному смислах. Завдання праксеології, довів Т.Котарбинський¹⁷⁴),- на основі широких узагальнень акумуляції історичного досвіду обґрунтувати і виробити норми максимальної доцільності діяльності. Положення праксеології використовуємо у дослідженні академічної культури дослідника.

Урахування праксеологічного підходу передбачає залучення учасників до ефективного діалогового спілкування українською та іноземними мовами у процесі презентації матеріалів та результатів дослідження, зокрема, в межах міжнародного академічного співтовариства.

У формуванні академічної культури дослідників враховуємо також положення текстово-жанрового, когнітивно-візуального підходів, сутність яких полягає в оволодінні майбутніми дослідниками когнітивно-дискурсивними вміннями, уміннями операційної обробки і моделювання академічних текстів різних жанрів; розробки освітніх проєктів засобами цифрових технологій, і наративно-цифрового підходу, що дозволяє застосувати метод нетнографії для виявлення й опису наявності Інтернет-сервісів і ресурсів, які пропонують цифрові наративи та програмне забезпечення щодо їх створення.

---

¹⁷³ Семенов, О. М. (2017). Етнолінгводидактична культура учителя у праксеологічному вимірі. Рідне слово в етнокультурному вимірі : зб. наук. праць. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич : Посвіт, 2017. С.461–471.

¹⁷⁴ Котарбинский, Т. Избранные произведения. М. : Издательство иностранной литературы, 911 с.

5.2. Міжнародні організації з питань академічної доброчесності й етичної поведінки в дослідженнях

Питання академічної порядності й етичної поведінки в дослідженнях – предмет діяльності міжнародних організацій, у яких визначено пріоритети академічної порядності й етичної поведінки в дослідженнях, вимоги академічних цінностей (академічну свободу, відкритість, толерантність, солідарність та діалог).

Серед таких організацій:

- -Міжнародний Центр академічної доброчесності (<http://www.academicintegrity.org/icaai/home.php>), Центр Академічної Чесності США, Міжнародна Асоціація Університетів при UNESCO (http://www.iau-aiu.net/sites/all/files/Ethics_Guidelines_FinalDef_08.02.13.pdf),
- Європейська університетська асоціація (<http://www.eua.be/>), Рада міжнародних шкіл (<http://www.cois.org/>),
- -Національний центр університетів та бізнесу Великої Британії (http://www.ibe.org.uk/userassets/publicationdownloads/ibe_cihe_report_ethics_matters.pdf).

Міжнародний центр академічної чесності охоплює 250 установ, 1 500 представників із 21 країни (станом на 2014).

В університетах функціонують центри, відділи академічної безпеки, працюють спеціальні сторінки про плагіат на офіційних веб-сайтах (Університет західних губернаторів, Університет Масачусетса, Масачусетський технологічний інститут, CurtinUniversity (Австралія).

Досвід формування академічної культури молодих дослідників в університетах Європи за дослідницько зорієнтованою моделлю узагальнено у звіті Ліги Європейських дослідницьких університетів (LERU). Зокрема, увагу акцентовано на технології дослідницького веб-журналу (Університетський коледж Лондона, University College London, The Graduate School; <http://www.grad.ucl.ac.uk/>); формуванні компетентностей ефективного академічного письма; інноваційного менеджменту та лідерства (K.U. Leuven University, Нідерланди; <https://www.kuleuven.be/personeel/competentieprofiel/index.htm>).

5.3. Наукова доброчесність у науковому середовищі

Академічна доброчесність (academic integrity) – це моральний кодекс та етичні правила наукового та освітнього співтовариства.

У статті 48 Закону України «Про освіту» (2017) поняття «академічна доброчесність» означено як сукупність принципів, правил поведінки учасників освітнього процесу, спрямованих на формування самостійної і відповідальної особистості, спроможної вирішувати завдання відповідно до освітнього рівня з дотриманням норм права та суспільної моралі. Поняття академічної доброчесності включає такі складники, як запобігання шахрайству, фальшуванню та плагіату; підтримка академічних стандартів; чесність і ретельність у дослідженнях та науковому видавництві.

Дослідники зазначають, що академічна чесність відображає рівень розвитку культури і суспільних цінностей, а також є визначальним показником якості освіти, результативності професійної підготовки, відображенням ефективності, відповідальності усіх суб'єктів освітнього процесу. А.Артюхов наголошує, що в закладах вищої освіти дотримання основ академічної чесності має стати складеною інституційною політикою¹⁷⁵. (Artyukhov and Liuta, 2017).

В Європі основні положення стосовно формування напрямів академічної чесності було виокремлено ще у 1988 році в документах Великої Хартії університетів. У рамках Болонського процесу у 2004 році у Бухаресті відбулася Міжнародна конференція з питань академічної чесності, результатом якої було підписання Бухарестської Декларації з етичних цінностей та принципів вищої освіти в Європейському освітньому просторі¹⁷⁶.

У Бухарестській декларації етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі¹⁷⁷ зазначається, що академічна культура для кожного закладу «... повинна активно і постійно підтримувати — через заяви про місії, інституціональні хартії та кодекси академічної поведінки — ті цінності, норми, практики, переконання та висновки, які створюють в інституціональній спільноті етос, який ґрунтується на принципах поваги гідності людини, її фізичної і психічної цілісності, навчання впродовж життя, поліпшення знань та підвищення якості, інклюзивної освіти, представницької демократії, заохочення активної громадянської

---

¹⁷⁵ Artyukhov, A., Liuta, O. (2017). Academic integrity in Ukrainian higher education: values, skills, actions. *Business Ethics and Leadership*, 1(1), 34-39. Doi: 10.21272/bel.2017.1-04

¹⁷⁶ Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region. Режим доступу : http://www.iau-aiu.net/sites/all/files/Bucharest_Dec_0.pdf.

¹⁷⁷ Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region. Режим доступу : http://www.iau-aiu.net/sites/all/files/Bucharest_Dec_0.pdf.

позиції та недискримінації...Автономія вищих навчальних закладів... не повинна використовуватися ними як привід для того, щоб ухилитися від відповідальності перед суспільством за послідовне забезпечення суспільного блага...»¹⁷⁸.

У документі окреслено цінності академічної культури, з-поміж яких виділимо академічну свободу, моральну і соціальну відповідальність дослідників за результати досліджень; прагнення наукових товариств до співпраці на світовому рівні; наукову, дослідницьку етику; позитивну емоційну взаємодію суб'єктів дослідницької діяльності; самовідданість праці.

У розділі «Цінності та принципи» Декларації визначені роль академічної етики, культури та спільноти (academic ethos, culture and community), академічна доброчесність в процесах викладання та навчання (academic integrity in the teaching and learning processes), демократичне та етичне керівництво та управління (democratic and ethical governance and management), дослідження, що базуються на академічній доброчесності та соціальній відповідальності (research based on academic integrity and social responsiveness)¹⁷⁹. У документі зазначається, що «...кожен член академічної та освітньої спільноти повинен прагнути до чесності і поширювати це прагнення на інших учасників освітнього та наукового процесу, послідовно утримуючись від брехні, шахрайства, крадіжок та інших форм нечесної поведінки, що викривляють парадигму освіти і науки....».

В університетах створюються «Кодекси честі», в яких подано основні правила для оцінки науковцями своєї діяльності та діяльності колег з етичної позиції. Зокрема, розроблені «Етичний кодекс» Національною Освітньою Асоціацією, «Етичний кодекс членів Фулбрайтівського товариства України» (2007), Європейська хартія для науковців (2005), «Кодекс рекрутації академічних працівників», що охоплюють вимоги та правила академічної чесності.

У «Кодекс рекрутації академічних працівників» сформульовано вимоги щодо набору кадрів до університетів Європейського Союзу.

---

¹⁷⁸ Академічна чесність як основа сталого розвитку університету /Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. Політики; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова К.; Таксон, 2016. 234 с. Режим доступу: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03797720500083922?journalCode=chee20>

¹⁷⁹ Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region. Режим доступу : http://www.iau-aiu.net/sites/all/files/Bucharest_Dec_0.pdf.

У 2009 р. схвалено проєкт Етичного кодексу ученого України й акцентовано, що український учений зобов'язаний усвідомлювати свою відповідальність за характер інтерпретації здобутих знань ¹⁸⁰.

У 2012 р. Міжнародною Асоціацією університетів розроблено «Керівництво для інституційних Кодексів етики в галузі вищої освіти» (2012), де означено незалежне, прозоре, справедливе оцінювання якості виконання завдань, рівні можливості усіх учасників, регулярне звітування стосовно стану виконання дослідження.

Європейський кодекс дослідницької доброчесності (European Code of Conduct for Research Integrity) (2017) ¹⁸¹ Загальноєвропейської асоціації академій наук містить такі тези: надійність у забезпеченні якості наукового дослідження, відображене у побудові, методології, аналізі, використанні ресурсів; чесність у розробці, виконанні, рецензуванні, звітуванні та оприлюдненні дослідження у прозорий, чесний спосіб; повага до колег, учасників дослідницького процесу; відповідальність за дослідження від ідеї до публікації, за управління та організацію дослідження, за навчання, наукове керівництво і наставництво та ін.

«Кодекс академічної доброчесності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (2019)» ¹⁸² визначає такі цінності академічної чесності:

- порядність та чесність – регулярне уникнення застосування нечесних практик під час освітнього процесу або проведення наукового дослідження;
- доброчесність – відданість членів освітянської спільноти етичним правилам;
- відповідальність – стати прикладом гідної поведінки для інших науковців;
- правдивість – бажання здійснювати наукове дослідження на засадах істини;
- прозорість – відкритий доступ до інформації, всі учасники освітнього процесу діють зрозуміло, обґрунтовано;

---

¹⁸⁰ Малахов, В. А. (2009). Етичний кодекс ученого: аксіологія і прагматика. *Вісник національної академії наук України*. № 5. с. 12 – 19.

¹⁸¹ The European Code of Conduct for Research Integrity. ALLEA. *All European Academies*, Berlin 2017. – 20 p

¹⁸² Кодекс академічної доброчесності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/96.pdf>

- законність – всі учасники освітнього процесу дотримуються законів в яких прописані правила академічно чесної поведінки в науковій та фаховій діяльності;
- сумлінність – належне виконання своїх обов'язків без вдавання до шахрайських практик;
- повага – відчуття поваги до своїх колег, наукових попередників, їх ідей, здобутків;
- посилення та цитування у роботі – прояв поваги;
- партнерські стосунки з колегами, співавторами, іншими учасниками освітнього та дослідницького процесу;
- довіра – усі дослідники впевнені в чесності один одного, можуть покластись на своїх колег, не мають страху, що їхні наукові здобутки можуть бути вкраденими, присвоєними іншими колегами;
- протистояння тиску та відстоювання принципів академічної чесності;
- справедливість – рівноправне ставлення до всіх колег, відсутність дискримінації за різними ознаками; самовдосконалення та вдосконалення;
- професіоналізм – виконання усіх наукових досліджень за правилами, із застосуванням набутих компетенцій під навчання.

У 2015 р.: Рада ЄС ухвалила документ під назвою «Висновки щодо дослідницької доброчесності» («The EU Council Conclusions on Research Integrity»). У документі пропонуються такі постулати: академічна чесність виступає цілісним шляхом досягнення наукової довершеності та покращення економічного та соціального рівнів.

Закордонні дослідники зауважують, що академічна доброчесність – це питання етичного характеру¹⁸³ (Simola, 2017). Програмне забезпечення надає технічну можливість виявити ознаки плагіату у роботі¹⁸⁴ (Sobhagyawati, 2017). Сприяє академічній недоброчесності і дистанційна онлайн-освіта, що створює багато проблем, особливо при забезпеченні академічної доброчесності¹⁸⁵ (Gamage, Silva & Gunawardhana, 2020).

---

¹⁸³ Simola, S. (2017). Managing for academic integrity in higher education: Insights from behavioral ethics. *Scholarship of Teaching and Learning in Psychology*, 3(1), 43–57. <https://doi.org/10.1037/stl0000076>

¹⁸⁴ Sobhagyawati, G. (2017). Plagiarism Detection Software: an Overview. *Emerging Trends and Technology in Knowledge Management* (pp.129-143). Publisher: Prateeksha Publications. Retrieved from Jaipur https://www.researchgate.net/publication/335319583_Plagiarism_Detection_Software_an_Overview

¹⁸⁵ Gamage, K.A.A., Silva, E.K.d. & Gunawardhana, N. (2020). Online Delivery and Assessment during COVID-19: Safeguarding Academic Integrity. *Educ. Sci.* 10, 301. doi:10.3390/educsci10110301

Формування культури академічної доброчесності відбувається у процесі наукової роботи, яку дисертант виконує. Отже, науковий керівник не лише контролює дотримання принципів академічної доброчесності аспірантом, а й безпосередньо формує її культуру. Згідно з даними зарубіжних досліджень ¹⁸⁶ (Exstam, 2014) Gray & Jordan, 2012), нині існує потреба у посиленому вивченні ролі керівників у формуванні уявлення студентів про академічну доброчесність.

5.4. Морально-етичні цінності дослідника

У європейських документах окреслено морально-етичні цінності дослідника: дотримуватися загальнолюдських норм моральності; здійснювати безкорисливий пошук істини без будь-яких поступок кон'юнктури, зовнішнього тиску тощо; пошук нового знання і його чесне обґрунтування; свобода наукового пошуку; висока соціальна відповідальність за результати своїх досліджень.

Європейська Комісія визначає шість ключових цінностей дослідника: Чесність, Довіра, Справедливість, Повага, Відповідальність, Сміливість (табл.5.1).

Таблиця 5.1

Фундаментальні цінності академічної доброчесності

Чесність	Академічні спільноти доброчесності просувають пошук істини й знання через інтелектуальну та особисту чесність у процесі навчання, викладання, наукових досліджень і надання сервісів по дорученню адміністрації
Довіра	Академічні спільноти доброчесності стимулюють і покладаються на клімат взаємної довіри. Клімат довіри заохочує і підтримує вільний обмін ідеями
Справедливість	Академічні спільноти доброчесності встановлюють чіткі і прозорі очікування, стандарти і практики для дотримання справедливості у стосунках між студентами, викладачами та адміністративним персоналом

¹⁸⁶ Exstam, M. (2014). Helping postgraduate students to learn «the rules of the game» in and through the thesis writing process in English. *Vestnik BDU*, 1, 98-101.

Повага	Академічні спільноти доброчесності цінують інтерактивну, кооперативну та партисипативну природу навчання і пізнання, шанують та вважають за належне розмаїття думок та ідей
Відповідальність	Академічні спільноти доброчесності покладаються на принципи особистої відповідальності, що підсилюється готовністю окремих осіб і груп подавати приклад відповідальної поведінки. Підтримують взаємно узгоджені стандарти, а також вживають належних заходів у випадку їхнього недотримання
Мужність	Для розбудови й підтримання академічних спільнот доброчесності потрібно більше, ніж просто вірити в фундаментальні цінності. Трансформація цінностей від розмов про них до відповідних дій, їхнє відстоювання в умовах тиску і труднощів потребує рішучості, цілеспрямованості і мужності

Академічна культура і академічна чесність – вагома складова Кодексів академічної чесності дослідника, зокрема Асоціації університетів Республіки Ірландія. Д.Сопова, характеризуючи документ, зупиняється на корпоративній, академічній культурі навчання в університеті; мовній культурі науковців (авторський голос у науковій роботі); на партнерстві у спілкування наукових наставників та учнів; усвідомленні усіма суб'єктами освітнього процесу цінностей і способів академічної поведінки. Цінності академічної культури і академічної чесності покладені в основу освітньо-наукових програм підготовки майбутніх фахівців різних спеціальностей. Академічна культура і академічна чесність відображають ставлення особистості до морально-етичних цінностей і правил поведінки, які є спільними для працівників сфери освіти ¹⁸⁷.

Лексема гідність (ἄξιος від грецьк., достойнъ, годеиъ, праведенъ) представлено у словнику української мови як сукупність рис, що характеризують позитивні моральні якості; усвідомлення людиною своєї громадської ваги, громадського обов'язку, цінності¹⁸⁸, а лексему **честь** –

¹⁸⁷ Сопова Д.О. Поняття академічної чесності: науковий дискурс. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2017. Вип. 3-4. С. 26-31.

¹⁸⁸ *Словник української мови: в 11 томах. Том 2, 1971. с. 65.*

сукупність вищих моральних принципів, якими людина керується у своїй поведінці; повага, пошана, визнання кого-, чого-небудь¹⁸⁹.

В університетах Сполучених Штатів Америки чесність є складовою академічної культури. В університетах Фінляндії Д.Сопова виділяє такі концептуальні ідеї академічної чесності у системі вищої освіти : – дотримання правил стосовно реалізації покращення якості вищої освіти в європейському просторі; розроблення акредитаційною комісією Фінляндії стандартних планів оцінювання діяльності закладів вищої освіти з питань академічної чесності; – імплементація освітніх методик задля підвищення рівня освіченості педагогічних працівників з питань культури академічного письма; – підвищення якості статей фінських дослідників завдяки дотримання вимог до їх структур¹⁹⁰.

У Південній Африці підготовка докторантів сприймається як вирішальна роль у вирішенні проблем країни щодо усунення бідності та зменшення нерівності (Jili & Masuku, 2017).

З особливою гостротою в наукових дослідницьких колах постає поняття культури наукової праці, характеристику якого подаємо за Д. Зербіно: «Культура особистості формується у щоденній праці. Осягання приходить при постійній роботі думки... Бути вченим – це образ життя, це робота без часу!». Така робота спрямована на вільний постійний, щоденний, щохвилинний правдивий пошук істини через сумнів і через власне серце. Варто наголосити, що саме правдивість І. Кант визнавав найбільш цінною рисою особистості.

Завдання для самопідготовки

1. Виконайте пошук джерел у пошуковій системі Google за ключовими словами теми.

2. Укладіть бібліографію актуальних (останні 5 років) наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних (не менше 50% усіх джерел) науковців з теми, що вивчається (10-20 найменувань).

3. Укладіть перелік періодичних видань у галузі педагогіки / педагогіки вищої школи /порівняльної педагогіки вищої школи, що

---

¹⁸⁹ Словник української мови: в 11 томах. Том 11, 1980. с. 316.

¹⁹⁰ Сопова, Д.О. Концептуальні основи формування академічної чесності під час навчання майбутніх педагогів. *The Modern Higher Education Review*. 2018. Вип. 3. С. 120-126

включені до міжнародних наукометричних баз даних Scopus, Web of Science, з теми, що вивчається.

4. Ознайомтеся з вимогами до наукових досліджень, що публікуються у даних виданнях та розробити покрокову програму підготовки такого дослідження до публікації з теми, що вивчається.

5. Укладіть бібліографію актуальних наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців з проблеми, що вивчається (10-20 найменувань).

6. Укладіть словник термінів з проблеми, що вивчається.

7. Укладіть порівняльну таблицю визначень ключових слів теми.

Завдання

1. Кодекс академічної доброчесності СумДПУ імені А.С. Макаренка, Положення про комісію з питань етики та академічної доброчесності визначають правила, норми, принципи академічної доброчесності науково-педагогічних працівників і здобувачів вищої освіти університету. Яких правил, норм, принципів Ви дотримуетесь? Чи є дискусійні для Вас правила? Прокоментуйте.

2. Відповідно до Кодексу академічної доброчесності СумДПУ імені А. С. Макаренка (п.5.1) та положень Закону України «Про авторське право і суміжні права», в СумДПУ імені А. С. Макаренка використовується програмне забезпечення з метою перевірки академічних текстів на відсутність/наявність плагіату. Чи правильно сформульовано в даному разі мету?

Охарактеризуйте спільне і відмінне між поняттями «плагіат» (стаття 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права»), «академічний плагіат» (стаття 42 Закону України «Про освіту»), авторське право.

3. Кодекс академічної доброчесності СумДПУ імені А.С. Макаренка (п. 2.3.1.–2.3.2.) передбачає заходи популяризації норм і правил академічної доброчесності. Які б заходи ви запропонували? Подайте ваші пропозиції.

4. Запишіть основні тези вебінару Проєкту сприяння академічній доброчесності в Україні – SAIUP (на вибір):

- «Все, що ви хотіли знати про плагіат» від Євгена Ніколаєва, який відбувся 7 квітня 2020 року, доступний на YouTube-каналі проєкту тут <https://www.youtube.com/watch?v=0qOrDesHH0Q&t=4429s>

- «Академічна доброчесність: від теорії до практики» від Віктора Дроздова, який відбувся 28 квітня 2020 року, доступний на YouTube-каналі проєкту тут <https://www.youtube.com/watch?v=8qDHTEAg1-s>

5. Проаналізуйте виступ на міжнародній конференції «Ідіостиль автора навчальної книги». <https://www.youtube.com/watch?v=MkX4jXXHc04>

Чи дотримується доповідач академічної етики і доброчесності? Доведіть свою думку.

6. Вебквест «Академічна доброчесність».

Вебквест проводимо за допомогою Google Class (код класу: 6fdopyw).

Оптимальність та ефективність такої форми роботи є те, що WebQuest – це пошукова діяльність, спрямована по одному (декількох) маршрутах, яка веде до певних дій; приклад організації інтерактивного освітнього середовища; ефективна модель використання Інтернету в навчальному процесі; проблемне завдання з елементами рольової гри.

Зупинка «Що таке доброчесність?»

У спільному документі (який має право редагувати кожен) зазначте «Що для Вас доброчесність?». Не забудьте позначити завдання як виконане.

1. Відкрийте власний Диск Google.

2. Через кнопку СТВОРИТИ/Документи створіть новий документ на Диску.

3. У лівому верхньому куті дайте назву «Роздуми».

4. У змісті документа напишіть власні роздуми щодо Вашого бачення/розуміння поняття академічна доброчесність.

5. Надайте доступ для коментування.

6. Прокоментуйте 3-ри роботи інших учасників.

7. Дочекайтеся коментарів до Ваших роздумів, дайте відповідь.

8. Після виконання завдання натисніть кнопку ЗДАТИ.

Зупинка «Нормативна»

Знайдіть у Законі «Про повну загальну середню освіту» (розміщений за покликанням). Знайдіть статті, пов'язані з академічною доброчесністю, виділіть кольором основні моменти. Прокоментуйте.

Стаття 43. Забезпечення академічної доброчесності у сфері загальної середньої освіти

1. Кожен учасник освітнього процесу зобов'язаний дотримуватися академічної доброчесності.

2. Система та механізми забезпечення академічної доброчесності в закладах освіти формуються відповідно до [Закону України](#) "Про освіту" з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

3. Керівник та інші педагогічні працівники закладу освіти забезпечують дотримання принципів академічної доброчесності відповідно до своєї компетенції.

4. Порухами академічної доброчесності у системі загальної середньої освіти є академічний плагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання, що визначені [Законом України](#) "Про освіту", а також такі форми обману, як:

надання педагогічними працівниками та іншими особами допомоги учням під час проходження ними підсумкового оцінювання (семестрового та річного), державної підсумкової атестації, зовнішнього незалежного оцінювання, не передбаченої умовами та/або процедурами їх проходження;

використання учнем під час контрольних заходів непередбачених допоміжних матеріалів та/або технічних засобів;

проходження процедури оцінювання результатів навчання замість інших осіб;

необ'єктивне оцінювання компетентностей педагогічних працівників під час атестації чи сертифікації

3) педагогічна діяльність педагогічних працівників закладу освіти:

ефективність планування педагогічними працівниками своєї діяльності, використання сучасних освітніх підходів до організації освітнього процесу з метою формування ключових компетентностей здобувачів освіти;

постійне підвищення рівня професійної компетентності та майстерності педагогічних працівників;

налагодження співпраці зі здобувачами освіти, їх батьками чи іншими законними представниками (далі - батьки), працівниками закладу освіти;

організація педагогічної діяльності та навчання здобувачів освіти на засадах [академічної](#) доброчесності;

4) управлінські процеси закладу освіти:

наявність стратегії та системи планування діяльності закладу, моніторинг виконання поставлених цілей і завдань;

формування відносин довіри, прозорості, дотримання етичних норм;

ефективність кадрової політики та забезпечення можливостей для професійного розвитку педагогічних працівників;

організація освітнього процесу на засадах людиноцентризму, прийняття управлінських рішень на основі конструктивної співпраці учасників освітнього процесу, взаємодії закладу освіти з місцевою громадою;

формування та забезпечення реалізації політики [академічної](#) доброчесності.

Зупинка «Сутність академічної доброчесності».

Ознайомтесь із визначенням «академічна доброчесність».

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають користуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання, наукової діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та наукових досягнень.

Ознайомтеся з історією.

І. Франко був надто обдарованою дитиною. І в той же час дуже любив книги. Для того, щоб заробити на відвідування бібліотеки (які були тоді платними), Іван Якович виконував іншим домашні завдання за гроші.

У Google формі (яка додана до завдання) зазначте, чи вважаєте Ви що Іван Франко порушував принципи академічної доброчесності?

Зупинка «Займи позицію»

Зважаючи на попередню станцію, за допомогою застосунку Padllet висловіть власну точку зору щодо питання «Чому учні списують?».

Зупинка «Види плагіату»

Порушенням академічної доброчесності вважається: плагіат, обман, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, хабарництво, необ'єктивне оцінювання. За покликаннями ознайомтесь із визначеннями (*Довідник з академічної доброчесності для школярів/ уклад. М. В. Григор'єва, О. І. Крикова, С. Г. Певко; за заг. ред. О. О. Гужви. — Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. — 64 с.*) – додано до завдання в електронному вигляді.

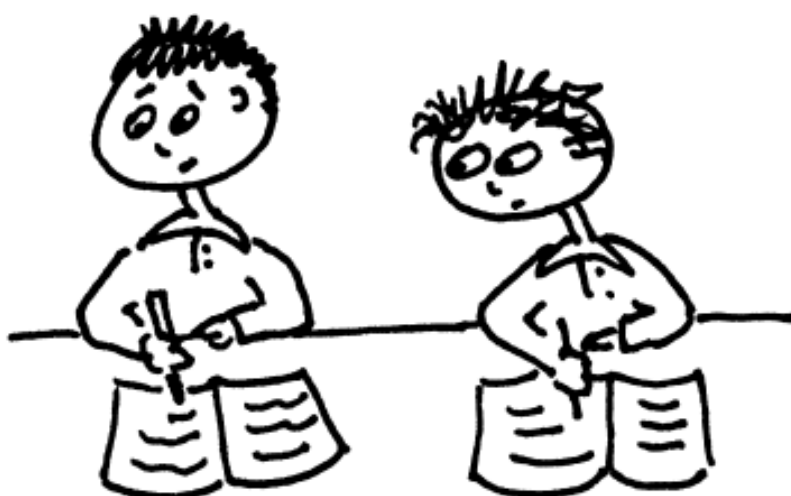
Перегляньте ілюстрації подані до завдання. Визначте вид порушення академічної доброчесності, перейшовши в застосунок Kahoot.

Ілюстрація А

Ілюстрація Б

Ілюстрація В

*Порцелянова скульптура "Балерина
Леночка" (Оксана Жникруп, Україна).*

*Надувна фігура "Балерина, що сидить" (Джефф
Кунса, Нью-Йорк)*

Ілюстрація Г

Дизайн Samsung i Apple

Ілюстрація Д

Зупинка «Відео»

1. Перегляньте відео «Yunona Romanova | Сідай Розкажу | Випуск 5. (покликання: <https://youtu.be/am8EFANhjmc>).

2. Відкрийте папку з заготовками презентацій для спільного редагування.

3. Додайте новий слайд через меню "Слайд/Новий слайд" угорі вікна презентації.

4. Відповідно до зразка додайте власні прізвище та ім'я, відповідь на запитання з аргументацією:

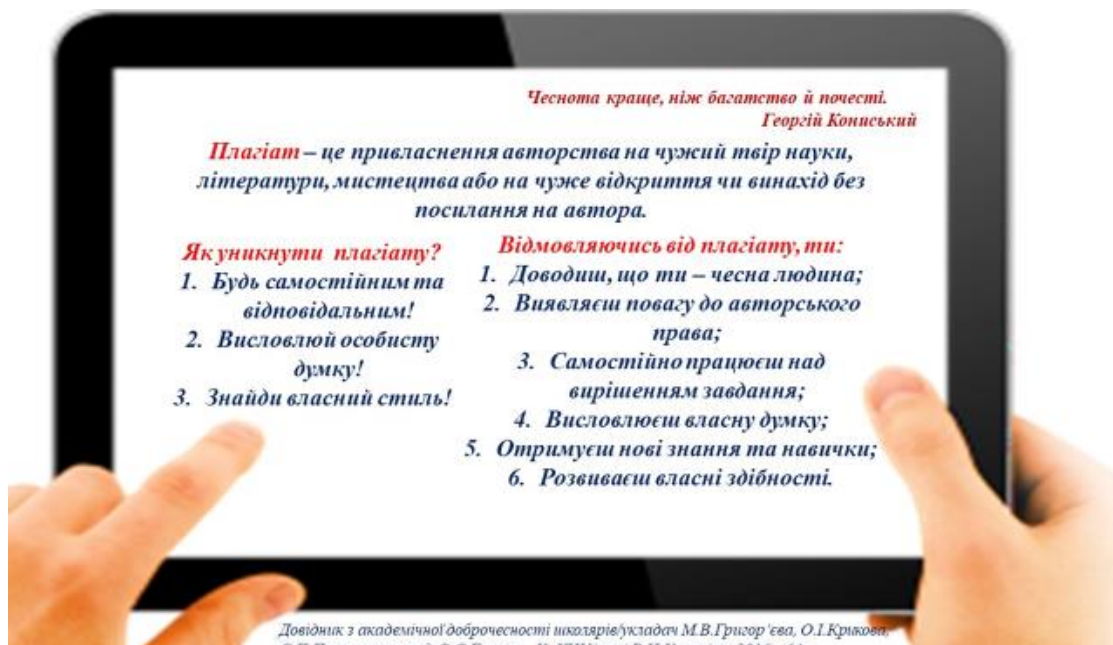
1. Які слова найчастіше вживає Юнона Романова?
2. На чому наголошує дизайнерка?
3. Про що відверто говорить Ю. Романова?

5. Натисніть кнопку ЗДАТИ.

Зупинка «Рефлексія»

Додайте до Google Keep влучне слова Івана Франка: «Вчи, але не муч... Це має бути девіз кожного, хто має іншого вчити. Вчи та поясни. Коли замало, покажи і докажи. Якщо дитині нудно йде наука серед чотирьох стін, то треба вивести її на світ. Ходіть як добрі приятелі, як собі рівні: говоріть з собою. Дитина й незчується, скільки скористала, скільки навчилася, гуляючи по вільному світу. В кожному оточені будьте чемні та ввічливі... А на те все нехай дивиться об'єкт вашого навчання, вашого експерименту: ваш учень. Бо це все теж наука».

Зупинка «Проектна»

Розгляньте роботу «Пам'ятка про плагіат».

Додайте в коментарях до завдання, щоб Ви додали?

Відзначте родзинки цього проекту.

Запропонуйте власний проект такого ж напрямку.

Зупинка «Валіза».

Шановні учасники!

Залиште, будь ласка, свої враження про вебквест.

1. Оберіть валізу.
2. Напишіть на ній свої враження (додайте коментар).
3. Не забудьте позначити завдання як виконане.

Завдання: Напишіть коментар про ваші враження від вебквесту.

Після проходження вебквесту обговорюємо завдання та можливість їх застосування в науково-педагогічній діяльності.

Розділ 6

ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЯ.

КУЛЬТУРА НАУКОВОГО НАСТАВНИЦТВА

Мета заняття: розширити коло знань щодо сутності наставництва в освіті і науці, теоретичних аспектів лінгвоперсонології, мовного портрету наукового наставника у вимірах лінгвоперсонології.

Питання

6.1. Наставництво в освіті і науці.

6.2. Лінгвоперсонологія: теоретичні аспекти.

6.3. Мовний портрет наукового наставника у вимірах лінгвоперсонології.

Виклад питань

6.1. Наставництво в освіті і науці

Потужним механізмом неперервної педагогічної освіти є наставництво, менторінг, коучинг, фасилітаторство. З-поміж вагомих чинників, які значною мірою впливають на якість неперервної освіти, виділяють наставництво, у тому числі наукове наставництво. Розвиток ідей наставництва дозволяє глибше усвідомити роль учених як носіїв певної субкультури, яскравих особистостей, їхньої ролі у реформуванні сучасної української освіти на засадах культуровідповідності і європейськості.

Якість формування культури наукової праці корелює з особистістю наукового наставника, обов'язки якого окреслені у «Положенні про підготовку науково-педагогічних та наукових кадрів». Запропонована характеристика не в повній мірі відображає щоденний правдивий науковий пошук наставника, його підтримку «наукових крил» вихованців¹⁹¹.

У наукових студіях Л.Лук'янової, Н.Ничкало, О.Аніщенко, О.Огієнко та ін. О.Абдуліна, В.Загвязинський, Н.Кузьміна, В.Сластенін, Т.Осипова, О.Сапригіна та ін. донедавна слідкують роль, функції інституту

---

¹⁹¹ Семенов О.М. Лінгвоперсонологія: навч. посіб. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. 217с.

наставництва. Т.Осипова науково обґрунтувала концепцію підготовки майбутніх учителів до педагогічного наставництва; визначила принципи (людиноцентризму, гуманізму, демократизації, культуровідповідності, індивідуалізації та диференціації) педагогічного наставництва¹⁹².

А.Карпов¹⁹³ виокремлює і т.зв. мікропедагогіку наставника та його відкритого середовища, в якому досвідчений фахівець власним прикладом допомагає формувати зразки моделей поведінки, особистісної позиції, транслює приклади засвоєння культурних норм і цінностей, передає ціннісні установки.

З'ясуємо значення поняття «наставник». У словниках української мови подано таку характеристику: «той, хто дає поради, навчає; радник, учитель»¹⁹⁴. З-поміж синонімів виокремлюємо терміни: «ідеальний зразок особистості, «транслятор знань», «старший товариш».

У Київській Русі значну роль відводили духовному наставнику. Провівши фундаментальне дослідження наукових підходів вітчизняних (С. Гончаренко, М. Зембицька, Л. Маценко, С. Петрусенко та ін.) та зарубіжних дослідників (С. Александрова, С. Батишев, Т. Гуляєва Р. Еделфелт, Д. Клаттербак, Г. Льюїс, А. Рейман та ін.) стосовно базових понять «наставник», «наставництво», педагогічне наставництво, Т.Осипова визначає наставництво як форму трудового, ідейно-морального виховання робочого класу, а на початку ХХІ ст. – як т'ютора, коуча, ментора, радника, координатора особистісного та професійного зростання, котрий прагне допомогти своєму вихованцеві набутти досвіду, необхідного для оволодіння професією і самовдосконалення майстерності¹⁹⁵.

К.Ушинський доводив, що «особа вихователя означає все у справі виховання»¹⁹⁶. Наставник є психологічним педагогом, – наголошував Іван Андрійович Зязюн (1938-2014) у своїх виступах на конференціях.

---

¹⁹² Осипова, Т. Ю. (2015). Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічного наставництва : [монографія]. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2015. 412 с.

¹⁹³ Карпов, А.О. Научный наставник в исследовательском образовании [Електронний ресурс]– Режим доступу: <<http://iedtech.ru/files/journal/2013/4/karpov-tutor.pdf>>. Загол. з екрану. Мова рос.

¹⁹⁴ Новий тлумачний словник української мови : У чотирьох томах // Уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К. :Аконіт, 1999. – Т.2. – 910 с.

¹⁹⁵ Осипова, Т. Ю. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічного наставництва : [монографія]. Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2015. 412 с.

¹⁹⁶ Ушинський, К. Д. (1983). Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. Т.1. Теоретичні проблеми педагогіки : пер. з рос. за ред. А. І. Пискунова К. : Рад. шк., 1983. 496 с.

Дослідники виокремлюють мікропедагогіку педагога-наставника і його відкритого середовища, у якому досвідчений фахівець представляє і власним прикладом допомагає формувати зразки моделей поведінки, особистісної позиції, навчає «читати» і «тлумачити» пізнавальні контексти, транслює приклади засвоєння культурних норм і цінностей, передає ціннісні установки науки у формуванні наукового стилю мислення у вихованця.

Особистісно-професійний розвиток, саморозвиток, самореалізація особистості учня, студента, аспіранта залежить від особистості педагога-наставника, котрий уміло супроводжує, скеровує, динамізує процес адаптації до вимог професії, до самопізнання і саморозвитку особистостей як самодостатніх й успішних у національному і глобальному просторі.

Питання вироблення ефективної моделі наукового керівництва є предметом наукових досліджень таких закордонних дослідників, як Дж. Брінгсон, Дж. Котлер; С.Добі, С. Сміс, Л. Робінс; М. Джонс, К. Крам, К. Коклер та ін.

О.Фаст, провівши аналіз зарубіжних джерел з проблеми наукового керівництва дисертаційними роботами аспірантів (англ. *PhD students*), приходить до висновку, що у країнах Європейського Союзу формування європейської культури наукового керівництва пов'язується передусім із оптимізацією функціонування докторських шкіл.

Поняття «науковий керівник» у закордонних працях є досить дискусійне: наставництво (англ. *mentorship*), спонсорування (англ. *sponsorship*), лобіювання, просування протезе (англ. *promotion of proteges*), коучинг (англ. *coaching*) тощо (М. Діллон, Р. Малот; С.Ейнер, Т. Хілл та ін.). Наставництво (англ. *mentoring relationships*) закордонні дослідники С.Добі, С. Сміс, Л. Робінс ¹⁹⁷розглядають як менторську діяльність (формальну чи неформальну) більш досвідченого колеги/колег, спрямовану на підтримку молодого вченого. О.Фаст акцентує увагу на психологічній підтримці аспірантів, сприянні розвитку його кар'єри.¹⁹⁸

---

¹⁹⁷ S. Dobie, S. Smith, & L. Robins, How assigned faculty mentors view their mentoring relationships: An interview study of mentors in medical education, "Mentoring & Tutoring: Partnerships in Learning", 2012, 18, p. 4.

¹⁹⁸ J. Bagaka, N. Badillo, I. Bransteter, & S. Rispinto, Exploring student success in a doctoral program: The power of mentorship and research engagement, "International Journal of Doctoral Studies", <http://ijds.org/Volume10/IJDSv10p323-342Bagaka1713.pdf>, [15.07.2017].

К. Парк¹⁹⁹ окреслює такі ознаки професіограми наукового керівника, як гнучкість і чутливість, конструктивність у дискусії та схвалення новаторських ідей, усвідомлення відповідальності за реалізацію потенціалу молодого дослідника, формування його мотивації та методологічної компетентності.

Т. Гетфілд пропонує такі *стили наукового керівництва*:

- тип невтручання (зі слабкою структурою і низькою підтримкою), що передбачає значну свободу і відповідальність молодого дослідника за результати своєї праці;
- пасторський тип (з високим ступенем підтримки і слабкою структурою) – характерною є дружня поведінка, довірливі, підтримуючі стосунки, взаєморозуміння;
- тип домовленості (із високим ступенем підтримки і сильною структурою) – науковий консультант займає позицію лідера, майстра-професіонала, що сприяє формуванню наукової зрілості своїх учнів, готовий прийти на допомогу;
- режисерський тип (високо структурована діяльність і низький ступінь підтримки) – поєднання суворого і лідерського типу наукового керівництва²⁰⁰.

Gatfield (2005) зауважує, що жоден з цих чотирьох стилів не повинен розглядатися як небажаний або неправильний.

О.Фаст на підставі аналізу закордонних досліджень окреслює вісім типів поведінки та взаємовідносин наукового керівника і аспіранта: лідерський, дружний, розуміючий, незадоволений, дорікаючий, суворий. Науковий керівник повинен уміти володіти методологічними вміннями, дослідницькими методами, засобами і технологіями; здійснювати керівництво написанням якісних наукових текстів; бути відкритим до співпраці з аспірантами, доступним; залучати аспірантів до наукових проектів як співавторів; володіти вміннями коучингу; нести відповідальність за якість дисертаційного дослідження; заохочувати дотримання аспірантами етичних норм наукової праці.

---

¹⁹⁹ Chr. Park, New Variant PhD: the changing nature of the doctorate in the UK, "Journal of Higher Education Policy and Management", 2005, Vol. 27, №2, pp. 189–207.

²⁰⁰ T. Gatfield, An investigation into PhD supervisory management styles: Development of a dynamic conceptual model and its managerial implication, "Journal of Higher Education Policy and Management", 2005, v. 27 (3), pp. 311 – 325.

Серед компетенцій у сфері колективних взаємин закордонні дослідники виділяють прийняття та ціннісне ставлення до колег; уміння міжособистісної взаємодії; альтернативне мислення, толерантність до різноманітності; наставництво, здатність до лідерства; уміння використовувати новітні технології для налагодження співпраці; розуміння організаційної культури, стратегії навчального закладу, факультету, кафедри чи відділу.

О. Пехота, І. Єрмакова визначають такі рівні конкретного педагогічного впливу та допомоги в організації та здійсненні навчально-пізнавальної та дослідницької діяльності:

1) повне керівництво у визначенні наукового апарату і складанні плану дослідницької роботи, постійний контроль процесу її здійснення та оформлення звітних матеріалів;

2) часткове керівництво у визначенні загальних контурів мети, завдань і плану, переліку додаткових джерел інформації, спостереження за діяльністю студентів і корекція їх навчально-пізнавальної і дослідницької діяльності;

3) повне консультування тільки у визначенні завдань, можливих додаткових джерел інформації, корекція практичних чи творчих дій студентів;

4) часткове консультування тільки у постановці загальних контурів завдань, загальне консультування на етапі узагальнення результатів дослідницької діяльності²⁰¹.

Багатогранну і багатовимірну діяльність наставника в науці й освіті, що характеризує академічна культура, інтелектуально-етична система цінностей, які визначають професійну діяльність в освіті та науці, що ґрунтується на педагогічно адаптованому досвіді наукової пізнавальної діяльності; культура високої духовності і моралі, особливої поведінки і спілкування людей, високої якості праці і відповідальності за її результати ²⁰².

«Усе наше життя – це школа..., це... покликання; це ...праця» ²⁰³- тезу чеського педагога Яна Амосовича Коменського втілює в життя Н.Ничкало.

---

²⁰¹ О. Пехота, І. Єрмакова, Основи педагогічних досліджень: навч. посіб, 2-ге вид., переробл. і доповн., Київ 2013, 287 с.

²⁰² Семенов, О., Вовк М. Академічна культура дослідника в освітньому просторі університету : [монографія]. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 284 с.

²⁰³ Ян Амос Коменський «Пампедія». Філософія освіти : хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. уклад.: В.О. Огнев'юк, О.М.Кузьменко. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. С.25-34.

Рефреном через наукові праці майстра-наставника проходить ідея людини патріотичної, моральні цінності якої викладені у студіях Яна Павла II: «Патріотизм означає любов до всього, що творить батьківщину: до її історії, традицій, до її мови, навіть до її краєвидів. Ця любов поширюється також на твори співвітчизників і плоди їхнього генія; поняття батьківщини означає вартості й духовний зміст, які творять культуру нації»²⁰⁴.

Семена Устимовича Гончаренка називають акмеособистістю, шанованою у царині методології науково-педагогічних досліджень. Характеризуючи етичні вимоги до вченого, Семен Устинович Гончаренко, надає пріоритету моральним вимірам науки та соціальній відповідальності спільноти вчених і кожного зокрема. «Імперативами вченого, – пише С.Гончаренко, мають стати служіння Істині, корисність діяльності для суспільства, чесне ставлення до наукових результатів»²⁰⁵.

Семен Устимович саме і є взірцем духовно-інтелектуальної, творчої, «самоактуалізованої» сили. С.Гончаренко постійно наголошував на потребі підвищувати методологічну культуру педагогів, культуру науково-педагогічних досліджень. Не приймати на віру жодного авторського твердження, не робити з нього абсолюту, догми, яким привабливим або логічно бездоганним воно б не здавалося на перший погляд... Лише тоді, коли педагогічні закони і закономірності увійдуть до складу особистих переконань учителя, визначаючи бачення ним педагогічної дійсності, вони сприятимуть успіху у професійній діяльності»²⁰⁶.

На сьогодні наставництво знаходиться у стадії докорінних змін. Важливими серед функцій наставників є соціально-педагогічна, консультативна, духовна. Критеріями наставництва визначено самобутність, демократичність, діалогічність, дослідництво, лідерство, соціальну спрямованість, співробітництво. Інтелігентність, безкорисливість, наукова порядність і правдивість, високий рівень емпатійності, служіння Істині, корисність діяльності для суспільства,

---

²⁰⁴ Ничкало, Н. Г. (2016). Філософія педагогіки серця Яна Павла II збірник наукових праць «Освітній україноцентризм Георгія Філіпчука»; редкол.: Н.Ничкало (голова) та ін.; упоряд.: Н.Ничкало, О.Боровік; НАПН України; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. К.: Богданова А.М., 2016. С.24-34.

²⁰⁵ Гончаренко, С. (2012). Про покликання вченого. Естетика і етика педагогічної дії: зб. наук. пр. Вип. 3. К., Полтава: ПНПУ ім. В.Г.Короленка, 2012. С. 44-55.

²⁰⁶ Гончаренко С. У. (2012). Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення. Рівне : Волинські обереги, 2012. 189 с.

чесне ставлення до наукових результатів – характерні ознаки індивідуального стилю цих наставників. Ідеться і про мовленнєвий магнетизм (О. Булатова), уміння викликати емоційно-почуттєвий відгук у реципієнтів, створюючи біля себе емоційне біополе. Це наставники, які мають загострене відчуття причетності до проблем педагога, відповідальність за честь педагогічної науки, виявляють повсякчасну готовність поділитися енциклопедичними знаннями зі світом, щоб цей світ став досконалішим, розумнішим²⁰⁷.

Характер взаємодії наукового керівника з аспірантом, за Gray& Jordan²⁰⁸ (2012), відіграє значну роль у процесі професійної підготовки останнього та впливає на особистісну задоволеність аспірантів процесом докторської підготовки. З одного боку, керівник повинен бути наставником, щоб сприяти академічній доброчесності в цілому серед студентів, а з іншого боку, виконувати функції етичного зразка, завдяки чому студенти діятимуть доброчесно на конкретному / практичному рівні.

6.2. Лінгвоперсонологія: теоретичні основи

Лінгвоперсонологія – напрям лінгвістичних досліджень, присвячених вивченню мовної особистості крізь призму аксіології та акмеології, чинників її формування, становлення і розвитку. Феномен мовної особистості є міждисциплінарним предметом досліджень, які науковці здійснюють у галузі філософії, психології, педагогіки, культури мови, лінгвостилістики, комунікативної лінгвістики, лінгводидактики. У межах курсу пропонуємо проекцію досягнень лінгвоперсонології в дидактичну площину²⁰⁹.

Актуальним є вивчення дослідника як мовної особистості.

Мовна особистість – людина, яка володіє сукупністю здатностей і характеристик, які обумовлюють створення і сприйняття нею текстів, що вирізняються мірою структурно-мовної складності та глибиною і точністю відображення дійсності.

---

²⁰⁷ Семенов О.М. Лінгвоперсонологія: навч. посіб. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 217с.

²⁰⁸ Gray, P. W., & Jordan, S. R. (2012). Supervisors and academic integrity: Supervisors as exemplars and mentors. *Journal of Academic Ethics*, 10(4), 299-311. DOI: [10.1007/s10805-012-9155-6](https://doi.org/10.1007/s10805-012-9155-6)

²⁰⁹ Семенов О.М. Лінгвоперсонологія: навч. посіб. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 217 с.

Поняття мовної особистості поєднує лінгвістичні, психологічні, соціальні фактори. У процесі вивчення мовної особистості поступово зростає кількість термінів, якими оперують дослідники: «мовна особистість» (Г. Богін, Ю. Караулов), «мовленнєвий портрет» (Л. Крисін, К. Сєдов), «комунікативна особистість» (Й. Стернін, М. Саломатіна), «вербальна особистість» (Л. Ставицька). Залежно від того, який сегмент мовобуття мовної особистості аналізують, дослідники виділяють такі різновиди: мовна особистість носія міського просторіччя (Г. Пономарьова), діалектна мовна особистість (Т. Волкова, К. Іванцова, І. Демчик), «віртуальна мовна особистість» (Г. Трофімова), або «мовна особистість віртуального комуніканта» (Н. Асмус), елітарна мовна особистість (О. Сиротиніна, І. Іванчук, Є. Санченко), мовна особистість у сатирико-гумористичному тексті (О. Семенюк) тощо.

Науковцями здійснено аналіз національної мовної особистості (Г. Богін, С. Єрмоленко, Ю. Караулов, Т. Космеда, Л. Мацько, О. Семенюк та ін.), схарактеризовано різні аспекти формування мовної особистості учня і студента (О. Беляєв, М. Вашуленко, О. Горошкіна, Л. Паламар, М. Пентиліук, С. Караман, Т. Симоненко, Л. Струганець та ін.).

Зазначимо, що категорію особистості досліджують у різних наукових контекстах. З-поміж важливих ознак особистості відомі філософи, психологи, педагоги минулих століть виділили громадянську дієздатність і самоцінність (І. Кант), доброчесність та індивідуальність (Ф. Гегель), моральність (К. Ушинський), самоповагу й духовність (У. Джемс), психічне здоров'я (П. Вікторов). Сучасний український психолог В. Рибалка проаналізував понад сорока визначень особистості, запропонованих Б. Ананьєвим, В. Бехтеревим, Л. Виготським, Г. Костюком, А. Макаренком, В. Вернадським, В. Мясіщевим, О. Леонтьєвим, К. Платоновим, С. Рубінштейном та іншими дослідниками. Ураховуючи складність означеної категорії, В. Рибалка характеризує цей феномен як особу із соціально, культурно та індивідуально, антропологічно зумовленою системою вищих психічних властивостей, що визначається залученістю до оволодіння і створення суспільних, культурних, історичних, і, власне, особистісних цінностей. В аксіопсихологічному плані особистість є найвищою цінністю суспільства, джерелом створення матеріальних і духовних, природних і суспільних цінностей тощо²¹⁰.

---

²¹⁰ Семеног О.М. Лінгвоперсонологія: навч. посіб. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. 217 с.

Мета лінгвоперсонології: розширити уявлення про мовну особистість як категорію, про типи мовних особистостей, мовну особистість дослідника, про мовні засоби наукового тексту, дослідити основні підходи, зокрема лінгводидактичний до вивчення мовної особистості.

Науковий текст увиразнює індивідуальність автора, його індивідуальну манеру викладу і побудову думки, здатність надавати конкретним, логічним, власне науковим відомостям особливого форми словесної творчості, інноваційно оформляти структуру думки (С. Ракитіна), розширює чи поглиблює картину світу як, власне, самого автора, так і адресата²¹¹.

Натепер дослідження мовленнєвої діяльності мовної особистості почали виокремлюватися як антропологічний напрям у лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, соціолінгвістики та лінгвопсихології. Цей напрям визначають терміном «лінгвістична персонологія». Ідеї створення інтегрованої науки належать М. Трубецькому, а ідеї лінгвоперсонології знайшли відображення ще в роботах І. Бодуена де Куртене, О. Потебні, Ф. Буслаєва, які розробляли лінгводидактичний напрям.

Термін «лінгвістична персонологія» був запропонований уперше лінгвістом В. Нерознаком у статті «Лінгвістична персонологія: до визначення статусу дисципліни». Інша менш поширена назва вивчення мовної особистості – «антропологічна лінгвістика».

До базових понять у дослідженні відносимо поняття «мовна картина світу». В основу розуміння покладено твердження німецького філософа В.фон Гумбольдта (1767 – 1835) про те, що «різні мови – це не різні звукові позначення одного і того ж предмета, а різні бачення його»²¹².

Німецький лінгвіст Л. Вайсгербер (1899 – 1985) розвинув актуальні ідеї філософа й описував мовну картину світу як зоряне небо, на якому серед незліченної кількості зірок є і такі, що отримують свої назви, а безладність зірок лише уявна, бо вони об'єднуються у групи. Мовна картина світу полягає в тому, щоб визначити, який зміст, знання, досвід, оцінки дійсності акумулюються в мові і передаються наступним поколінням.

---

²¹¹ Семенов О.М. Лінгвоперсонологія: навч. посіб. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 217 с.

²¹² Гумбольдт, В. О. (1984). различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества. Избранные труды по языкознанию. Москва: Прогресс,. С.167.

Для Л.Вайсгербера мова є енергією, що визначає специфіку певного народу, «проміжний світ» між людиною та зовнішнім світом і є результатом «перетворення матеріального, речового, фізичного світу в інтелектуально-поняттєвий»²¹³. Учений доводив, що основними характеристиками мовної картини світу є системність і синкретичність (поєднання в мовній картині світу ментальних настанов етносу, що знаходять відображення в мові); мінливість та історичність (мовна картина світу є наслідком історичного розвитку етносу й водночас рушійною силою його еволюції); багаторівневість структури (фонетико-артикуляційний, лексичний, фразеологічний, словотвірний, граматико-синтаксичний рівні); функціональність (мовна картина світу кодує мовну й культурну самобутність етносу за допомогою мовних засобів, є способом вияву духовного надбання народу й одночасно фактом його існування).

Узагальнення і систематизація наукових джерел (І.Голубовська ²¹⁴., С.Єрмоленко ²¹⁵., Н.Гончарова ²¹⁶., Т.Космеда ²¹⁷, М.Кочерган²¹⁸, Л.Лисиченко, О.Маленко, З. Попова, В.Постовалова, В.Телія, Н.Уфимцева та ін.) дає підстави виокремити такі характеристики терміна *мовна картина світу*:

– «сукупність зафіксованих в одиницях мови уявлень народу про дійсність»; «членування предметного і поняттєвого світу засобами мови – словниковими, граматичними одиницями» (С. Єрмоленко) ²¹⁹ ;

– «подання предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій, сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищах мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості» (О. Селіванова)²²⁰;

---

²¹³ Вайсгербер, Л. (2004). Родной язык и формирование духа [пер. с нем., вступ. ст. и коммент. О. А. Радченко ; 2-е изд., испр. и доп. Л. Вайсгербер]. [Электронный ресурс]. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 232 с. Режим доступа : <https://www.livelib.ru/book/1000928883/about-rodnoj-yazyk-i-formirovanie-duha-j-l-vajsgerber>.

²¹⁴ Голубовська, І. О. (2004). Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис. д-ра філол. наук : спец.10.02.15 – загальне мовознавство [Електронний ресурс]. Київ, 38 с. Режим доступу : <http://referatu.net.ua/referats/7569/153925>.

²¹⁵ Єрмоленко, С. Я. (2009). Мінлива стійкість мовної картини світу. Мовознавство. № 3–4. С. 94–103.

²¹⁶ Гончарова, Д. А. (2014). Лингвокультурный концепт «education» в педагогическом дискурсе. Материалы Научной сессии (Волгоград, апрель 2014 г.). Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2014. С. 217–221..

²¹⁷ Космеда, Т. А. (2000). Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів : Вид-во ЛНУ ім. І.Франка, 350 с.

²¹⁸ Кочерган, М. П. (2004). Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу. Мовознавство. № 5–6. С. 12–30.

²¹⁹ Єрмоленко, С. Я. (2009). Мінлива стійкість мовної картини світу. Мовознавство. 2009. № 3–4. С. 93.

²²⁰ Селіванова, О. О. (2008). Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [підручник]. О.О.Селіванова. Полтава : Довкілля. К, 2008. С.365.

– «мозаїкоподібна польова структура взаємопов'язаних мовних одиниць, що через складну систему фонетичних явищ, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього стану людини, тобто загальною картину (модель) світу як таку» (В. Жайворонок)²²¹;

– «закріплені в мові комплексні знання про людину і світ» (Є.Бартмінський та Р. Токарський)²²²;

У дослідженні керуємось визначенням поняття «мовна картина світу», що подане в публікаціях І.Голубовської²²³: «виражене засобами певної мови світовідчуття та світорозуміння етносу, вербалізовану інтерпретацію мовним соціумом навколишнього світу і себе в цьому світі».

Дослідники характеризують поняття професійної картини світу. Здобуття професії, зазначає О.Денисевич, може розглядатися як процес формування інваріантного образу світу, соціально та когнітивно відповідного реаліям цього світу і такого, що слугує основою для ефективної діяльності людини у світі. Здійснюючи розгляд поняттєвого компоненту концепту *освіта*, керуємось у дослідженні і поняттям професійної картини світу.

Динамічні зміни в парадигмі лінгвістичних знань, філософії, культурології, психології, педагогіці впливають на формування і розвиток *мовної особистості* суб'єкта освітнього процесу як головного носія мовної картини світу. Вивчення наукових праць дає змогу визначити мовну особистість як таку, котра:

– здатна творчо самовиражатися рідною мовою, пропагувати її, захищати і розвивати, тобто ставитися до неї свідомо, з почуттям відповідальності за її долю (Л. Мацько);

– виражена в мові (текстах) і через мову, акумулює в собі психічний, соціальний, культурний, етичний та інші компоненти, відображені через мову і дискурс (Ю. Караулов, Л. Струганець);

– сприймає зміни в мові, прилаштовує свій тезаурус (лексикон) до вимог чинних реалій, формує для себе фрагменти нової мовної картини світу (О.Семенюк);

---

²²¹ Жайворонок, В. В. (2007). Українська етнолінгвістика : нариси. Київ : Довіра, 2007. С.15.

²²² Bartmiński J. Językowy obraz świata a spójność tekstu / J. Bartmiński, R. Tokarski // Teoria tekstu. Zbiór studiów / red. T. Dobrzyńska. – Wrocław. – 1986. – S.72.

²²³ Голубовська І. О. (2004). Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец.10.02.15 – загальне мовознавство [Електронний ресурс] Київ, 2004. 38 с. Режим доступу : <http://referatu.net.ua/referats/7569/153925>.

– виявляється в багаторівневій та багатокомпонентній парадигмі мовленнєвих особистостей (Т. Космеда).

Для характеристики учасників освітнього процесу в освітньому дискурсі (розділ 3) керуємось визначенням українського лінгвіста О.Семенюка, а також російського вченого Ю.Караулова щодо мовної особистості.

Ю.Караулов виділяє три рівні володіння мовою:

– нульовий рівень (*вербально-семантичний*), або внутрішній лексикон особистості, представлений у мовній свідомості у вигляді лексико-семантичних груп, граматичних засобів, словосполучень і речень; рівень повсякденної мови, володіння природною мовою на основі знань системи мови;

– перший рівень, або *лінгвокогнітивний*, представлений тезаурусом особистості, який складають поняття, слова-символи, образи, уривки фраз, що формуються в кожній мовній індивідуальності в більш або менш упорядковану й систематизовану «мовну картину світу»;

– мотиваційно-прагматичний рівень, або *рівень діяльнісно-комунікативних потреб*, визначається лексиконом, пізнавальною діяльністю, інтелектуальною сферою, інтересами, мотивами особистості. Саме прагматикон зумовлює уявлення про мовну особистість як «насичення додатковим змістом поняття особистості взагалі».

Ю. Караулов зазначав, що поняття мовної особистості переплітається з етнокультурними й національними рисами індивідуальності й наполягав на трактуванні мовної особистості як глибоко національного феномену.

До змісту мовної особистості важливо включити і такі компоненти: *ціннісний, світоглядний, культурологічний* (рівень засвоєння культури), *особистісний* (індивідуальний).

6.3. Мовний портрет наукового наставника у вимірах лінгвоперсонології

Невід'ємним складником академічної культури є «індивідуальний стиль», «авторський стиль», «авторський ідіолект», що не мають чіткої і прозорої дефініції та критеріїв розмежування.

Автори енциклопедії «Українська мова» намагаються встановити певні спільні ознаки і не розмежовують поняття: стиль індивідуальний,

ідіолект – це сукупність мовно-виражальних засобів, які виконують естетичну функцію і вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших; своєрідність мови окремого індивіда. Стиль індивідуальний співвідноситься з поняттями ідіолект, ідіостиль.

Поняття «індивідуальний стиль» насамперед застосовують до стилю письменника, поета, майстра слова. Останнім часом активно розвивається когнітивна теорія, в рамках якої ідіостиль розглядають як засіб репрезентації індивідуально-авторської картини світу дослідника. Вивчення ідіостилу у науковому тексті стало об'єктом досліджень Р. Будагова, Л. Ольшка, Є. Голованової, М. Сенкевич та ін.

Дослідники часто звертають увагу на причини творення індивідуальних мовних рис вченого, вивчають особливості впливу відомих дослідників на формування зразків наукового стилю, ведуть дискусії з приводу ознак майстерності, системи індивідуальних рис стилю відомих науковців.

І. Кочан відзначає, що кожен науковець, як і будь-яка особа творчого спрямування, має свою улюблену тематику, що пов'язано із науковим зацікавленням дослідника, систему мовно-виражальних засобів, які відрізняють його науковий виклад від викладу тієї самої проблеми устами чи пером іншого науковця.

«Сильною мовленнєвою особистістю» (термін уведений російським мовознавцем Ю. Каруаловим) був В. Сухомлинський. Серед основних ознаками такої особистості (за Л. Синельниковою), виступають енергія думки, втілювана в енергії слова, відповідальність за словесний учинок, здатність до рефлексії, що дає можливість спостерігати за взаємодією думки і мови, широта дискурсивної (текстової) дійсності як результат знань, умінь і навичок побудови висловлювання в різних ситуаціях спілкування, креативність, що виявляється в умінні реалізувати в дискурсі ілокутивні установки тощо. Комунікативно-доцільне й емоційно насичене, переконливе мовлення педагога-дослідника ефективно впливало на думки і почуття співрозмовників. Цьому сприяла і доступна форма викладу, легкість і простота, властива справжньому фахівцеві, котрий добре розуміє цінність науково-педагогічного пошуку, багатство лексикону, розмаїття особистісних мовних кліше, увага до найдрібніших деталей мовного матеріалу. Аналіз текстів показує, що педагог збагатив рідну мову

чималою кількістю нових аксіологічних смислів, які повніше передають особисте ставлення до вчительської професії.

У кожній з фундаментальних праць І.Зязюна («Естетичний розвиток особи», «Естетичний досвід особи», «Педагогічна майстерність», «Краса педагогічної дії», «Педагогіка добра: ідеали і реалії») у життєвих барвах постає Краса Особистості педагога і повсякденних буднів його праці. Наукова мова Івана Андрійовича характеризується функціональною настановою на інтелектуальне сприйняття, водночас є своєрідним синтезом мовної творчості. Прозорості і змістовності, ясності думок і їх логічної єдності у наукових текстах автор досягає шляхом органічного поєднання філософських, естетичних і педагогічних термінів, що пронизані відчутним ліричним струменем. Естетична лексика, уживана дослідником, виступає будівельним матеріалом і наукових праць, і публіцистичних роздумів.

У мовній палітрі наукового дискурсу увиразнюється семантико-стилістична парадигма слів педагогічної тематики: *школа, навчання, талановиті діти, учитель*. За кожною із цих лексем – національна педагогічна картина світу, а наскрізними, об'єднуючими, увиразнюючими елементами, ключовими концептами педагогічної майстерності виступають концепти «радість» і «краса».

Прагнення наповнити і збагатити поняттєво-категоріальний апарат естетики і теорії творчості новим смислом і новими смисловими відтінками й увиразнити естетичний вплив на слухача і читача, розширити межі слововживання спонукає дослідника вводити в педагогічний дискурс авторські неологізми: *позитивна почуттєвість, педагогічна чарівність, інтелектуальна чарівність, естетичний діалог, краса педагогічної дії, олюднення Людини, педагогічна майстерність, колективний загально планетарний інтелект, педагогічна естетика, театр естетичної досконалості*.

Насамперед на основі ґрунтовно опрацьованих численних наукових досліджень українських і зарубіжних психологів (З. Фрейда, К. Юнга, Л. Виготського, Д. Узнадзе, Ф. Бассіна, М. Ярошевського) дослідник рішуче відстоює положення про те, що «особистість не може бути самодостатнім виміром чи кінцевим результатом смислової вибудови Людини. Смысл набувається постійно змінюваними відношеннями і зв'язками із сутнісними складниками людського буття. Особистість і Людина

відрізняються тим, що перша є способом, інструментом, засобом організації досягнень другої. Перша отримує смисл і життєвість в другій. Можна з переконливістю стверджувати, що особистість в якості психологічного інструмента може «озовнішуватись», про неї можна, необхідно рефлексувати «заочно» і це зовсім не суперечить трансцендентуючій, змінній природі людини.

Обстоючи позиції культурологічного підходу, за яким «основне в змісті культури – не речі, а людина, суспільство, І. Зязюн пов'язує культурний розвиток особистості зі створенням нових цінностей і вважає духовність, інтелігентність домінуючими рисами особистості. Духовність учителя, зокрема, характеризує як системотворчий компонент цілісної педагогічної реальності. Саме духовно-інтелектуальний потенціал педагога (переконливо доводить також і доктор педагогічних наук, професор М. Лещенко) допомагає поєднати особистісні смисли із суспільними, наблизити результати педагогічної діяльності до категорій високого і прекрасного. Це відображено і інтелігентності мовлення Івана Андрійовича. Ідеться про мовне чуття, тобто спрямованість на самовдосконалення, внутрішнє прагнення до знань, краси у спілкуванні людьми свого середовища.

Якісними показниками педагогічної майстерності талановитого вчителя, наголошує вчений, є *«моральність як зразок поведінки для вихованців, естетичність як необхідне постійне вміння вчителя включати у процес педагогічної дії позитивні почуття прекрасного і піднесеного, рідше – комічного, наповнюючи дію потребою-спонукою кожного учня до набуття статусу суб'єкта педагогічної дії»*. Учитель», – аргументує І. Зязюн, – це той, хто веде за руку, педагогіка – майстерність ведення за руку, отже, справжня педагогіка – це психологія в дії.

Особливої енергетики Іван Андрійович надає афекту, інтелекту, волі особистості, які психолог В. Зінченко назвав серцевиною освіти». Дослухаймося до ниточки розмови. Інтелект, За І. Зязюном, – смислом наповнені знання і душа учня. Афект – емоційно-почуттєвий світ людини, її психофізіологічна складова. З емоціями людина народжується. Соціалізуючись, емоції перетворюються в почуття. Як правило, вони безкорисливі, але занадто вагомі в інтелектуальному розвитку й саморозвиткові особистості, є основою людського розуму, досвіду людського Почуття завжди підтримуються інтелектом. Інтелект завжди

народжується почуттями. Якщо уважніше подивитися, то почуття значно вагоміші за розум. Почуття рухають науку... Із почуттів розпочинається учительський авторитет. Для відтворення широкого діапазону емоцій і почуттів, їх глибини, автор часто використовує виражальний потенціал коротких речень, які здатні розгорнути інформацію, підкреслити її смислову значущість, спонукають читача до діалогу з автором.

Аналіз фундаментальних наукових студій дає підстави надати Івану Андрійовичу Зязюну статусу елітарної (вишуканої) мовленнєвої особистості, котра відзначається високою методологічною культурою, фундаментальністю, майстерним володінням секретами ефективного «живого» слова, «науковою іскоркою», толерантністю, науковою ерудицією, діалоговою взаємодією. Івану Андрійовичу належить глибоке розуміння структури і особливостей культуротворчої діяльності особистості, яке розроблено ним з позицій філософа, культуролога, мистецтвознавця, психолога і педагога.

Розглянемо деякі аспекти педагогічної, мовної майстерності Любові Мацько, її самобутнього індивідуально-творчого стилю, наставництва.

«Багато запитань як професійних, так і етичного характеру постає перед молодим дослідником, але з духовною допомогою старшого керівника, наставника дослідник завжди знайде власний шлях», – зазначає Л.Мацько; «важливо, не дати іншим спіткнутися, натомість навчити осягтися внутрішнім зором душі, бачити перспективу, зробити благородне діяння.

Любов Іванівна Мацько – керівник шанованої в Україні та за її межами наукової школи «Функціональна лінгвістика, лінгводидактика та методика української мови в середній і вищій школі», що налічує понад п'ятдесят кандидатів і докторів філологічних і педагогічних наук. Багатогранну діяльність наставника характеризує власний, неповторний стиль. Важливою є мовна індивідуальність наставника, його ідіостиль як засіб репрезентації індивідуально-авторської картини світу.

Аналіз наукових праць засвідчує, що поняття «мовна особистість» у вимірах лінгвоперсонології Л.Мацько характеризує з урахуванням наявних підходів В.Виноградова, Н.Голуб, Ю.Караулова, М.Пентилюк, Л.Струганець та ін. як узагальнений образ носія мови, реального життєвого і мовного досвіду, мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей

і здібностей, мовної культури і мовного смаку, мовних традицій і мовної моди; образ автора текстів зі своїм характером, інтересами, соціальними і психологічними установками.

Для вченого-наставника як мовної особистості, на переконання дослідниці, важливим є рівень володіння фаховою метамовою (терміносистемами, фразеологією, композиційно-жанровими формами текстотворення). Самій Любові Іванівні властиве досконале, яскраве, оригінальне використання засобів загальнонаціональної мови, гармонійне поєднання загальнонаукової, лінгвістичної, філологічної і експресивно забарвленої лексики, лінгвокогнітивне продукування слів і словосполучень, що відображає риси індивідуального світобачення і світосприймання, цілісної культуромовної концепції вченої.

«Кожному з нас варто замислюватися, – пише Л.Мацько, – чим наповнюємо внутрішній простір душі: ясним розумом, інтелектом і ерудицією, благородними почуттями, стійкістю духу, чистотою помислів, щирістю почуттів, шляхетністю виховання».

Особистість українського вченого, а особливо педагога-філолога має насамперед відзначатися українською елітарністю, – доводить Л.Мацько. Термін «українська елітарність» аналізують у своїх наукових розвідках й учні Любові Іванівни Н.Голуб, Л.Кравець, Т.Симоненко як зразок вільного володіння всіма можливостями мови і творчого її використання, еталон для наслідування у відповідному мовному колективі. Ідеться про активну, толерантну особистість, для якої властиві національний колорит, нормативність, стильова індивідуальність, чітка вивіреність відбору мовних засобів, включеність у європейський культурний контекст.

Дослідницька атмосфера Інституту мовознавства, настанови «унікального гуманітарія-енциклопедиста україніки і славістики, педагога-лінгводидакта, українського інтелегента за інтелектом і станом душі» Михайла Андрійовича Жовтобрюха посприяли тому, щоб молода дослідниця гостро відчула «потребу наукової діяльності як способу самореалізації» й опановувати мову як науку. Власним прикладом М.Жовтобрюх сприяв формуванню авторського словника українського професійного дискурсу Л.Мацько, і тепер вона з легкістю може розібратися «навіть у тих галузях філологічної науки, які не досліджує у зв'язку зі своєю роботою».

Опікуючись становленням дослідників, Любов Іванівна надає пріоритету якісній мовній освіті, мовній культурі та мовно-етичній поведінці. Ідеться про формування профільної мотивації оволодіти тезаурусом фахового образу, вироблення власної програми мовного розвитку. Між рівнем освіченості, загальної культури і рівнем мовної культури, – зауважує Л.Мацько, існує чітка співмірність і залежність. Недбале мовлення, примітивний словник, незграбні синтаксичні конструкції, надмірні інтер'єктиви засвідчують душевну ущербність мовця, понижують не тільки естетичне враження, а й духовний вплив від такого спілкування.

Сприяє мовному вихованню особистості дослідника, наголошує вчена, українська та зарубіжна класика. Людина, яка не читає або дуже мало читає, не може по-справжньому зрозуміти і саму себе, не те, що інших, бо «слова є засобом розуміти іншого, як самого себе і розуміти самого себе так, як іншого» (О.Потебня). Обшир і контексти всього прочитаного формують у нас щораз нові смисли, підводять до народження нового знання. Краплені міркування (психологи кажуть: сліди) зливаються у ланцюжок міркувань, розвивається мовомислення і мовотворення. Мислення стає швидшим, точнішим, тобто ефективнішим, а мовлення – правильнішим і оптимальнішим для спілкування... образність мови стає формою образного бачення світу. Через емпатійне, емоційне переживання, рефлексивне пізнання духовно-моральних норм і культурних цінностей школяр /студент готується до самостійного спілкування з мистецтвом слова, формується його художньо-педагогічне мислення, відбувається творчий саморозвиток.

Обов'язковою рисою особистості дослідника, на глибоке переконання Л.Мацько, має бути правдивість і морально-етичні максими поведінки. Правдивий тон пов'язаний з внутрішнім простором особистості і ним зумовлюється. Важливо розвивати і зміцнювати цю рису впродовж професійного життя.

Акцентуючи на відповідальності у проведенні дослідження, Любов Іванівна дотримується вимог, зокрема, і О.Білецького. Літературознавець доводив, що до аналізу тексту слід підходити неупереджено; вивчати текст у «самому собі», з погляду його зовнішньої і внутрішньої форми; досліджувати умови появи твору і його образів: душевну організацію автора і середовище, що його сформувало; пам'ятати, що літературний

образ не є чимось застиглим, він живе і видозмінюється у сприйнятті різних категорій і поколінь читачів.

На текстах знакових мовних особистостей Т.Шевченка, М.Грушевського, М.Драгоманова, І.Котляревського, М. Коцюбинського, Панаса Мирного, Г.Сковороди, І.Франка, Лесі Українки наставниця виховує у здобувачів наукового ступеня гнучкість, коректність, привітність, тактовність, уважність. В основі розкуто-невимушених і містких та лаконічних міркуваннях наукових етюдів Л.Мацько глибокі знання мовних засобів, історії, письменства. Дослідниця уміє зацікавити предметом розмови з першого рядка і переконливістю аргументів.

Наприклад: *Дискусія про те, чия це у творах Котляревського мова і яка вона, не має великого значення. Певний час вважали, що Котляревський копіював рідну йому говірку, і мова його творів не виходить за межі полтавського мовлення. Ця теза правдива тільки у першій частині: основою його лінгвопрактики стала та мова, яку він увібрав з молоком матері, а не та, якою довелося служити та спілкуватися з носіями офіційної влади і культури. У другій частині – тезу легко спростувати: мова творів Котляревського зразу ж після друку їх вийшла за межі Полтавщини, бо вона з самого початку зрозуміла їй мила кожному українцю, навіть зрослому в іншому говірковому середовищі*

Приваблює процес мислення Л.Мацько, який розгортається перед слухачами /читачами, торкаючись глибин свідомості, душі, серця. Вона говорить просто й переконливо, тепло і логічно-твердо (С.Єрмоленко).

Про мову:

Унікальність мови в її багатовимірності: мова одночасно сьогочасна і вічна, конкретно-чуттєва й загальна, матеріальна й ідеальна, фізична й духовна, індивідуальна для кожного мовця і спільна для всіх. Її суспільні функції (комунікативна, ідентифікаційна, номінативна, мислетворча, пізнавальна, експресивна, емотивна, волюнтативна, естетична, міфологічна) спрямовані на життєві потреби мовців та духовне вдосконалення колективу й особистості. Про такі суспільні функції сучасної української мови і поле їх духовного впливу важливо пам'ятати, коли Українська держава переходить від авторитарного життя до демократичного, в якому особливого значення набувають такі якості особистості, як справедливість, чесність, правдивість та близькі до цих, що складають ширший концепт духовності.

Про особистість:

Зростає роль особистостей як антропологічних самоцінностей («образів Божих у людській подобизні»), безмежно багатих у самотворенні і самопізнанні, самореалізаціях і саморозвитках.

Міркування про предмет дослідження реалізуються через призму особистого ставлення авторки, захоплюють влучною інтерпретацією мовних фактів, глибоким проникненням у сутність аналізованих явищ.

Мова і культура – це дві семіотичні системи, що в семіотичному просторі одна одної займають значне місце і надзвичайно важливі ролі виконують у їх прагматиконах – мова у прагмакультурі, а культура у прагмалінгвістиці. Мовна ідентичність не обходиться без відповідної їй культурної ідентичності, як і культурна ідентичність обов'язково передбачає наявність мовної ідентичності, бо і мова, і культура є не зовнішніми ознаками людини, які можна легко набути, а внутрішніми сутностями людини, складовими її свідомості, мовомислення, її мовно-культурної особистості.

Легко і, здається, просто (однак за цією удаваною простотою завжди проглядається титанічна праця) Л. Мацько пише про складні речі, сміливо вкраплює в науковий текст авторські новотвори (*інтелектуальна молодь, нова інтелектуальна політика, інтелектуальна еліта, наукова далекоглядність*), елементи інших стилів, чим увиразнює наукові та науково-навчальні тексти. Вражає її здібність концентрувати увагу на певному об'єкті, зосереджено, до досконалості, як ювелір шліфує дорогоцінний камінь, аналізувати факти, відточувати думку, наповнювати її емоційно-вольовою напругою, семантичною місткістю, несподіваністю асоціацій.

Інтелектуальна діяльність – це, власне, не тільки подолання опору матеріалу пізнання, а й опору душі та власного мислення, суспільних стереотипів і соціальної байдужості, матеріальної скрути й моральної та розумової інертності.

Щоб досягти виразності і неповторності індивідуального стилю, важливо, на переконання наставниці, мати «на слуху» рівень розвитку сучасної української літературної мови; збагачуватися новими мовними засобами зі сфери професійного мовлення власного та споріднених фахів; помічати, як усе відображається в українській мовній картині світу; виробляти увагу до власного мовлення і повагу до бездоганного

мовлення колег; дбати про природність, невимушеність мовлення; аналізувати секрети досконалості: особливості словника, тембр, синтаксичні структури; читати «з олівцем»; читати вголос і заучувати гарні зразки напам'ять.

Важливою ознакою успішного розвитку наукового наставника фахівець вважає відкритість до самого себе, до колег, «до своєї і чужих культур, до світу і часу, в якому живемо і на запити якого маємо відповідати. Відкритість особистості є необхідною передумовою самоусвідомлення і – головне – самореалізації. Відкритість надає цілеспрямованості, створює психологічний простір для емоційного осмислення істинних вартостей буття, допомагає відкрити себе в цьому світі і сповна реалізувати в ньому свій потенціал.

Авторська науково-педагогічна діяльність Любові Іванівни Мацько як наукової наставниці, її українська елітарність, морально-етичні якості, відповідальність, відкритість, мовна культура, мовомислення, мовотворчість дозволяє виховувати дослідників як яскравих, інтелігентних і шляхетних особистостей, як майстрів педагогічної дії в інноваційній освіті, «навчає» сприймати мову як свою людинолюбну сутність, порадника і помічника в суспільному житті; а своє мовне вдосконалення розуміти як постійний органічний стан і поширювати це розуміння серед інших.

У фундаментальних, методологічно глибоких дослідженнях Н. Ничкало з широкого кола проблем теорії та історії професійної педагогіки, педагогіки праці, виховання, психології і дидактики професійної освіти, психології професійного розвитку органічно поєднуються випереджувальний підхід до розв'язання численних освітніх і наукових питань, цілісність теоретичних висновків, продуктивний вихід на практику, дослідницьке чуття та рефлексивний біль над тим, як зберегти і розвинути самотність людини праці в сучасному глобалізованому світі. У такої людини праці, підкреслює учений, яскраво викристалізована власна життєва позиція, індивідуальний спосіб організації діяльності, відкритість до нового досвіду, екзистенційний образ життя, упевненість у собі, емпірична свобода і креативність.

Для характеристики особистості Н. Ничкало скористаємося визначеннями К. Абульханої-Славської і С. Рубінштейна. Зокрема,

К. Абульханої-Славська наголошує: «Особистість як суб'єкт напрацьовує індивідуальний спосіб організації діяльності. Цей спосіб відповідає якостям особистості, її ставленню до діяльності... і вимогам, об'єктивним характеристикам, власне, даного виду діяльності. Спосіб діяльності є більш-менш оптимальним інтегралом, композицією цих основних параметрів. Суб'єкт є інтегруючою, центральною, координуючою інстанцією діяльності. Він погоджує всю систему своїх індивідних, психофізіологічних, психічних і, врешті-решт, особистісних можливостей, особливостей з умовами та вимогами діяльності цілісно». Відомий психолог С. Рубінштейн справедливо відзначає, що особистістю є передусім людина, в якій наявна власна життєва позиція, яскраво виражене свідоме ставлення до життя, світогляд, набутий нею в результаті наполегливої праці.

З'ясуємо сутність поняття «Я»-концепція (з англ. one's self-concept, self-construction, self-identity, self-perspective). У дослідницьких студіях це поняття визначають як систему уявлень індивіда про самого себе, складник особистості, яка усвідомлює як сама себе, так тими, хто її оточує, і володіє відносною стійкістю; як динамічну систему уявлень людини про саму себе, що включає усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних природних властивостей, самооцінку, суб'єктивне сприйняття, що впливає на власну особистість зовнішніх факторів. «Я»-концепція формується під впливом досвіду індивіда, становить основу вищої саморегуляції людини, на базі чого будує свої стосунки з оточуючим її світом. Керуємося також пропозицією І. Кона розглядати поняття «Я» як активно творче інтегративне начало, що дає змогу індивіду не лише усвідомлювати себе, а й свідомо спрямовувати свою діяльність», працями І.Зязюна, котрий правомірно поставив у центр особистісного підходу в розвитку педагогічної майстерності вчителів саме «Я» – концепцію, досвід, спілкування особистості, її спрямованість, афект, волю, інтелект.

Аналіз дискурсу Н. Ничкало щодо професійної освіти фахівців у різних напрямках соціального життя здійснюємо з урахуванням компонентів «Я» – концепції, визначені Р. Бернсом. Дослідник виділяє, зокрема, такі компоненти: когнітивний (образ своїх якостей, здібностей, зовнішності, соціальної значущості тощо (самосвідомості); емоційно-оцінний (відображає ставлення до себе загалом чи до окремих аспектів

своєї діяльності і проявляється в системі самооцінок); поведінковий (потенційна поведінкова реакція, що виникає внаслідок взаємодії «образу «Я» та емоційно-оцінного компонента).

Серед ключових концептів досліджень Неллі Григорівни Ничкало: людина праці, людина культури, людина патріотична. Дослідницькі зусилля Н.Ничкало спрямовує на формування і розвиток особистості людини праці протягом усього життєвого і професійного шляху, надаючи професійному становленню особистості яскраво особистісного смислу, індивідуальної траєкторії і неповторного характеру. «...головним освітянським продуктом є конкретна людина, підготовлена до активної високопрофесійної діяльності в різних галузях промислового, сільськогосподарського виробництва і сфері послуг. Мова йде про головне – людський капітал, від духовних, морально-етичних і професійних якостей якого залежить майбутнє кожної держави», – пише Н. Ничкало.

Н. Ничкало виокремлює три рівні розуміння поняття «людський капітал». На особистісному рівні – це знання та навички, яких людина набула шляхом навчання, практичного досвіду; на мікроекономічному – сукупна кваліфікація і професійні здібності працівників підприємства, а також його здобутки у справі ефективної організації праці й розвитку персоналу; на макроекономічному рівні – освіта, професійна підготовка і перепідготовка, служба профорієнтації і працевлаштування (ми називаємо його національним людським капіталом).

Організатор освіти і науки об'єктивно оцінює реформи в цій галузі, з особливою харизмою має здатність бачити надсучасне і завжди перебуває на бистрині інноваційних ідей. Провідну роль у формуванні особистості людини праці, доводить Н. Ничкало, відіграє соціальний чинник, оскільки особистість фахівця є безпосереднім відображенням соціального розвитку і професійного оточення. У процесі професійної підготовки майбутнього фахівця, наголошує учена, особливу увагу важливо звертати на морально-духовну сферу особистості, яка має наповнюватися професійними знаннями, професійним досвідом, фаховими нормами і цінностями, необхідними для професійного становлення і повноцінного функціонування у фаховому середовищі.

Зокрема, педагогіку праці науковець характеризує як педагогічну дисципліну, предметом інтересів і досліджень якої є проблеми

виховання особистості через працю, професійне навчання й виховання, безперервна освіта працюючих і безробітних. Основоположником педагогіки праці академік називає відомого польського вченого Т. Новацького. Його дослідження («Професієзнавство», «Лексикон педагогіки праці», «Педагогіка загальна і субдисципліни» та ін.) завдяки зусиллям Н. Ничкало та її учнів активно використовуються в навчальних закладах України.

«Праця рук вивела людину на її сучасну позицію в природі...Цей духовний світ побудований на досвіді і матеріальних здобутках рук, що працюють», – писав Т. Новацький. Лише через працю, – переконував патріарх польської педагогіки, – людина пізнає світ, самовідтворює і розвиває себе у продуктивній взаємодії з соціальним світом ...». Як універсальну цінність й енергетичний рушій усього світу розглядає людську працю польський науковець З. Вятровський і пише щодо обов'язковості праці людини, професійного розвитку особистості впродовж життя, розвитку професійних кваліфікацій і компетенцій. Глибоке теоретичне дослідження, що стосувалося природи виникнення, становлення і розвою педагогіки праці представив на VI Міжнародному українсько-польському форумі «Освіта для сучасності / Edukacja dla współczesności» директор Інституту педагогіки Академії спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської, доктор наук хабілітований, професор звичайний Ф. Шльосек.

Результатом натхненної творчої праці українських і польських учених, що наповнена Духовністю, Добром, Красою й Істиною, є фундаментальна книга «Semper in altum. Zawsze wzwyż (Завжди вгору)», присвячена 90-річчю від дня народження Яна Павла II, що вийшла у видавництві «Stalowa Wola» за заг. ред. Я. Зимного та Н. Ничкало. І фундаментальні ідеї концепту «людина праці» Н. Ничкало ґрунтуються на філософії педагогіки серця святого отця Яна Павла II. Папа Римський Словом, переконанням, вірою, «сродною» працею прагнув «пробуджувати Людину в людині», «олюднювати людину» («uczłowieczenie człowieka») утверджувати глибоку повагу до життя й гідності Людини. Дипломат, учений – філософ, теолог, історик, соціолог особливо наголошував на необхідності пробуджувати у кожного внутрішнє «Я», – пише Н. Ничкало, – впливати на формування переконань. У його працях закладено велику духовну силу, спрямовану

на піднесення людини, розвиток у неї почуття самовідповідальності, а це виростає з особистого переконання.

3-поміж характерних рис вияву концепту «людина праці» прогностичний учений виділяє неперервну освіту, що поряд з адаптацією до змін у професійній діяльності конкретної людини перетворюється на неперервний процес загального і професійного розвитку особистості, її знань і навичок, є сьогодні вже не тільки засобом, а насамперед метою розвитку людини, а також формування її готовності до осмислення й сприйняття змін, прийняття рішення щодо власних подальших дій.

У ХХІ столітті, яке міжнародними організаціями визнано «століттям якості», вчений зацентровує увагу на проблемі якості неперервної освіти, що значною мірою забезпечує конкурентоспроможність фахівця на сучасному ринку праці, має формувати потребу в постійному саморозвитку особистості за допомоги формальної, неформальної та інформальної освіти.

Поряд уживають також терміни «пожиттєва освіта», «освіта дорослих». Кожний із термінів, доводить Н. Ничкало, має суттєві особливості реалізації в різних країнах залежно від рівня і перспектив їхнього соціально-економічного розвитку, а спільними ознаками є акцент на самоосвіту, самовиховання, індивідуалізацію навчання; навчання в умовах різних поколінь (у сім'ї, суспільстві); інтердисциплінарність знань, часу і місця навчання. В інноваційній освіті зростає вага Самості педагога, його саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації як майстра педагогічної дії і Людини культури.

Людина праці у рефлексіях Н. Ничкало – це передусім людина культури, духовно багата, гуманна, творча особистість, котра віддана своїй справі і захоплена нею, володіє розвинутим прагненням до творення Добра, Істини, Надії. «Духовність – інтелектуальний потенціал – професіоналізм – це та могутня тріада, від якої залежить конкурентоспроможність нашого молодого трудівника на європейському і світовому ринках праці в ХХІ ст.», – пише Н. Ничкало. Влучно на цьому зацентровував увагу ще М. Рубінштейн: «культура збагачується індивідуальностями. Чим індивідуальніша творча сила та її продукт, тим багатша, хоча спочатку й потенціально, культура». Власне, саму Н. Ничкало вважають взірцем професійної культури, носієм ідей краси, добра, справедливості, коректності, педагогічного

такту, професіоналізму. Цей процес, безумовно, складний, неперервний у часі і просторі, спрямований на вдосконалення власних дій до найвищого рівня.

Учитель-майстер «самореалізується в самореалізації своїх вихованців» (В. Петровський). Разом зі своїми численними учнями Н. Ничкало виконує порівняльні дослідження й обґрунтовує основні тенденції розвитку систем підготовки кваліфікованих робітників у Польщі, Китаї, Німеччині, Англії, Америці, Канаді, пропонує інноваційні підходи до творчого адаптування прогресивних ідей зарубіжного досвіду в Україні і, навпаки, – українського в зарубіжжі.

Рефреном через наукові праці Н. Ничкало проходить ідеї людини патріотичної, моральні вартості і духовний зміст якої створюють культуру нації. Кожний з концептів Я-концепції Неллі Ничкало, зокрема концепт «неперервної освіти» як чинник професійного розвитку і саморозвитку особистості потребує більш детального розгляду в наступних статтях.

ТЕМА ТА ПИТАННЯ КРУГЛОГО СТОЛУ

Публікаційна діяльність дослідника на засадах академічної доброчесності

Публікаційна активність і академічна доброчесність дослідника,

Публікаційна/видавнича етика

Культура підготовки наукової статті до друку і роль академічних словників.

Покликання, цитати в науковому тексті й інструменти інфомедійної грамотності.

Формування критичного мислення, соціальна толерантність, фактчекінг.

Інформаційна та візуальна грамотність.

Цифрова безпека.

ДОДАТКИ

Завдання до розділу 6. Лінгвоперсонологія. Культура наукового наставництва

Поміркуйте, якими рисами має володіти вчений. Кого можна назвати вченим, виходячи з текстів?

Істинний учений – це дійсно і поет, творець. Бути вченим – образ життя, робота без часу. Натхнення – це й є «внутрішній вогонь». Натхнення народжує ідеї, їх відсутність приводить до зневіри в науку, песимістичного ставлення до творчості. Якщо молода людина скептично ставиться до дослідницької діяльності, краще всього йому одразу ж шукати інше приложенье своїх сил. Прагнення триматися в колі своїх знань, консерватизм мислення, стійка приверженість до догм не сприяють свободі думки, а, навпроти, перешкоджають творчості.

Саме постійне обдумування предмета дослідження, пошук шляхів втілення певної ідеї і приводить до відкриття.

Культура щоденної праці за «станком науки» може бути втрачена. Якщо робота здійснюється епізодично, то й хвилі натхнення гаснуть.

Натхнення гасне, якщо не отримує підтримки від оточення. Тільки особистості із сильною волею, цілеспрямовані йдуть уперед. Але скільки необхідно сил, щоб подолати щоденну метушню.

Зосередженість на об'єкті дослідження, повна віддача цьому процесу і спостережливість – якості, без сумніву, що приводять до успіху в науці.

Раптова думка не повинні бути втрачені. Спостережливість народжується із захоплення і пошуку, а вони потребують зосередженості і багаточасових роздумів.

Отже, захопленість, спостережливість, інтуїція, натхнення – друзі істинного вченого.

Немає в нас консервативного прагнення до нівелювання? Заздрість і зрійняйлівка, байдужість і опір талантам у науці – чи не властиво це нашому сучасному суспільству? І чи варто дивуватися, що в нас багато наукових працівників і мало істинних учених?

За уривками з наукових статей підготуйте план професійно-комунікативного тренінгу «Мовний світ дослідника». Охарактеризуйте лексичні, граматичні засоби, використані для характеристики наукового мовлення відомих українських науковців

1. Мовний світ Івана Франка, космічно великий і серед розмаїття інших мовних світів неповторний, подивлятиме ще не одне покоління дослідників, яким судилося відкривати й пізнавати поки що лише окремі островці океані Франкового мовного буття. Цей світ є витвором титанічної роботи мозку, великої сили духу, чистоти серця, всеохопної сердечної любові до рідного. У мовному світі Митця – реалізація ментального лексикону і просвітлений слововжиток, активність свідомого/підсвідомого і великомасштабна стратегія духу, вільна гра великого інтелекту, загострення інтелектуального зору і монументальна просвітленість...

...мовний світ Генія – це вічно «заклопотане я», занепокоєне буття; це велика мережа стежок для думок, укоріненість у дусі, це мислення, що постійно діє, спонукає до чину, прокладає нові шляхи. Цей мовний світ стає своєрідною системою моделювання людини, входить, як висловлюються філософи, у людський «життєсвіт»...

Генетичною здатністю та великим талантом Франка було слухати – і чути, «слухати» навіть те, що бачить око, і «чути» його, перепускаючи через своє «я», сприймаючи «розумом серця», вкарбовуючи в пам'ять

(О. Сербенська).

2. ...Михайло Грушевський був визначним стилістом – теоретиком і практиком. Він бачив і розумів, що в ситуації бездержавності і територіальної роз'єднаності українських земель і заборони української мови, (коли, як писав П. Житецький, «з 60-х років минулого віку ми вже не маємо ні одної теоретичної праці, писаної книжною, малоруською мовою»), були відсутні життєво-вирішальні чинники для висхідного розвитку української літературної мови. Вона не зможе задовольняти інтелектуальні потреби суспільства, якщо не буде повносило функціонувати в ньому, якщо не виробляти в ній науковий, діловий, публіцистичний стилі...

Предметом особливої турботи Михайла Грушевського був науковий стиль. М. Грушевський, орієнтуючись на наддніпрянську основу

літературної мови, активно використовував наукову термінологію, уже вироблену західноукраїнською мовною практикою, справедливо вважаючи, що її формували й представники східної частини України, які друкували свої праці на заході. Коли в 1917 році постала потреба витворювати термінологію для різних галузей науки, то М. Грушевський у тижневику «Промінь» звернув увагу на реальні потреби часу – вчити дітей і дорослих треба негайно – отже, доведеться скористатися тією термінологією, що вже є в українській мові і зафіксована у словниках, передусім у «Словарі...» Б. Грінченка, виробленою у Галичині термінологією і запозиченнями із західноєвропейських мов та російської.

Засноване в 1908 р. Українське наукове товариство в Києві з ініціативи М. Грушевського влаштовувало публічні лекції, диспути, конференції українською мовою, щоб призвичаювати наукові кола, суспільні верстви населення до української мови і виробляти загальноукраїнське літературне публічне мовлення

(Л. Мацько).

Поясніть, з якою метою в науковий текст залучають посилання. Якими способами виконується посилання? У працях з вашої спеціальності знайдіть 5-6 посилань і визначіть тип посилання.

Поясніть оформлення цитат у запропонованих уривках

Учням мовознавця М. Жовтобрюха відомо, як хвилювався педагог за якість лекцій: «Головне, щоб учитель міг мислити науково, мав глибокі знання, був ініціативний, умів збагачувати свої знання, аналізувати мовні факти нашої дійсності і правильно на них реагувати» [цит. за 123, с. 326].

Турботою про мовне виховання учнівської молоді були пройняті статті авторитетних лінгвістів І. Білодіда і В. Русанівського: «Чим багатша така практика, тим більша потреба в оволодінні новими словами, в умінні висловлювати свою думку, в мистецтві переконання словом, в естетичній освіті й самоосвіті».

«Сильною мовленнєвою особистістю» (термін уведений російським мовознавцем Ю. Каруаловим) був В. Сухомлинський. Серед основних ознаками такої особистості (за Л. Синельниковою), виступають енергія думки, втілювана в енергії слова, відповідальність

за словесний учинок, здатність до рефлексії, широта дискурсивної (текстової) дійсності, креативність.

Ознайомтеся з мікуваннями вчених стосовно цитування. Чи погоджуєтеся Ви з автором? Відповідь обґрунтуйте.

1. Основним аргументом більшості робіт сучасних молодих дослідників є цитата. Про факт фіксованого в сучасних наукових текстах збільшення обсягу цитування, ймовірно, можна говорити *pro et contra*. З однієї сторони, вставлене в потрібне місце авторитетне висловлювання набуває статусу знайденого доказу. Високий індекс довіри до цитування пояснюється культурологічно важливим фактом континуальності наукового пізнання, яке за визначенням ремінісцентне, і кожне окреме дослідження – від тез до монографії – своєрідний «інтелектуальний гніт» (Ю. Хабермас). Особливо небезпечно, якщо такий сотворений по волі цитуючих авторитаризм ґрунтується на маловиразних, хрестоматійних, що переходять з роботи в роботу цитатах. Звичка до копіювання чужих думок – найбільша небезпека для наукової етики і для самої науки. У творчому плані копіювання принизливе і безперспективне. (Л. Синельникова)

2. ...джерела в науковій роботі повинні бути лише первинними. Що категорично забороняється – це цитувати основного автора за текстом, процитованим іншими. Узагалі у серйозній роботі ніщо не цитується за цитатами. (Е. Умберто)

Поясніть поняття «некоректне цитування» з наукових джерел. Сформулюйте правила наведення й оформлення цитат.

Як ви розумієте поняття плагіат? Прочитайте міркування науковця Умберто Еко стосовно плагіату і висловіть власне бачення цієї проблеми.

Плагіатом у науковому середовищі вважають, окрім списування, ще й використання експериментальних даних конкретного досліду, запозичення текстології рукописів, що й досі не розшифрували, використання готової статистики. І все це без посилання на джерело

(оскільки, депонуючи ваш диплом у деканаті й у бібліотеці університету, ви тим самим публікуєте його). Це крадіжка чужого розуму.

У науковому тексті найґрунтовніше переконують факти. І.Павлов називав їх «повітрям вченого». Про що в цьому випадку йдеться? Які факти ви наводите в науковій роботі?

Поміркуйте, чи є нормативними такі вислови. При потребі виправіть помилкові варіанти. Підготуйтеся до участі на засіданні «круглого столу» «Мовна культура дослідника: шляхи подолання типових помилок»

Наукова ступінь; дякуючи вам; згідно наказу; приведені показники співпадають; можемо привести слідуючі приклади; по нашій кафедрі два аспіранта; ведуча організація; завідуючий відділом; по крайній мірі; співпадіння обставин; явна помилка; як нами вже відзначалось; дані експерименту виявили більш кращий результат; питання по подальшому вивченню; на етапі дослідження були допущені такі дефекти.

Визначте загальний смисл тексту, виділіть його смислові частини, ключові слова, терміни, морфологічні і синтаксичні засоби.

Спотворення, замовчування та фальсифікація фактів, стандартизація світоглядних засад творчості митців упродовж десятиліть перешкоджали достатньо повному та глибокому вивченню всього спектру їх художнього доробку. Сьогодні це зумовлює нагальну потребу нового прочитання класики... Один із аспектів цієї роботи зумовив необхідність переоцінити систему образів літератури порубіжжя, запропонувати відповідні науково-методологічним засадам сучасного літературознавства характеристики героїв, переосмислити бачення суспільно значимих явищ, процесів, оприявлених у художньому контексті кінця XIX – початку XX ст...

(Л. Горболіс).

Встановлено, що характерними особливостями професійної діяльності педагога вищої школи є: спрямованість навчання на науку в її розвитку; спрямованість навчального процесу вищої школи на самостійну роботу студентів, яка має постійно зближуватися з дослідною роботою; наскрізна професійна спрямованість усього навчального процесу у вищій школі; єдність і оптимальне співвідношення теоретичної

та практичної підготовки студентів; її всеохоплюючий комунікативний характер; гуманістична спрямованість навчального процесу у вищій школі тощо. Аналіз результатів науково-теоретичного дослідження характерних особливостей професійної діяльності викладачів ВНЗ дав змогу визначити, що психолого-педагогічна компетентність, з одного боку, зумовлює, ефективність професійно-педагогічної діяльності, з другого – створює можливість для гармонійного, безкризового професійного розвитку самого викладача ВНЗ як ученого, педагога, успішної особистості взагалі

(О. Гура).

За поданими матеріалами підготуйте міні-проект «Якими рисами має володіти вчений»

1. Істинний учений – це дійсно і поет, творець. Бути вченим – образ життя, робота без часу. Натхнення – це й є «внутрішній вогонь». Натхнення народжує ідеї, їх відсутність приводить до зневіри в науку, песимістичного ставлення до творчості. Якщо молода людина скептично ставиться до дослідницької діяльності, краще всього їй одразу ж шукати інше застосування своїх сил. Прагнення триматися в колі своїх знань, консерватизм мислення, стійка приверженість до догм не сприяють свободі думки, а, навпроти, перешкоджають творчості.

Саме постійне обдумування предмета дослідження, пошук шляхів втілення певної ідеї і приводить до відкриття.

2. Культура щоденної праці за «станком науки» може бути втрачена. Якщо робота здійснюється епізодично, то й хвилі натхнення гаснуть.

Натхнення гасне, якщо не отримує підтримки від оточення. Тільки особистості із сильною волею, цілеспрямовані йдуть уперед. Але скільки необхідно сил, щоб подолати щоденну метушню.

Зосередженість на об'єкті дослідження, повна віддача цьому процесу і спостережливість – якості, без сумніву, що приводять до успіху в науці.

Раптова думка не повинні бути втрачені. Спостережливість народжується із захоплення і пошуку, а вони потребують зосередженості і багаточасових роздумів.

Отже, захопленість, спостережливість, інтуїція, натхнення – друзі істинного вченого.

3. Немає в нас консервативного прагнення до нівелювання? Заздрість і зрівнялівка, байдужість і опір талантам у науці – чи не властиво це нашому сучасному суспільству? І чи варто дивуватися, що в нас багато наукових працівників і мало істинних учених?

Викладіть свої міркування стосовно одного з афоризмів науковця.

«Мова – скарбниця знань, доступ до якої вільний для кожного»;

«...мова є і засобом інтелектуально-культурних досягнень, і способом презентації їх у суспільстві»;

«...двомовність – це і роздвоєння однієї мови на приховану мову істинних думок і почуттів, які не збігаються з думкою керівництва, та мову відкритого спілкування, при якому закрита душа»;

«Мовна культура не постає на пустому місці, це постійна робота, спрямована на вдосконалення свого мовлення, розвиток інтелекту, на виховання і вдосконалення кращих людських чеснот, створення свого фахового образу, досягнення соціального престижу».

Основний еволюційний принцип – вивищення людини над самою собою – здійснюється переважною мірою завдяки рідній мові як носієві духовних начал людськості, вербальній можливості усвідомлення людиною своєї вищості у природному світі. Аксіоматичною є на сьогодні теза про мову як основний (хоч і не єдиний) засіб самоусвідомлення (себе самої), самотворення, самовираження та самореалізації особистості, її соціалізації в суспільстві й державі. Генетичну основу мовної особистості складають мовнокомунікативні суспільні запити, мотиваційні потреби, досконалі компетенції, ґрунтовні мовні знання, знання концептів і мовних знаків національної культури, мовна свідомість, національна культуровідповідність, мовна здатність і мовна здібність, мовне чуття і мовний смак, усвідомлена естетична мовна поведінка і мовна стійкість.

Підготуйтеся до полеміки, обґрунтовуючи власний погляд на один із поданих висловів Любові Мацько:

«Інтелектуальна діяльність – це, власне, не тільки подолання опору матеріалу пізнання, а й опору душі та власного мислення, суспільних стереотипів і соціальної байдужості, матеріальної скрути й моральної та розумової інертності».

«...двомовність – це роздвоєння однієї мови на приховану мову істинних думок і почуттів, які не збігаються з думкою керівництва, та мову відкритого спілкування, при якому закрита душа; у мовній ситуації, що нині склалася в Україні, має зростати модус присутності української мови в усіх сферах життя, а також увага до культури українського мовлення, яка виконує в суспільстві регульовальну функцію»;

«...середня школа і вищі навчальні заклади повинні готувати не пасивний спостерігачів, маргіналів, що осторонь очікують добрих умов та великих див, а активних, творчих, високоосвічених і висококультурних діяльних інтелектуалів, здатних і собі знайти місце в житті, і про країну подбати)».

Прочитайте текст. Ознайомтеся з порадами для ораторів, які пропонує Л. І. Мацько. Що нового ви для себе знайшли в цих порадах?

Моральний обов'язок оратора – бути чесним, справедливим, добродійним, відкритим для людей, мати ґрунтовні знання, вільно володіти сучасною українською літературною мовою, стилістичною системою, функціональними стилями й жанрами, способами та прийомами організації художніх засобів для підготовки й виголошення промов, мати виразне індивідуальне мово мислення. Промовець має бут національно свідомою особистістю і позитивно впливати на мовну практику.

Той, хто хоче стати майстерним промовцем (оратором, красномовцем), повинен подбати про:

- освіченість і глибокі знання свого фаху та дотичних до нього;
- риторичний ідеал, який хотів би наслідувати;
- пошук промовців, чиє мовлення відповідає його смаку, в кого він хотів би вчитися, знайти свій мовний авторитет;
- власний ораторський стиль;
- уміння вести розгорнутий монолог (лекцію) з фахової проблематики;
- володіння полемічним красномовством, культурою діалогу і полілогу у дискусіях і диспутах;
- морально-етичний облік освіченої і вихованої людини;
- уміння користуватися скарбницею античної і національної риторики, ораторським досвідом попередників і сучасників (використовувати взірці промов і текстів, прийоми риторичної техніки, стилістичні засоби національної мови).

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК²²⁴.

Анотація – короткі відомості про книгу, статтю, монографію з погляду призначення, змісту, виду, форми й інших особливостей.

Апробація (лат. – схвалення) – спосіб скорегувати, доопрацювати, виправити, дати компетентну оцінку.

Аргумент (лат. *argumentum* – показувати, з'ясовувати) – логічний висновок, що слугує підставою для доказу тези.

Багатство мовлення – одна з якостей мовлення, ознака високої мовної компетенції людини, що полягає у використанні великої кількості мовних одиниць (слів, словосполучень, речень), різних за смыслом і будовою, відсутності невиправданих повторень слів, однотипних синтаксичних конструкцій.

Бібліографічний опис – процес і результат складання за встановленими правилами переліку відомостей про документ, що дає змогу цілком визначити цей документ і знайти його серед інших документів з метою використання.

Виразність мовлення – комунікативна якість писемного чи усного мовлення, що полягає в доборі мовленнєвих одиниць (слів, речень), що найточніше, оригінально, переконливо передають думку висловлювання, привертають увагу читачів або слухачів, впливають на їхні емоції та почуття. В основі В.м. лежить деяка незвичність, новизна, своєрідність.

Внутрішнє мовлення – механізм розумової діяльності людини; беззвучне мовлення, основними функціями якого є опрацювання й усвідомлення інформації, планування програми майбутнього мовленнєвого висловлювання.

Гіпертекст (грец. *hyper* – понад) – особливий метод побудови інформаційних систем, що забезпечує прямий доступ до інформації на підставі логічного зв'язку між її блоками; система представлення текстової та мультимедійної інформації у вигляді мережі пов'язаних між собою текстових й інших файлів.

Дефініція – коротке логічне визначення змісту якого-небудь поняття.

---

²²⁴ Дет.Семенов О.М. Культура наукової української мови: навч. посіб. К. ВЦ «Академія», 2010. 216 с. Семенов О., Фаст О. Академічне письмо: лінгвокультурологічний підхід: навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. 221 с.

Дисертація (лат. *dissertatio* – розвідка, дослідження) – це оригінальне самостійне науково завершене дослідження, яке може сприяти вирішенню певної наукової проблеми (для кандидатської дисертації) або відкриттю нових напрямів у науці (для докторської дисертації).

Дискурс (лат. *discursus* – бесіда, розмова; *discours* – промова, виступ) – сукупність взаємопов'язаних висловлювань (текстів), що реалізуються в певних соціально-культурних, часових і просторових умовах з урахуванням діяльності учасників комунікації (адресата й адресанта); процес вербального й невербального спілкування.

Дискусія (лат. *discussio* – розгляд, дослідження) **наукова** – усна (або писемна) форма організації мовлення, у процесі якої розглядаються протилежні точки зору; комунікативна взаємодія групи учнів, що організовується для обміну думками, обговорення спірного питання.

Диспут (лат. *disputo* – досліджую, сперечаюсь) **науковий** – форма організації попередньо підготовленого публічного обговорення складного суперечливого питання, у ході якої наявні різні (іноді протилежні) погляди.

Дієвість мови – комунікативна якість такої мови, що спонукає адресата до зміни поведінки – зовнішньої (вчинків, дій) чи внутрішньої (думок, поглядів, настроїв).

Джерело наукової інформації – документ, що містить у собі науковий факт або є результатом аналітичної та логічної обробки.

Доповідь наукова – науковий документ, що містить виклад результатів науково-дослідної чи дослідно-конструкторської роботи, опублікований або прочитаний в аудиторії.

Доречність мовлення – неодмінна ознака стилістично досконалого, довершеного, бездоганного за своїм змістом і структурою мовлення, яка найбільше відповідає тій конкретній ситуації, за якої і задля якої реалізується мовлення.

Дослідження наукове – процес вироблення нових наукових знань, один із видів пізнавальної діяльності, характеризується об'єктивністю, відтворюваністю, доказовістю, точністю.

Доцільність мови – комплекс комунікативних якостей, який виникає у процесі спілкування. Доцільність зумовлюється мовною свідомістю, функціональними стилями, соціальними ролями, ситуацією спілкування, різноманітністю комунікативних завдань та умов.

Експерт – фахівець у тій чи іншій галузі науки і практичної діяльності, що виконує в ній експертизи.

Експресивність – ознака інтенсифікації значення слів за шкалою зменшення чи збільшення денотативних і конотативних ознак, зокрема логічного змісту, оцінок й емотивності.

Електронна презентація (від лат. *praesento* – передаю, англ. *Present* – представляти) наукового тексту – це спосіб подання наукової інформації за допомогою мультимедіа-можливостей – зображення, звуку, відео, які відповідають за зорове, слухове, кінестетичне сприйняття інформації.

Електронний текст – писемне текстове утворення, розміщене на електронному носії.

Ефективність наукової комунікації – комунікативний параметр, що визначає досягнення комунікативного співробітництва (кооперації) між адресантом й адресатом і спрямований на такий спосіб організації концептуальної структури тексту, який сприяє розумінню тексту з мінімальними зусиллями для читача.

Жанр наукового стилю мови – конкретний різновид наукових текстів, що розрізняються за функціями і структурою (наукова стаття, монографія, огляд, рецензія).

Змістовність мовлення – глибоке осмислення теми й головної думки висловлювання, докладне ознайомлення з наявною інформацією цієї теми; різнобічне та повне розкриття теми, уникнення зайвого.

Ідіостиль (грец. *idios* – свій, своєрідний, особливий і лат. *stilus* – паличка для письма (діалект)) – сукупність формальних і стилістичних особливостей, характерних для мови окремої людини.

Індивідуальний інтонаційний стиль – це інтонаційна манера, в основі якої вибір варіантів інтонаційних одиниць (інтоном).

Інтерактивність – текстово-дискурсивна категорія, представлена суб'єктно-об'єктно-суб'єктною взаємодією адресанта й адресата на підставі знакового континууму тексту, інтенцій, стратегій, тактик комунікації та програми адресованості повідомлення тексту.

Ключове слово – слово або словосполучення, яке найбільш повно і специфічно характеризує зміст наукового документа або його частини.

Компіляція (лат. *compilatio* – пограбування, накопичення виписок) – текст, що створений на основі запозичення в інших авторів матеріалів без самостійного їх створення.

Композиція (лат. *compositio* – *twір*) **наукового тексту** – це порядок повідомлення відомостей про них у тексті.

Компресія наукового тексту – членування тексту на блоки інформації і називання цих блоків, розкритті смислової структури тексту-першоджерела.

Комунікація наукова (від лат. *communico* – *спілкуюсь з кимось*) – процес обміну науковою інформацією.

Комунікативна поведінка – сукупність правил і традицій вербального і невербального спілкування, що склалися в тому або іншому соціумі і реалізуються у процесі комунікації.

Комунікативна ситуація – функціонально-комунікативна сфера (побутова, офіційно-ділова, наукова тощо), в якій створюється текст.

Комунікативний намір (інтенція) – конкретно визначена мета висловлювання мовця, що є регулятором мовленнєвої поведінки партнерів. На визначення комунікативних намірів впливають мотивація, потреба, умови ситуації та ін.

Конференція (лат. *conferentia* – *збирати в одному місці*) **наукова** – форма обміну науковою інформацією з певної тематики відповідно до розробленої заздалегідь програми, регламенту виступів.

Культура мовлення – це нормативність і доцільність викладу інформації, тобто філологічне і психолого-педагогічне обґрунтування використання граматичних структур відповідно до умов і вимог конкретної ситуації.

Культура наукового мовлення – дотримання літературних норм вимови, наголошення, слововживання, побудови словосполучень, речень, текстів; нормативність усної й писемної наукової мови, що виражається в її правильності, точності, ясності, чистоті, логічності, доречності, виразності, а також у різноманітності граматичних конструкцій, багатстві словника, дотриманні в писемному мовленні орфографічних і пунктуаційних норм.

Монографія – наукова праця обсягом понад 100 сторінок друкованого тексту, найбільш повне і всебічне вивчення деякого об'єкта, бачення його в проблемному полі сучасної науки. .

Лексика наукова – слова з додатковим стилістичним забарвленням, вживані в мові наукового стилю.

Мовленнєвий вплив – мовленнєва дія адресанта, керована цільовою установкою мовного спілкування, спрямована на зміну поведінки, психологічних станів, свідомості адресата, оцінки ним певного явища і т. ін.

Мовна особистість – людина, яка володіє сукупністю здатностей і характеристик, які обумовлюють створення і сприйняття нею текстів, що вирізняються мірою структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності.

Мовна стійкість – таке суспільно-політичне явище, в основі якого перебувають національні традиції; національна свідомість та солідарність; національна культура, духовна і матеріальна; національний мир і співробітництво з іншими народами, що живуть на території відповідного народу.

Мовне чуття – мовний смак, що забезпечує ефективну комунікативну діяльність мовця, знання ним норм сучасної літературної мови в їх зіставленні зі стильовими нормами, в зіставленні з історично мінливими літературними нормами. індивідуальна система підсвідомих оцінок, що ґрунтується на літературних нормах і мовних ідеалах

Мовні здібності – сукупність психологічних і фізіологічних умов, що забезпечують засвоєння, відтворення й адекватне сприйняття мовних знаків мовного колективу, об'єднують здібність аналізувати мовні явища, лінгвістичну спостережливість, мовне чуття і пам'ять.

Мовні огріхи – це відхилення від лексичної і синтаксичної поєднаності слів, словосполучень, самостійних речень.

Монолог (грец. *monos* – один і *logos* – слово, вчення) – розгорнуте висловлювання однієї особи, звернене до однієї людини або певного колективу одночасно для повідомлення інформації, впливу або спонукання до дії.

Наукова мовна культура – нормативне користування науковою мовою в усній і писемній, діалогічній і монологічній формах, формування високого рівня комунікативної культури.

Наукова рецензія (лат. *recensio* – огляд, обстеження) – спеціальний текст-аналіз певного наукового джерела (або джерел), що розрахований на певне коло фахівців.

Наукова стаття – один із видів наукових публікацій, де описуються кінцеві або проміжні результати дослідження, обґрунтовується способи їх отримання, а також накреслюються перспективи наступних напрацювань.

Наукове дослідження – цілеспрямоване пізнання з метою одержання знання як системи понять, законів і теорій.

Наукова доповідь – це жанр наукового стилю, який припускає розгорнуте повідомлення на спеціальну тему на засіданні наукового товариства.

Наукове мовлення – функціонування існуючої етнічної мови у сфері наукової комунікації.

Науковий діалог (грец. *dialogos* – *бесіда*) – тип наукового мовлення, що складається з обміну репліками-висловлюваннями між кількома вченими – учасниками розмови (бесіди, дискусії, суперечки) і наслідком якого є нові наукові знання.

Науковий стиль – це один із функціональних різновидів літературної мови, що обслуговує різні галузі науки, виробництва, освіти і реалізується у книжних спеціалізованих текстах різних жанрів.

Науковий ступінь – наукова кваліфікація у певній галузі знань, підтверджена захистом дисертації і закріплена одержанням диплома.

Наукова тема – задача наукового характеру, що потребує проведення наукового дослідження.

Науковий текст – єдиний комунікативний блок, що має чітку, логічну структуру, своєрідний каркас із внутрішньо завершеними частинами (розділами, підрозділами, пунктами, параграфами, абзацами), насиченими відповідною термінологією.

Об'єктивність наукового викладу – властивість тексту, яке виявляється у викладі й аналізі різних точок зору на проблему.

Образність мови – комунікативна якість мови, орієнтована на виникнення додаткових асоціативних зв'язків, тобто вживання слів і словосполучень у їх незвичному оточенні, зокрема, їх переосмислення у тропях.

Плагіат (лат. *plagiatus* – *викрадений*) – копіювання чужих ідей, тексту без посилання на першоджерело.

Плеоназм (від гр. *pleonasmos* – надмірність, перебільшення) – багатослів'я, зворот, який містить у собі зайві слова з однаковими чи

близькими значеннями; стилістична фігура, яка будується як нагромадження синонімічних висловів, утворених з близькозначних слів.

Правильність мовлення – повна відповідність мовлення нормам літературної мови, одна з основ мовленнєвої культури.

Професіоналізми – слова та вирази, поширені в певному науковому середовищі.

Пуризм (від лат. *purus*— чистий) – надмірне прагнення до очищення літературної мови від іншомовних запозичень, неологізмів, а також намагання вберегти літературну мову від проникнення лексичних чи граматичних елементів, які стоять за межами норми (розмовних, просторічних, діалектних та ін.).

Розуміння наукового тексту – це розкриття сутності предметів та явищ, описаних у науковому тексті, усвідомлення зв'язків, стосунків та залежностей між ними.

Сприймання наукового тексту – це психічний процес відображення людиною змісту тексту при безпосередньому впливі на органи чуття.

Стиль наукового мислення – історично сформована сукупність методологічних регулятивів, ідеалів і норм науки, що визначають зміст і спрямованість розвитку науки.

Текст (від лат. *tekstum*— тканина, зв'язок, побудова) – закінчене мовленнєве утворення, змістова, структурно-граматична єдність, що об'єктивована в усній або писемній формі, характеризується замкнутістю, зв'язністю, різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку і має певну прагматичну настанову.

Термін – слово або словосполучення, значенням якого є наукове поняття

Точність мовлення – знання й використання у мовленні точних слів, словосполучень, зафіксованих у спеціальних довідниках.

Цитата (лат. *citatum* – *проголошувати*) – це дослівно наведений уривок з якогось тексту для підтвердження або ілюстрації тієї чи іншої думки.

Цілісність тексту – це функціонально-комунікативна співвіднесеність тексту з певним (конкретним) об'єктом. Цілісним не можна вважати висловлювання, позбавлене тематичної цілісності.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Нормативні документи України та офіційні документи європейських/міжнародних організацій:

1. Закон України “Про освіту” від 05.09.2017 року № 2145-VIII. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.14 р. № 1556-VII. Голос України» від 06 серпня 2014 р. № 148. (зі змінами).
3. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Документ 848-VIII, чинний, поточна редакція. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 3, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#n946>
4. Закон України «Про інноваційну діяльність». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 36. Документ 40-IV, чинний, поточна редакція акція від 05.12.2012. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
5. Національна рамка кваліфікацій. Додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 519). Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/519-2020-%D0%BF#Text>
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» від 23 березня 2016 р. № 261. Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text>
7. Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region. Режим доступу: http://www.iau-aiu.net/sites/all/files/Bucharest_Dec_0.pdf.
8. EC European Commission. (2011) Report of Mapping Exercise on Doctoral Training in Europe ‘Towards a Common Approach’. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:52015XG1215\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:52015XG1215(02))
9. EC (European Commission). (2012). Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Strasbourg, 20.11.2012/ COM(2012) 669 final.

10. EC (European Commission). (2015). New priorities for European cooperation in education and training. Joint Report of the Council and the Commission on the implementation of the strategic framework for European cooperation in education and training (ET 2020). Brussels, 26.8.2015 COM(2015) 408 final.
11. EC (European Commission). (2015). Opening up Education: Innovative teaching and learning for all through new Technologies and Open Educational Resources (2015). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52013DC0654>
12. EC (European Commission). (2016). Improving and Modernising Education. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, 7.12.2016. COM(2016) 941 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2016%3A941%3AFIN>
13. EC (European Commission). (2017). Strengthening European Identity through Education and Culture. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The European Commission's contribution to the Leaders' meeting in Gothenburg, 17 November 2017. Strasbourg, 14.11.2017. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2017%3A673%3AFIN>
14. EC (European Commission). (2017). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a renewed EU agenda for higher education. COM/2017/0247 final Brussels, 30.5.2017. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017DC0247>
15. EC (European Commission). (2018). Digital Education Action Plan. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0022&from=EN>
16. EC (European Commission). (2021). Council Resolution on a strategic framework for European cooperation in education and training towards the European Education Area and beyond (2021-2030). [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32021G0226\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32021G0226(01))

17. EC/EACEA/Eurydice. (2018). The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
18. European Policy Cooperation (ET2020 framework). (2020). The strategic framework for European cooperation in education and training ("ET 2020") is a forum allowing Member States to exchange best practices and learn from each other. Retrieved from: https://ec.europa.eu/education/policies/european-policy-cooperation/et2020-framework_en
19. ESF (European Science Foundation). (2017). Career Tracking Survey of Doctorate Holders Project Report. ESF, France, Strasbourg.
20. ESU (European Students Union). (2015). Overview on Student-Centered Learning in Higher Education in Europe. Research Study. Retrieved from <https://www.esu-online.org/wpcontent/uploads/2016/07/Overview-on-Student-Centred-Learning-in-Higher-Education-in-Europe.pdf>
21. EUA. (2005). Doctoral Programmes for the European Knowledge Society. Report on the EUA Doctoral Programmes Project 2004 -2005. EUA, Brussels, Belgium.
22. EUA (European University Association). (2007) Doctoral programmes in Europe's universities: achievements and challenges: Report prepared for European universities and ministers of higher education. EUA. Brussels and Geneva.
23. EUA (European University Association). (2015). Trends 2015: Learning and Teaching in European Universities. EUA, Belgium, Brussels.
24. EUA (European University Association). (2015). Principles and Practices for International Doctoral Education", FRINDOC project Report. EUA, Brussels, Belgium.
25. EUA (European University Association). (2016). Digital Agenda For Europe's Universities? EUA, Belgium, Brussels.
26. EUA (European University Association) (2016). Doctoral education – taking Salzburg forward. Implementation and new challenges. EUA, Brussels, Belgium.
27. EUA (European University Association). (2017). EUA's Learning and Teaching Initiative – Report from the thematic peer groups in 2017. EUA, Brussels.
28. EUA (European University Association). (2018). Background: EUA's initiatives to establish a European dimension on learning and teaching. EUA, Brussels.

29. EUA (European University Association). (2018). Trends 2018. Learning and teaching in the European Higher Education Area. By Michael Gaebel & Thérèse Zhang. EUA, Brussels.
30. EUA (European University Association). (2018). Learning and Teaching in Europe's Universities: An EUA position paper. EUA, Brussels.
31. EUA (European University Association). (2018). Enhancing the education mission of European universities: A proactive response to change. EUA, Brussels.
32. The European Charter for Researchers. The Code of Conduct for the Recruitment of Researchers.– Brussels, European Commission, 2005. Режим доступу: http://ec.europa.eu/euraxess/pdf/brochure_rights/am509774CEE_EN_E4.pdf
33. Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution. A Report Prepared for the UNESCO 2009 World Conference on Higher Education. Philip G. Altbach, Liz Reisberg, Laura E. Rumbley. Executive Summary, Published in 2009 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Paris.

Основна література

1. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету/ Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд досліджень освітньої політики»; за заг. ред. Т.В. Фінікова, А.Є. Артюхова. – К.: Таксон, 2016. – 234 с.
2. Єгорченко, І., Серебряков, М. Академічна доброчесність (2018) Аналітичний звіт та рекомендації URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/Analitichna-zapyska-akademichna-dobrochesnist.pdf>.
3. Батечко, Н., Дурдас, А. (2019) Академічна доброчесність в контексті європейських практик: досвід Франції. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2019. Вип. 3 (60). С.88 -94.
4. Бойченко, Н.М. (2014) Етичні аспекти університетських цінностей. Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник. К.: Вид.-полігр. центр «Київський університет»/ 2014. № 1 (1). С. 37–43.
5. Гапон Н., Худзіцка-Чупала А., Лупіна-Вегенер А. (2013) Ставлення студентів до виявів академічної нечесності: крос-культурний аналіз. Вісник Львівського університету. Серія «Філософські науки». Львів, 2013. Вип. 16. С. 241–248.

6. Гончаренко, С. (2011) Етичний кодекс ученого. Естетика і етика педагогічної дії: зб. наук. пр. Київ-Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2011. Вип. 1. С.25–34.
7. Гунчак, В.М., Чепига, М.П. (2011) Кодекс честі викладача як перешкода академічній нечесності і поблажливості. Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького. . Львів, 2011. Т. 13, № 3 (49). С. 14–23.
8. Добко, Т. (2014) Університет, академічна культура і забезпечення якості. Імператив якості: вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту : навч. посіб. Львів. Манускрипт, 2014. С. 58–68.
9. Довідник з академічної доброчесності для школярів / уклад. М.В. Григор'єва, О.І. Крикова, С.Г. Певко; за заг. ред. О.О. Гужви. 3-є вид., випр. і доп. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. 66 с. URL: https://drive.google.com/file/d/19nOAsorJfuCL_lT0wdxDHkxW2PxEj4g/view (дата звернення: 02.04.2019).
10. Квієк, М. (2018) Університет в добу змін. Інституції і академічні кадри в умовах зростаючої конкуренції / пер. з польської Р. Скакун; наукова редакція та післямова Т. Фініков. Київ : Таксон, 2018. 474 с.
11. Ковальова, А. (2013). Проблеми академічного плагіату та авторського права у цифровому просторі України. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: зб. наук. пр. К., Ч. 21: Електронні інформаційні ресурси. С. 61–71.
12. Курбатов, С.В. (2014). Феномен університету в контексті часових та просторових викликів: Монографія. Суми: Університетська книга. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/10226>
13. Локшина, О. І. (2019) Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя: оновлене бачення 2018 року. Український педагогічний журнал, 3. 21-30. URL <http://uej.undip.org.ua/upload/iblock/c76/c7686993>
14. Надутенко, М. В., Семеног О.М. (2021) Концепт освіта в українському та польському дискурсах крізь призму національних лінгвістичних корпусів. Innovative Pathway for the Development of Modern Philological Sciences in Ukraine and EU Countries : collective monograph. Riga, Latvia. "Baltija Publishing", 2021. Vol. 2. С. 66–81. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-031-5-27>.
15. Національний освітній глосарій: вища освіта (2014). За ред. В. Г. Кременя. 2-е вид., перероб. і доп. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди». <https://glossarissimo.wordpress.com/2017/06/17/uk-pdf>

16. Пак, І. В. (2019) Академічна культура українського студентства: фактори формування та особливості прояву : дис. ... канд. соц. наук : 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Харків, 2019. 223 с.
17. Регейло, І. Ю. (2014) Підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації України у XX–на початку XXI столітті: монографія. К. Освіта України, 2014. 704 с.
18. Сбруєва, А.А. (2021) Університет як інклюзивна академічна громада: європейський та український досвід трансформації підготовки PhD. Теорії та технології інноваційного розвитку професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті концепції «Нова українська школа: монографія. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 421 – 442. DOI 10.24139/978-966-698-308-7/421-442
19. Сбруєва, А.А. Єременко І.В. (2019). Формування європейського виміру забезпечення якості вищої освіти в контексті інтернаціоналізації освітнього простору. СумДПУ імені АС Макаренка. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?hl=ru&user=YBR7gMcAAAAJ&view_op=list_works&sortby=pubdate..
20. Семеног, О., Вовк М. (2016). Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С.Макаренка, 2016. 284 с.
21. Семеног О. (2017) Академічна лекція і академічний учитель в цифрову епоху: праксеологічний підхід. Фізико-математична освіта. № 2. с. 140-146.
22. Семеног О. (2016) Академічна культура – фундаментальний складник підготовки доктора філософії зі спеціальності 015 «Професійна освіта». №5 (59). С. 192–203.
23. Семеног О.М. Курс (2020) "Академічна культура дослідника: європейський та національний досвід" у докторській підготовці. У зб. Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (23–24 квітня 2020 року, м. Суми). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С.89-93.
24. Семеног, О. (2019). Європейський та національний контексти академічної культури дослідника: досвід реалізації проекту Еразмус+Жан Моне модуль. Україна – Європейський союз: від

- партнерства до асоціації : Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій. Луцьк. Терен, 2019. С. 320–330.
25. Семеног, О. М. (2020). Концепт «академічна культура дослідника» в українському і польському освітньо-педагогічному дискурсі. Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій (с. 139–152).
  26. Семеног, О. М. (2019). Концептосфера освіта в українському та польському дискурсах: міждисциплінарний підхід. СумДПУ імені А.С.Макаренка.
  27. Семеног, О., Вовк, М. (2016). Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету. СумДПУ імені А.С.Макаренка.
  28. Семеног, О.М., Семеніхіна О.В., Безуглий Д. (2017) Формування академічної культури майбутніх педагогів-дослідників в умовах цифрового творчого середовища як наукова проблема . Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. Т.16 . №6 . С.21-31.
  29. Хоружий, Г. Ф. (2016) Європейська політика вищої освіти. Монографія. Полтава. Дивосвіт 2016. 384 с.
  30. Academic Cultures and Developing Management in Higher Education | Loima Jyrki", Vink.helsinki.fi (2017). Режим доступу: http://www.vink.helsinki.fi/files/Theoria_academic.html
  31. Cutri, J., Abraham, A., Karlina, Y., Patel, S. V., Moharami, M., Zeng, S., Manzari, E., & Pretorius, L. (2021). Academic integrity at doctoral level: The influence of the imposter phenomenon and cultural differences on academic writing. *International Journal for Educational Integrity*, 17(1), 8. <https://doi.org/10.1007/s40979-021-00074-w>
  32. Gaebel, M., Zhang, T., Stoeber, H. & Morrisroe, A. (2021). Digitally enhanced learning and teaching in European higher education institutions. European University Association absl. <https://eua.eu/resources/publications/954:digitally-enhanced-learning-and-teaching-in-european-higher-education-institutions.html>
  33. International Handbook of Interpretation in Educational Research. (2015). Paul Smeyers, David Bridges, Nicholas C. Burbules, Morwenna Griffiths. (Eds.). Springer. <https://www.research.ed.ac.uk/en/publications/international-handbook-of-interpretation-in-educational-research>
  34. Knight, J. (2012) Concepts, rationales, and interpretive frameworks in the internationalization of higher education. The SAGE handbook

of international higher education. Ed.by Darla K. Deardorff, Hans de Wit, John Heyl. SAGE Publications, P. 52-76. DOI:<http://dx.doi.org/10.4135/9781452218397.n2>

35. Manzon, M. (2020) Towards a comparative history of comparative education: a personal journey, *Comparative Education*, 56 (1), 96-110, DOI: 10.1080/03050068.2019.1701251
36. Powell, J. J. W. (2020) Comparative education in an age of competition and collaboration, *Comparative Education*, 56 (1), 57-78, DOI: 10.1080/03050068.2019.1701248
37. Sbruieva, A. (2020). Social dimension of the European Higher Education Area: Tendencies of development of normative, theoretical and organizational bases. In: *Topical Issues of History of Education and Comparative Education*. Lviv-Toruń: Liha-Pres, pp. 129-150. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-188-9/129-150>
38. Sbruieva A. Transformation of the Academic Culture of European University in the Context of the Risk Society / Alina Sbruieva // *Studia Pedagogiczne. Problemy społeczne, edukacyjne i artystyczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce, 2014. – T. 24. – S. 217- 230
39. Semenoh, O. (2017) Researcher's academic culture in the educational space of the university: linguo-axiological approach. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. Ivano-Frankivsk, 2017. Vol. 4, No. 1. P. 26–33
40. Semenog, O. (2020). Academic culture as a composition of national innovation security. *UNESCO Chair Journal "Lifelong Professional Education in the XXI Century"*, (2), 48-53. [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(2\).2020.48-53](https://doi.org/10.35387/ucj.2(2).2020.48-53).
41. Tatto, M. T., Burn, K., Menter, I., Mutton, T., & Thompson, I. (2018). *Learning to teach in England and the United States: The evolution of policy and practice*. New York, NY: Routledge. <https://doi.org/10.1080/09585176.2019.1658610>
42. https://www.academia.edu/36689987/Teacher_Education_Policy_and_Practice_in_Europe_Challenges_and_Opportunities
43. Teichler, U. (2017) Internationalisation Trends in Higher Education and the Changing Role of International Student Mobility. *Journal of international Mobility*, 5, 177-216. <https://doi.org/10.3917/jim.005.0179>

Додаткова література

1. Андрощук, І. (2019). Професійний розвиток науково-педагогічних/ дидактичних і педагогічних / дидактичних працівників закладів вищої освіти України і Республіки Польща в контексті освіти для миру / Ірина Андрощук // Освіта для миру = Edukacja dla pokoju : зб. наук. пр. / Міністерство освіти і науки України, НАПН України ; [редкол.: В.Г.Кремень, В. П. Коцур, Н. Г. Ничкало, Ф. Шльосек та ін.]. Київ : ТОВ «Юрка Любченка», Т. 2. С.153–166.
2. Андрущенко, В.П. (2011). Основні характеристики європейської університетської освіти та можливості їх реалізації в системі освіти України / В.П. Андрущенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5 «Педагогічні науки: реалії та перспективи». К. Вип. 26. С. 3–15.
3. Бакіров В.С. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку. Основні результати дослідження за проектом №49169. URL: <http://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2015-07-17/2015.pdf> Гапон Н. Ставлення студентів до виявів академічної нечесності: крос-культурний аналіз / Н. Гапон, А. Худзічка-Чупала, А. Лупіна-Вегенер. Вісник Львівського університету. Серія «Філософські науки». Львів, 2013. Вип. 16. С. 241–248.
4. Бойченко, М. (2014). Гідність, цілісність і успішність: академічні та громадянські чесноти / М. Бойченко // Філософська думка. К. № 5. – С. 110–122.
5. Добко Т. (2008). Академічна культура як необхідна передумова ефективного управління сучасним університетом в умовах автономії .Дух і літера. Спец. вип. «Університетська автономія». К. № 19. С. 93–102.
6. Локшина, О. І. (2018). Стратегічні орієнтири розвитку освіти: світовий вимір *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2018 рік* (сс. 74-75). Педагогічна думка, м. Київ, Україна. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713934>
7. Мацько, Л. І. Денискіна, Г. О, Мацько, Л. І. (2011). Українська наукова мова (теорія і практика) : навчальний посібник. Тернопіль : Підручники і посібники, 272 с.
8. Ничкало Н.Г. (2014). Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів: монографія. К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. 125 с.

9. Семеног. О.М., Фаст О.Л. (2015). Академічне письмо: лінгво-культурологічний підхід: навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. 220 с.
10. Семеног, О. (2019) Мовний портрет наукового наставника у вимірах лінгвоперсонології. Дивослово. 2019. № 2. С.35–39.
11. Семеног, О. М. (2019) Термінологічна культура фахівця в об'єктиві українського лінгводидактичного дискурсу. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал . № 6 (90). С. 139–150.
12. Семеног, О. (2016) Електронні освітні ресурси в лінгвометодичній підготовці педагога-дослідника Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 10. С. 123-134. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2016_10_13.
13. Селігей П. Світло і тіні наукового стилю: Монографія / НАН України. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні / П.О. Селігей. –К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 627 с.
14. Семеног О.М. Мовнокомунікативна особистість академічного учителя-лідера крізь призму лінгвопраскеології / Quo vadis humanitaris? Książka pamiątkowa z okazji 65-lecia prof. J. Pawlikowi.- O. Sinkiewicz, A.Kordonski, R. Kordonski.- Wyd-wo VERBINUM.- Warszawa – Lwow – Kijow.- 2017.- P.465-480.
15. Сбруєва, А.А. (2015). D(digital)-інновації у вищій освіті: періодизація, класифікації та чинники ефективності. *Теорії та технології інноваційного розвитку вищої освіти: глобальний і регіональний контексти : монографія / за ред. А.А.Сбруєвої* (сс. 52 – 72). Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка.
16. Серебрянська І. М. Освіта в Україні : спостереження крізь призму мовної картини світу : [монографія] / І. М. Серебрянська. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. –416 с.
17. Сисоєва С. Сфера освіти як об'єкт дослідження / С. Сисоєва // Освітологія: польсько-український /українсько-польський щорічник. К.: ВП «Едельвейс». 2012. – Вип. І. С. 22-29.
18. Смолінська О. Є. Теоретико-методологічні основи організації культурно-освітнього простору педагогічних університетів України : монографія / Олеся Євгенівна Смолінська; [за науковою редакцією проф. Г. П. Васяновича]. Суми: Університетська книга, 2014. 362 с.

19. Sbruieva, A. (2020). Social dimension of the European Higher Education Area: Tendencies of development of normative, theoretical and organizational bases. In: *Topical Issues of History of Education and Comparative Education*. Lviv-Toruń: Liha-Pres, pp. 129-150. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-188-9/129-150>
20. Шліхта Н., Шліхта І. Основи академічного письма: Методичні рекомендації та програма курсу. Київ, 2016. 61 с. URL: <http://www.saiup.org.ua/resursy/osnovyakademichnogopysma-metodychnirekomendatsiyi-ta-programa-kursu>
21. Фаст О. Ефективність наукового керівництва як чинник забезпечення якості докторської освіти: європейський контекст. *Науково-педагогічний журнал "Молодь і ринок"*. Дрогобич. 2018. № 1 (156). С. 42-48.
22. Фаст, О. Л. (2018) Європейська освітня політика щодо управління якістю підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. *ScienceRise. Pedagogical Education*. 2018. № 1. С. 16-21. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcped_2018_1_6.
23. Фаст, О. Л. (2016) Культура наукового керівництва як чинник забезпечення якості докторської освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Вип. 51. С. 300-306. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2016_51_43.
24. Фаст О. Л. Тенденції інноваційного розвитку докторської освіти у Європейському просторі вищої освіти. *Педагогічні науки*. Херсон: Херсонський державний університет, 2020. Вип. 92. С. 96-102.
25. Філіпчук Г. Г. Національна освіта: особистість і суспільство. Збірник наукових праць. / Георгій Георгієвич Філіпчук. – Чернівці : Зелена Буковина, 2013. – 844 с.
26. Філософсько-методологічні засади підвищення якості вищої освіти України: європейський вимір : монографія / авт. кол.: В. Андрущенко (кер.), М. Бойченко, Л. Горбунова, І. Надольний та ін. – К. : Педагогічна думка, 2012.– 220 с.
27. Karta nauczyciela po zmianach z 6 grudnia 2007 r. Poznań : Oficyna Ekonomiczna Wydawnictwa. 2008. – 52 s.
28. Kwiek M., Maassen P., (Eds.) *National Higher Education Reforms in a European Context: Comparative Reflections on Poland and Norway* //

Higher Education Research and Policy. Vol. 2. – Frankfurt and New York : Peter Lang, 2012. – 242 pp.

29. Report of Commission of the European Communities. *Memorandum on Lifelong Learning* [Electronic resource]. Brussels., 2018. Retrieved from: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf. (viewed on 18.11.2019). – Title from the screen.
30. Semenoh O. Researcher's academic culture in the educational space of the university: linguo-axiological approach / O. Semenoh // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Ivano-Frankivsk, 2017. Vol. 4, No. 1. P. 26–33
31. Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do 2020 roku [Electronic resource] – Mode of access: : http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_05/59579f9e6efaec82014d6d5be081ca23.pdf (viewed on June 18, 2019). – Title from the screen.
32. Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku. Prawo o szkolnictwie wyższym; URL [Electronic resource]. – Mode of access: : <https://www.nauka.gov.pl> (дата звернення: 07.09.2019); U S T A W A z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce [Electronic resource]. – Mode of access: : <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/U/D20181668Lj.pdf>
33. World declaration on higher education for the twenty-first century: vision and action [Electronic resource]. – 9 October 1998. Paris – Mode of access: http://www.unesco.org/education/educprog/wche/declaration_eng.htm (data of appeal: 12.11.2019).
34. Workshop «Measurement of Human Security». Summary of Deliberations. Harvard University JFK School of Government, November 30, 2001 // <http://www.humansecurity-chs.org/activities/outreach/measure.html>. – Last access 27.07.2019).
35. The Human Security Framework and National Human Development Reports: A Review of Experiences and Current Debates. NHDR Occasional Paper 5 / Ed. by R. Jolly and D. Basu Ray. [Electronic resource]. – New York: UNDP, 2006. – – Mode of access: <http://hdr.undp.org/en/content/human-security-framework-and-national-human-development-reports> (data of appeal: 12.11.2019).

Корисні інформаційні ресурси:

1. Асоціація європейських університетів (European University Association,): – Режим доступу : <http://www.eua.be>.
2. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського. – Режим доступу : <http://www.dnrb.gov.ua>
3. Державна науково-технічна бібліотека України. – Режим доступу : <http://gntb.gov.ua>
4. Європейська асоціація дослідників освіти (European Educational Research Association – EERA). – Режим доступу : <https://eera-ecer.de/>
5. Європейська асоціація закладів вищої освіти EURASHE (European Association of Institutions in Higher Education): – Режим доступу : <http://www.eurashe.org>.
6. Європейський центр вищої освіти CEPES: – Режим доступу : <http://www.cepes.ro>.
7. Єдине освітнє інформаційне вікно України. – Режим доступу : <http://www.osvita.com>
8. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. . ipood.com.ua/viddil-zarubijnih-sistem-pedagogichno-osviti-i-osviti-doroslih/
9. Інформація про системи освіти країн – членів ЄС на сайті інформаційної мережі EURYDICE : – Режим доступу : <http://www.eurydice.org/portal/page/portal/eurydice/EuryCountry>.
10. Інформація про системи освіти країн – членів Міжнародного бюро освіти ЮНЕСКО (International Bureau of Education) на сайті інформаційної мережі IBE. – Режим доступу : <http://www.ibe.unesco.org/countries/countrydossiers.htm>.
11. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. – Режим доступу : <http://www.lsl.lviv.ua>
12. Мережа освітньої інформації ЄС EURYDICE: – Режим доступу : <http://www.eurydice.org/portal/page/portal/eurydice/EuryCountry>.
13. Міжнародне бюро освіти ЮНЕСКО. – Режим доступу : <http://www.ibe.unesco.org/countries/countrydossiers.htm>.
14. Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua>
15. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>
16. Національна парламентська бібліотека України. – Режим доступу : <http://www.nplu.org>
17. Освіта України. – Режим доступу : <http://osvita-ukrainy.com.ua>

18. Освіта.UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua>
19. Портал сучасних педагогічних ресурсів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.intellect-invest.org.ua>
20. Українська асоціація дослідників освіти (УАДО). <https://www.uaedo.org.ua/uk/>
21. Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка. – Режим доступу : <http://korolenko.kharkov.com>
22. Higher Education Special Interest Group <https://www.higheredsig.org/higher-education-institutes>

Список довідникових джерел

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник /С.У.Гончаренко ; [гол. ред. С. Головка]. – Київ : Либідь, 1997. – 374 с.
2. Енциклопедія освіти / [гол. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України]. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. П. Мартинюк. – Харків : ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2011. – 196 с.
4. Національний освітній глосарій : вища освіта [2-е вид., перероб. і доп.] / [авт.-уклад. : В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова; за ред. В.Г.Кременя]. – Київ : Плеяди, 2014. – 100 с.
5. Педагогічний словник [Текст] / АПН, Ін-т педагогіки ; підгот. Н.Б. Копиленко [та ін.] ; відп. ред. М. Д. Ярмаченко. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
6. Професійна освіта : словник / [уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало]. – Київ : Вища школа, 2000. – 380 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава, 2006. – 716 с.
8. Сисоєва С. О., Соколова І. В. Проблеми непервної освіти: тезаурус наукового дослідження / С.О.Сисоєва, І.В.Соколова наук. видання НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих, МОН. Маріупольський держ. гуманітарний ун-т. К. : ЕКМО, 2010. -362с.
9. Словарь української мови : у 4 т. / [за ред. Б. Грінченка]. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1958–1959.
10. Словник української мови : в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. ; Акад. наук УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні]. – Київ : Наукова думка, 1970–1980.

11. Словник української мови (онлайн). Томи 1–6 [Електронний ресурс] // Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2016. – Режим доступу: <http://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=216374&page=1238>.
12. Українська радянська енциклопедія : в 12-ти т. [2-ге вид.] / [гол. ред. М. П. Бажан ; редкол. : О. К. Антонов та ін.]. [Електронний ресурс]. – Київ : голов. ред. УРЕ, 1977–1985. – Режим доступу : <http://leksika.com.ua/18920924/ure/osvita>.
13. Українська мова : енциклопедія [Електронний ресурс] / [редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін.]. – Київ : Українська енциклопедія, 2000. – 752 с. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/ukrmova/um210.htm>.
14. Wasyluk A. Leksykon Pedagogiczny. Angielsko-polsko-ukraiński /Wasyluk A., TanaśM. –Warszawa-Kijó : Wyd. Naukowe NOVUM, 2006. –257s.
15. Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku. T. 3, Warszawa: Wydawnictwo «Żak», 2004. –1075с.
16. Mały słownik etyczny / S. Jedynak (red.). – Bydgoszcz, 1994. – 248 s.
17. Mały słownik języka polskiego / Elżbieta Sobol (red.). – Warszawa: PWN. Kultura, 1996. – 248 s.
18. Okoń W. Nowy słownik pedagogiczny / Okoń Wincenty /Warszawa: Wydawnictwo Akademickie "Żak", 2007. – 490с.
19. Przysłowia polskie / Wyb. i opracow. K. Stefańska-Jokiel. – Wrocław: Wyd. Europa, 2006. – 200 s.
20. Słownik języka polskiego : [Electronic resource] – Mode of access: <https://sjp.pwn.pl/sjp/nauczyciel;2487580.html>.
21. Słownik języka polskiego : [Electronic resource] – Mode of access: https://pl.wiktionary.org/wiki/S%C5%82ownik_j%C4%99zyka_polskiego
22. Synonim.Net. Największy internetowy słownik synonimów. [Electronic resource] – Mode of access: Режим доступу: <https://synonim.net/synonim/nauczyciel>.
23. Szulc Aleksander Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego: dydaktyka języków obcych / Aleksander Szulc. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984. – 381 s.
24. Uniwersalny słownik języka polskiego. T. 1-4. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008. [Electronic resource] – Mode of access: <https://sjp.pwn.pl/oferta/haslo/Uniwersalny-slownik-jezyka-polskiego-serwis-on-line;5725041.html>

Навчальне видання

**Академічна культура дослідника:
європейський та національний контексти**

посібник

Семеног Олена Миколаївна

Відповідальна за випуск **О. Ю. Кудріна**
Комп'ютерний набір **О.М. Семеног**
Комп'ютерна верстка **В. А. Замошнікова**

Здано в набір 01.04. 2021. Підписано до друку 16.04.2021.
Формат 60х84/16. Гарн. Cambria. Друк ризогр.
Умовн. друк. арк. 12,55. Обл.-вид. арк. 11,43.
Тираж 100.

Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка
Свідоцтво ДК №231 від 02.11.2000 р.

Адреса редакції та видавця:
вул. Роменська, 87, м. Суми, 40002
СумДПУ імені А. С. Макаренка